

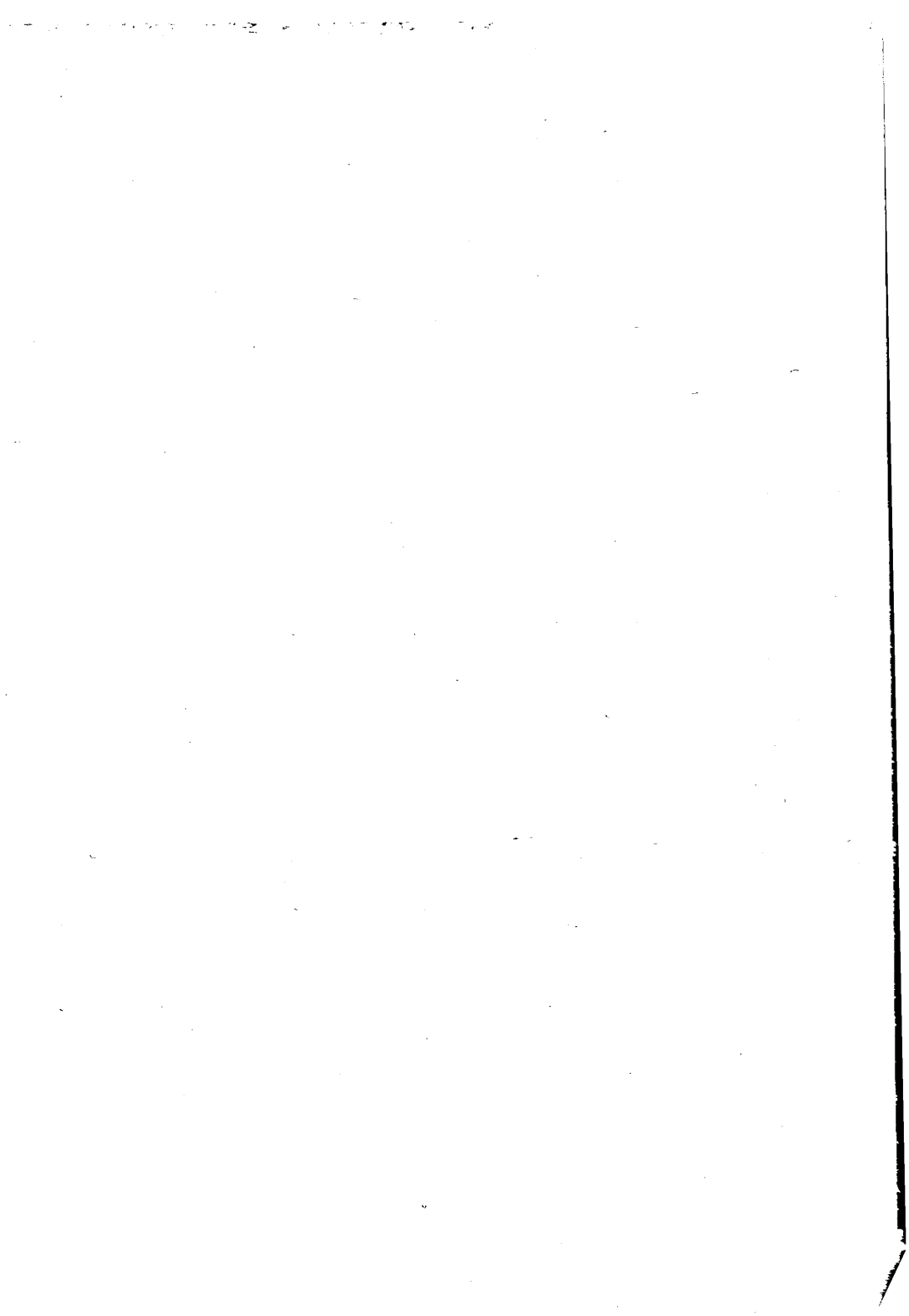
LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács–Kiskun megye)

VII.

Kecskemét, 1992

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács–Kiskun megye)

VII.

Szerző:

ILLYÉS BÁLINT

Kecskemét, 1992

**A BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYA**

A sorozatot szerkeszti:
IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

Szaklektor:
SZTRINKÓ ISTVÁN

ISBN: 963 7236 03 1

ISSN: 0238-8847

**Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó az intézmény igazgatója**

A szedés és tipográfia Szöllősi Béla munkája

**Készült 8,6 A/5 ív terjedelemben
Nyomás és kötés: BÁCS-ÁG KFT nyomda**

A FÖLSŐ-KISKUNSAÉG A XVI-XVII. SZ.-BAN

Török adóztatás

Közismert az egész Kiskunság pusztulása a Buda elestét követő török megszállás idején, majd másfél évszázad alatt. Néhány szórványemléket őriz a korból néprajzunk, művelődéstörténetünk stb. Mindössze sem sokat.

Jóval többet mond ezeknél a keserű emlékezés, melyet Bél Mátyás jegyzett föl a Fölső-Kiskunság népének meghallgatásakor *Notitia geographico-historica Districtum Cumano-Jazygum et Kóváriensis* címen. (Fordítását közölte Illyés Bálint és Szóts Rudolf: A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. Bács-kiskun megye múltjából. I. 1975.)

Saját anyagi érdekében mégis kiskunsági szempontból nevezetes munkát végzett a török katonai igazgatás, mikor részletes kimutatást készített a XVI-XVII. sz.-i Alföld kun-magyar lakosságáról. Mindez ma már hozzáférhető nyomtatásban Káldy-Nagy Gyula publikációiban (*Kanuni devri Budin tahrir defteri. The Taxation Census in 1559 of the Sanjak of Buda.*)

Röviden azzal kezdődött a Fölső-Kiskunság adóztatása is, mikor a török bekebelezte Szapolyai János király ország részét a budai beglerbégségbe a magyar eredetű Szulejmán bég irányítása alatt, s elkészítették az első adókönyvet Buda elfoglalása után.

A lakosság összeírására szükség volt a hódoltságban, mivel ezáltal szentesítették a szultán tulajdonjogát. Magyarán a szultán tudni akarta, mennyit jövedelmez a magyar hódoltság,¹ ugyanis nem a földet adóztatták, hanem a rajta élőket (a „rájákat”). A ráják

1. Káldy-Nagy Gy.: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Budapest, 1977. 10-5. 1.

terményeinek tizede képezte a török kincstár bevételét, ill. a katonai, polgári tisztek jövedelmét, az erődök fönntartásának költségeit.

Az összeírást időnként megismételték, így a budai szandzsákok szintén újra leltározatták 1559-ben. Az adóbiztos megkapta az előző összeírás egyik példányát, s ennek adatait a helyszínen ellenőrizte a török deák, aki fölolvasta a listát magyarul, és bemondás alapján följegyezte² az elhunytak és élők nevét, az újonnan beköltözőtöket. Így készült hát az új census, melyet megbízható forrásként használhatunk mindmáig demográfiai, népvándorlási, helytörténeti, névelemzési célra.

Az összeírónak nyilván tudnia kellett magyarul annyit, hogy értse a magyarok válaszát, s ugyancsak természetesen nem lehettek magyarok az összeírók, mivel azok nem tudták volna megírni a török fordítást, hisz magyarul sem igen tudtak még írni a Kiskunságban, s abban sem lett volna köszönet, ha magyar írja össze honfitársait. Persze megtanított a török éppen elég magyar ifjút betűvetésre, kardforgatásra, de török módra, s nem nálunk, hanem valahol a Márvány-tengernél: mint Szulejmánt, az első budai beglerbéget vagy Ibrahim Mütefferrikát, aki meghonosította odakint a könyvnyomtatást. Gyanú támad bennünk, hogy hagytak maguk után „bizalmi” a törökök mindenhol, mint ahogyan mindenkori későbbi — ill. nyugodtan elmondhatjuk: nem is olyan régi — megszállóink tették, mert hisz aligha vallott volna saját érdekei ellen a szegény kiskun adózó a terménytized kiszámításakor. És különben hogyan tudta meg a budai török harmadnap reggel, hány szöveget vertek engedély nélkül a kecskemétiiek a templom ajtajába? (Meg hát ugyan hogy került volna különben Fülöpszállásra Kapidán, Szabad-

2. A török magyarországi bevételei csak egyharmadát fedezték kiadásainak: évi 300 ezer aranyba került itteni támaszpontjainak fönntartása. Káldy-Nagy: Szulejmán. Budapest, 1974. 179. 1.

szállásra Kataba, Szentmiklóásra Topál, Lacházára Kasz? Tehát fémjelzett törökök.)³

Az adót persze pénzben számolták el, hisz egyik nap még Budán áztatta fájó tagjait a szpáhi, akit másnap esetleg Szíriába rendelték szolgálatra. Érthetően sietett hát mielőbb fölvenni — mondjuk 1559-ben — ziámet birtoka jövedelmét Mehmed bin Báli pasa, a Duna folyó kapudánja (flotta parancsnoka) a szegény „lackházi (!) rájaktól”.

Igaz szintűgy, mikor meglepetéssel szolgál a török deák, és változtatás nélkül lemásolja a megelőző összeírás adatait. Ilyenkor aztán törhetjük fejünket. Sietett, siettették, lustálkodik a csintalan deák, vagy netán megvesztegették?

Vizsgálódásunk kezdetén eszünkbe jut Erdei Ferenc figyelmeztetése: „Napjainkban parasztokról beszélni annyi, mint egy változó jelenségnek történelmi alakulását kutatni, amit földrajzi helyek szerint különböztetünk meg, az is történelmi eltérés: ugyanannak a változásnak a korábbi vagy későbbi stációja.” Ugyancsak adott kor történelmi tájékozottságát, ill. szubjektív elfogultságát tükrözi a két világháború közének megállapítása, mely szerint hiába keresnénk Mohács után eredeti kun hagyományokat,⁴ hiszen például Halas népeisége Baranya felől telepedett újra már a török időkben. Mindezenre Halasra, a halasiakra tartozik meghajolni a tekintély előtt, pusztán csak az a bökkenő, hogy így nem tudja magyarázni a néprajzos, honnan vette gazdag néprajzi, folklórisztikai hagyományait a kiskun.

3. Kun-török eredetű szavaink esetében a Grønbech-, Codex Cumanicus- és a Langenscheidts-féle szótárakat használtuk, és ezek alfabetikus rendje miatt fölösleges a külön filológiai megjelölés.
4. Hóman-Szekfű: A magyar történet. 3. köt. 446. 1.

A kiskunok futása

Fölső–kiskunsági vizsgálódás után aligha jutna eszünkbe hitelt adni a fönti nagyvonalú summázásnak az itteni lakosság XVI. sz.-i vándorlásai láttán. A közelmúltban publikált, Mohács utáni török összeírások meggyőzik az olvasót, hogy korántsem dajkamese a kiskun szájhagyomány, a híres szentmiklósi Kun liszta háryjánoskodásnak tűnő kijelentései, Seyh Ali oszmán–török tudós megemlékezése a kiskunokkal való találkozásáról, Horváth Péter sorai a Kecskemétre menekült kunokról. Mint ahogyan mindmáig sirathatjuk nyomorult atyánkfiat, akiket a török hajtott el Balkán felé az eszéki hídon át: a fiatal parasztok egymáshoz láncolva vándorognak, asszonyuk nyeregben, mellettük kosarakban porontyaik. Amerre elvonulnak, végig kietlen pusztaságok (solitudines horridae), bánat (tristis facies), rémület (horror).

Önmagunk vizsgálására azonban állapítsuk meg, hogy azért nem vihette magával az egész Kiskunságot a téli szállásra, Balkánra visszahúzódó török. Hova menekült hát a kiskun a török elől? Nos Fodor Ferenc, a Jászság kitűnő monográfusa több forrást talált arról, ahogy a jászok elfutottak a megszállók elől a Felvidékre, majd visszavándoroltak régi lakhelyükre a fölszabadulás után. (Gondoljuk csak meg, hány meg hány család menekült most a háború után a zaklatás elől Pest alá, majd idegenbe, más földrészekre, Svájcba, sőt Amerikába, Ausztráliába?)

Idézem Baray Miklós 1550-ben írott levelét: „. . . a föld népe különösen Pest megyéből tömegesen vándorolt el lakóhelyéről, Zalában, Somogyban keresvén menedéket.” Nincs mit csodálkozni hát, ha baranyai hitsorsosaiknál várták ki a vihar elültét kiskun szomszédaik. A lacházi Lack Borbás már a Duna túlsó partján van

40 juhával Buda eleste után, ugyanígy Rácalmáson Kun Ambrus, ki tudja, melyik kiskun faluból?⁵

Milyen néven keressük kiskunjainkat?

Buda eleste után aztán fölgyorsult a kiskunok elvándorlása innen a forgalmas országút (Via Regia), tehát a Duna bal partján futó hadi út miatt. Sokukra a „Kun” nevet ragasztotta a befogadó magyar közösség, s megtaláljuk őket az adóösszeírásokban a Fölső-Kiskunság környékén szinte mindenhol, még egy-két kilométerre Szentmiklóstól a magyarok lakta Szenttamáson is. Saját nyelvén nevezi így magát a kun, s tőle veszi át a magyar is az idegen szomszéd megkülönböztetésére, ill. a török adóösszíró tulajdonnévi funkcióban. Valószínűen Szenttamás végleges pusztulásakor, a XVII. sz. végén ugyanonnan vándorolt be Szentmiklósra a Kun család.

A hajdani Kun Jánosné szinte mindmáig emlékezetes csínytevéseiről. Ő volt az, aki marokra fogta Pesten a millenniumi panoptikum teremőrének borvirágos orrát mondván: „Ní, emmög ulyan, mintha éne!”

Maradjunk még azonban tovább is a kun elnevezésű kunoknál, mivel gazdag eredménnyel kecsegtet állhatatosságunk 4 vizsgált helységünkben:

balaban = sólyom (Szabadszálláson a Ballabás család.)

balta kun jövevényszavunk. Előfordul Szabadszállás és Szentmiklós között dülő neveként (Baltahalom), család neveként (Szabadszálláson 1559-ban Balta Balázs, Lajosmizsén két Balta van 1546-ban.)

5. Baray Miklós levélrészletét Fodor Ferenc: A jázság életrajza. Budapest, 1942. c. művéből vettük. Káldy-Nagy: i. m., továbbá a Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546-1562). Ankara, 1971. c. művében betűrendben találjuk a budai szandzsák adózó helységet, fölsőlegesnek tartjuk hát a lapszámok megjelölését.

beke a vezér jelentésű „bég” rokona (Ismert szovjet közéleti alakok voltak *Adzsubej* és *Dzsanibekov*; *Izetbegovics* boszniai elnök.)

bodur jelentése törökül kicsi (Bodur István Lacházán 1546-ban.)

boza a kunok nevezetes itala. Kölesből erjesztett sörféleség, melynek komoly irodalma van a hazai régiségben. Lajosmizsén több család viseli a Boza nevet 1546–1562 között. Szabadszálláson ma is akad még Boza.

bozax jelentése szürke; belőle a magyar Bozók(i) név.

Csagircsa (= Solymocska). Kunszentmiklósi családnév az 1545., 1559., 1562. évi török adóösszeírásokban. A török névadásban sűrűn előforduló totemisztikus vagy szimbólikus indítékkal adott ragadozómadárnév példája (Baski Imre: Kun eredetű neveinkről. Honismereti Közlemények 11. 12.)⁶

csanak az ívőkészség kun neve. A Szentmiklós és Szabadszállás közötti pusztát a Csanak család bérlte a múlt háború végéig, (az MTA Vigyázó-féle örökségét). Ugyanott áll a Csanak-erdő.

csicsek = virág; (Szentmiklóson előfordul a név mindmáig.)

ila jelentése sírni; (a jeles levéltáros, Ila Bálint Tasson született.

kataba; a romlott kun szó jelentése tanító (?); összeírnak Szabadszálláson 1562-ben egy Kataba Benedek s továbbá egy bizonyos „Tanító Gál” nevű polgárt.)

kum; jelentése Sand (= homok) mind a Cod. Cumanicusban, mind pedig a Grønbech-féle szótárban. Nem elírás, mert ugyanazon utcában találjuk meg a számos „Kun-”-nal együtt: Cegléden 1559-ben a négy „Kum” nevűt s ugyanakkor Ráckeveén hármat. (Kecskeméten sem ismeretlen a Homoki név, s akinek ideje van, megkeresheti a térképen Türkméniában a Kara-kum [fekete homok] földrajzi táját. A földrajzi név mindkét tagja türk eredetű.)

sana jelentése számol. (Kecskeméten Szana János lakik 1546-ban.)

6. I. m.: 83. 1.

sík = hímvessző. A varázsló, bajelhárító névadás példája. (Több-ször előforduló név, magyar megfelelői a csék, csök, csikai, csika.)

tar = jelentése szűk, szoros. (Tar Imre kecskeméti lakos 1546-ban; magyar megfelelőjével Nagykőrösön találkozunk 1562-ben Kes-kön Tamás néven.)

vada jelentése határidő, fizetési terminus. Vada László neve 1562-ben fordul elő Lacházán. Különben közismert, milyen szerepet játszott a kiskunok pásztoréletében Szt. György és Dömötör napja a kezdő, ill.lejárati terminus jelölésére.

Kun-tatárok

Külön rovatot érdemel a „tatár” név,⁷ melyhez hogy úgy mond-juk ártatlanul jutott a mongolok és törökök jóvoltából az összes türk nép, mely nem a mozlím nyelvet beszélte, hanem valamelyik dialek-tusát, tehát a Krímben letelepedett mongol hadak, az Aranyhorda, valamint az általuk leigázott kunok ugyanígy. Ez utóbbiak leszaka-dó törzsei telepedtek meg hazánkban, állítólag legutoljára Mátyás király idejében. Így jutott nevéhez az előbb mondottak alapján Ta-társzentgyörgy meg Kunszentmiklós középkori elődje Tatárszállás néven. Tőlük váltak ki a török hadak elől menekülő, Tatár nevű kiskunok. 1546-ban Kerekegyházán írják össze Tatár Balázst és Lőrincet, Miklóst Jakabszálláson, egy András nevűt tizenhat évvel később ugyanott, három továbbit ugyanakkor ismét Kerekegyházán, egyet Kisbalázson, Petárt pedig Szentkirályon.

A „Tatár” helynévi elnevezés azonban szolgál egyéb meglepetés-sel. A megszálló török ugyanis következetesen Tatárszállásnak, né-ha Tatárszentmiklósnek emlegeti írásaiban Kunszentmiklóst, bár még sűrűbb homályt teremt a Kun Liszta bekezdése:

7. I. m.: 81. l.

„*Tatár* Kun vezérül Szent Miklós Püspökrül, Neveztetett hazád ez két rendüekről, Eként hívattatott éltig Ferdinandnak, Ki *Tatár*ül nevét béráltatá Kunnak. . .”

Törhetjük most aztán a fejünket: olyan nevezetes, vitéz, népszerű harcos-e *Tatárszentmiklós*, *Tatárszentgyörgy* névadója, Ugudey fia, Tatar, hogy éppen kilenc ilyen előneves települést ismer helység-névtárunk? Nem valószínűbb-e, hogy tatár–kun *származású* vezetőről nevezték el először Szentmiklóst? (A latin nyelvű krónikák ugyanis nemcsak a Tatár nevűt írták Tatarusnak, hanem a tatár fajtájút is.)

Köztudott, hogy alattvalóiként emlegeti a kunokat a mongol vezér csapatainak betörése előtt, nem tatároknak. Így csak a török emlegeti őket, például *Šeyh Ali oszmán–török* tudós 1588-ban:

A magyar nép „. . . között különböző falukban tatár szokású emberek élnek, közülük néhányan nyelvüket (ti. a tatár nyelvet) is beszélik, összebarátkoztam velük, megismertem krónikáikat, amelyekben a mohamedának történeteivel egyező legendákat találtam.” (Mándoky Kongur István fordítása.)

Merre mekültek őseink?

A török tudós tatárszállási és tatárszentgyörgyi menekültjeivel már találkoztunk különböző helyeken „Tatár” néven. Sokkal több azonban az elúzott „Kun” nevű, mely jelzőt népnévként hozza magával távolkeleti hazájából, valahonnan Peking környékéről a „qun” nép, tehát a mi őseink. Jut belőlük bőven magyar településeinkre: Dunaföldvárra (1546, 1562), Szalkszentmártonra (1546, 1559), Apostagra (1559), Bösztörrre (1562), Dömsödre (1546), Ócsára (1546), Bugyira (1562), Szigetbecsére (1559), Szigetszentmiklóstra (1559), Tökölre (1559), Tétényre (1559), Budakeszire három is 1559-ben. (Szóval nem kellett messzire fáradni kiskunokért a török tudósnak.)

És hát kevés új van a nap alatt: a történelem szereti megismételni önmagát. Olvassuk csak Bakó János szentmiklósi krónikáját 1791-ből. Hogy a falut az eredeti, tehát középkori ősetől délebbre építették újra a XVII. sz. legelején, annak az az oka, „hogy a szom-

széd helységhez, Szt. Tamáshoz közelebb esnének mint akkori legfelélmesebb időben. . .” Meg hát nem úgy védekezett fővárosunk népe a mostani háború befejezése után a katonai zaklatás ellen, hogy összeszaladtak? Nos Nagykőrösön csak két Kun található, de Cegléden összefutott belőlük 1546-ban hét is.

Mind eltörpül azonban Kecskemét mellett, ahova bekopogtat menedékért a kiskunok gyorslábú népe: az Ambrusok, Balázsok, Antal, Bálind, Matias, Petör. Mind, mind úgy, hogy „az egykori Új uccát, melyben 1559-ben még csak 26 család lakott, 1562-ben, amikor már 59 családfő található benne, Kun uccának nevezték el. . .” (Káldy-Nagy).

A föntiek kiderítése után kettős öröm éri a mai kutatót, mikor valószínűsíteni tudja, hova lettek azok a kiskunok, akik megmaradhattak honi földön, másrészt tartalommal töltheti meg Horváth Péternek „Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus (Pest, 1801.)” c. írása fontos följegyzéseit: a kiskunok „akiket elrontott a török dühe, egyesültek Kecskemét lakóival, ezek közül sok család megvan mindmáig. Olyanok, akik megőrizték kunsági tulajdonságaikat, ruházatukat”⁸.

Írásbeli megemlékezések kunjainkról

A föntiek mellett eltörpül korai hazai latin nyelvű értesülésünk a Kiskunságról. Oláh Miklós írja 1536-ban a Hungaria c. művében: „. . .Kunság, hol a kunok számos helységei található: legnevezetesebb Halas városa. A lakosok marha- és lótenyésztésből nagy gazdagságra tesznek szert. . . A talaj különösen töktermelésre alkalmas. Tüzelőnek nádat, szalmát (ti. letaposott alom szalmát: tehát ún. tőzeget) és messziről hozott fát használnak.” (Majd a végén kiderül Bél Mátyás szintén latinul írt honismereti kéziratából, hogy

8. Horváth Péter: Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus. Pest, 1801. 252. 1.

szinte semmit sem változik a kiskunság két évszázad alatt.) A török összeírásokból még megtudjuk: mennyire elmaradott a Fölső-Kiskunság szellemi-erkölcsi téren a környező falvaktól: 1546-ban már gyülekezett szerveződött Szentmiklós szomszédságában Szenttamás. Fogadtak papot is, miként Makád, Szentmárton, ahol működik a lelkipásztor mellett egy deák (afféle írástudó faluvezető). Sziget-szentmiklósnak két papja és egy deákja van.

Szerencsétlenebb a többinél Szabadszállás, mivel teljesen elpusztult Buda eleste után, s csak 1557-ben telepítették újra: 20 gazda és 4 zsellér. Szerencsésükre azonban újonnan jöttekként nem adóznak négy esztendeig. Különben az egész Fölső-Kiskunságban csak nekik van lelkészük: Pap Benedek és tanítójuk: Kataba Benedek. Két esztendővel később az újonnan összeírtak száma 15, akik közül Mizséről jött — ti. Lajosmizséről — Szabó Antal, Szabó Kelemen, Tanító Gál, Szalai Balázs, Kaskonc Imre, Éliás Máté. Továbbá valószínűen Mizséről költözött Szabadszállásra az eredeti kun nevű Balta család. Hasonlóan késik az újra való telepedéssel Fülöpszállás 1562-ben. Fejlődése sokkal lassúbb Szabadszállásénál. A különbség okát pedig abban keressük, hogy aránytalanul kevés és gyenge minőségű szántója van Fülöpszállásnak, míg szomszédjának bőven akad földje, és az kitűnő minőségű.

Szétszórattatásunk

Mondhatjuk különben, milyen szívetszorító olvasmány a Fölső-Kiskunság lakóinak számbavétele a XVI. sz.-ban, akárcsak a múlt világháború statisztikája. A költő szavai jutnak eszünkbe: „pusztulunk, veszünk. . .” A miértre vegyük most egy közeli magyar falu, Dabas példáját, ahol az előbbi összeírtak száma: 35, s következő számbavételkor jelen van: 15. Meghalt: 20, közülük kettőnek „a pasa ökegyelmességének parancsára feje levágotott.”

Meglehetősen változik kiskunsági falvaink lakossága 1562–1590-ig. Legkevésbé Fülöpszállásé, ahol mindössze 10–11 családfőt talál az összeíró. Szabadszálláson a három évtized alatt megnégyszereződött a családfők száma, s ötszörösére emelkedett az

összeírottaké. Szentmiklóson az első számbavételhez, tehát 1546-hoz képest megfogyatkoztak 11%-kal, a nyilvántartásban szereplőké pedig 24%-kal a negyvennégy esztendő kimutatásaiban. Kiskunlaczán (Lackházán) meghalt, megszökött az 1546-ban nyilvántartottak fele, és végeredményben 37%-kal csökkent itt is a nyilvántartásba fölvettek száma 1590-re. Utána következett aztán a Fölső-Kiskunság teljes romlása a 15 éves háború — régi nevén a „várháborúk” — során 1606-ig.

Éppen a bécsi béke dátuma (1606) zárja ki a szentmiklósi pecsét 1602-re való datálását 1682 helyett. Kezdjük azon, hogy alig-alig mutat életjelet a Fölső-Kiskunság 1608 előtt a 15 éves háború idején. Először Gyárfás István olvasta rosszul Baky nehezen olvasható írását: „. . . azért, hogy Sz. Miklósnak 1602-ben készített pecsétjén szántóvas és csoroszlya van, Sz. Miklós igen régi hely.”⁹ Mint már mondtuk: 1682 olvasható az említett pecsétnyomón, mely a parasztvármegye mintájára készülhetett. Valószínűen Gyárfás téves közleményét (Adatok a magyar pecséttanhoz. Századok. 1868.) idézi aztán Fenyvesi is. De tartozunk az igazságnak azzal, hogy ugyancsak Gyárfás ismerteti Szentmiklós jóval korábbi — föltehetően az 1620-as évekre datálható — pecsétjének leírását, mely csillagokat ábrázol alattuk félholddal (Századok. 1874.)

9. Molnár Ferenc jászkapitány rosszhiszeműen azt jelentette a nádori hivatalnak, hogy Szentmiklós nem régibb 1682-es évszámot viselő pecsétjénél. Talán a téves évszám helyesbítése céljából Gyárfás I. azonban közöl az említettél régebbi pecsétábrázolatot, pl. egyet 1663-ból. (Századok, 1874/VIII. 722. 1.) A kérdés részletes tárgyalása megtalálható a szerző „De jól esett annak dolga, ki Sz:Miklosban lakhatik” XVIII. századi helyi kéziratok. Kunszentmiklós, 1980. c. könyvében (7-9. 1.)

Fölső-kiskunsági családok a XVI. sz.-ban:

Fülöpszállás

Bozók Benedek (1562)
Dolján Máté (1562)
Kalmár Gáspár (1562)
Kapidán György (1562)
Katona Sebestyén (1562)
Kis Petőr (1562)
Kis Orbán (1562)
Nagy Pál (1562)
Suka István (1562)
Szalai Mihál (1562)

Szabadszállás

1559- és 1562-ben

Bakóc Vida (1559)
Balta Balázs (1559, 1562)
Balta Gergel (1562)
Beke Balázs (1562)
Beke Kelemen (1562)
Beteg Tamás (1562)
Bicó Andriás (1562)
Csapó Antal (1562)
Csergő Orbán (1559)
Csík Pál (1562)
Csolkász Andriás (1562)
Éliás Benedek (1559, 1562)
Fazak Albert (1562)
Fazak Gergel (1562)
Hegedús András (1562)
Hegedús Imre (1562)
Jakab Bálint (1562)
Kancsó Márton (1562)
Karszag Máté (1562)
Kaskonc Imre (1559)

Kaszinca Bálint (1562)
Kaszinca Imre (1562)
Kaszinca János (1562)
Kataba Benedek (1562)
Kis György (1559, 1562)
Kis Kelemen (1559, 1562)
Kovács Balázs (1562)
Magyar István (1559, 1562)
Mokocs András (1562)
Mokocs Tamás (1562)

Mokocs Vid (1562)
Olasz Gergel (1562)
Orbán András (1562)
Orbán Gergel (1562)
Pap Benedek (1562)
Sáska Pál (1562)
Siket István (1562)
Szabó Antal (1559)
Szalai Balázs (1559, 1562)
Tanító Gál (1559)
Váci Balás (1562)
Vég Pál (1562)

Szentmiklós

1546-, 1559- és 1562-ben

Borsa János (1559, 1562)
Csigircsa Benedek (1546, 1559)
Csigircsa Gáspár (1546, 1559, 1562)
Csigircsa Vida (1559)
Csákó Borbás (1546)
Csákó János (1546, 1559)
Demsödi Matias (1546, 1559, 1562)
Demsödi Máté (1559)

Gyöpös Márkus (1562)
 Hirvát Bérnád (1562)
 Kasáta Fóris (1562)
 Kis Mihál (1546, 1559)
 Kun Ambrus (1546, 1559)
 Nagy Ambrus (1546, 1559)
 Nagy János (1546)
 Nagy Pál (1546)
 Nagy Petör (1562)
 Nagy Tomás (1546, 1559, 1562)
 Ócsa Pál (1562)
 Ócsa Petre (1546, 1559, 1562)
 Ókcsai Gergel (1546, 1559)
 Patai Dimitri (1559)
 Patai Gáspár (1546, 1559, 1562)
 Polgár Balás (1546, 1559, 1562)
 Polgár Gergel (1546, 1559, 1562)
 Polgár Lajos (1559, 1562)
 Porsár János (1546, 1562)
 Posár Gergel (1562)
 Sánta Borbás (1546, 1559, 1562)
 Sánta Lórinç (1546, 1559, 1562)
 Sánta Fóris (1546, 1559)
 Siket Alberd (1546, 1559, 1562)
 Siket Grgel (1546, 1559, 1562)
 Siket Petör (1562)
 Somodi Gyenyös (1562)
 Szabó Petre (1546, 1559)
 Szarka Dimitri (1546, 1559, 1562)
 Szarka Ferenc (1562)
 Szarka Gergel (1546, 1559, 1562)
 Szenta Matias (1546, 1559, 1562)
 Szenta Tomás (1549, 1562)

Torda Dienes (1559)
 Tök Dimitri (1559)
 Tökül Dimitri (1546)

Lacháza
1546-, 1559- és 1562-ben
 Bakóházi János (1546)
 Bakóházi Máté (1559, 1562)
 Baranya Alberd (1546)
 Baranyai István (1546, 1559, 1562)
 Baranyi Máté (1562)
 Bodar Máté (1559)
 Bodur István (1546)
 Boronyai István (1559)
 Csaplár Demetör (1562)
 Csaplár Dimitre (1546, 1559)
 Csaplár Dimitri (1546, 1559)
 Csaplár Gergel (1559, 1562)
 Csaplár István (1559)
 Csaplár Máté (1559, 1562)
 Csaplár Orbán (1546)
 Csaplár Pál-(1546)
 Csaplár Petre (1546, 1559, 1562)
 Dóci Mihál (1546)
 Fekete Ambrus (1559)
 Gál Ambrus (1546)
 Kasz Ambrus (1562)
 Kasz Márton (1546)
 Kasza Matias (1546)
 Kozma Boldisár (1546, 1559, 1562)
 Lack László (1546, 1559)
 Madzas István (1562)
 Nagy Báлинд (1546, 1559, 1562)
 Nagy Gál (1562)
 Nagy Orbán (1546)

Német Antal (1562)
 Nyári Ferenc (1562)
 Orbán Gál (1562)
 Pásztor Pál (1564)
 Sógolák Máté (1562)
 Sógor Máté (1546, 1559)
 Szabó Imre (1546)

Szabó Osvár (1562)
 Szente Balás (1546)
 Szente Bálint (1559, 1562)
 Szente János (1559, 1562)
 Szente Mihál (1562)
 Vada László (1562)
 Vak Mihál (1546, 1554)

Gazdálkodási adatok a XVI. sz.-ban

1. Fülöpszállás	1562	1580	1590
búzatized	120 kile	25 kile	100 kile
kevert tized	100 kile	80 kile	60 kile
lenmagtized	50 akcse	100 akcse	17 akcse
bab- és lencsetized	40 akcse	70 akcse	120 akcse
kender- és lentized	20 akcse	40 akcse	140 akcse
méhkasok száma	10 darab	10 darab	—
sertések száma	45 darab	40 darab	140 darab
báránytized	25 darab	25 darab	25 darab
hordódó	—	—	240 akcse
2. Szabadszállás			
búzatized	300 kile	250 kile	220 kile
kevert tized	200 kile	275 kile	200 kile
lenmagtized	218 akcse	300 akcse	300 akcse
lencse- és babtized	120 akcse	120 akcse	250 akcse
méhkasok száma	75 darab	125 darab	175 darab
sertések száma	195 darab	200 darab	200 darab
báránytized	125 darab	60 darab	70 darab
hordódó	—	260 akcse	260 akcse

3. Szentmiklós	1546	1562	1580	1590
búzatized	100 kile	250 kile	150 kile	150 kile
kevert tized	68 kile	210 kile	110 kile	50 kile
lenmagtized	—	150 akcse	100 akcse	100akcse
len- és kendertized	—	100 akcse	50 akcse	50 akcse
káposztatized	—	50 akcse	20 akcse	200 akcse
vöröshagyma és fokhagymatized	—	30 akcse	30 akcse	20 akcse
nádtized	—	—	—	30 akcse
szénatized	100 akcse	—	—	—
lencse- és babtized	—	—	200 akcse	200 akcse
hordóadó	—	—	100 akcse	130 akcse
sertések száma	8 darab	155 darab	100 darab	100 darab
méhkasok száma	15 darab	—	125 darab	125 darab
báránytized	30 darab	100 darab	82 darab	82 darab
4. Lacháza	1546	1562	1580	1590
búzatized	100 kile	220 kile	270 kile	300 kile
kevert tized	12 kile	150 kile	120 kile	180 kile
árpatized	32 kile	—	—	—
lenmagtized	—	144 akcse	150 akcse	250 akcse
kender és káposztatized	—	25 akcse	20 akcse	25 akcse
vöröshagyma és fokhagymatized	—	—	—	50 akcse
méhkasok száma	10 darab	28 darab	75 darab	130 darab
báránytized	50 darab	40 darab	20 darab	20 darab

sertések száma	-----	150 darab	75 darab	125 darab
hordóadó	-----	-----	50 akcse	200 akcse

A Felső-Kiskunság népességi adatai

1. Fülöpszállás	Család- fők száma	Nőtlen fiaik	Nőtlen testvére- ik	Egyéb nőtlenek	Összeír- tak szá- ma
1546	—	—	—	—	—
1559	—	—	—	—	—
1562	10	7	—	—	17
1580	11	3	1	3	18
1590	11	5	—	4	20
2. Szabadszállás					
1546	—	—	—	—	—
1559	11	3	1	—	15
1562	37	25	1	—	63
1580	50	21	5	13	89
1590	48	18	3	4	73
3. Szentmiklós					
1546	28	6	6	1	41
1559	30	4	2	—	36
1562	28	16	3	—	47
1580	25	5	1	2	33
1590	25	5	—	1	31
4. Lazháza					
1546	22	9	7	2	40

1559	18	9	2	—	29
1562	22	11	1	—	34
1580	22	2	1	1	26
1590	18	6	1	—	25

Névelemzési tanulságok

Bizonyos merhittséget, a névadás élményi közvetlenségét őrzi a török összeíró, mikor szinte anyakönyvi rangra emeli a névjegyzéket azáltal, hogy megörökíti azokat a magyar neveket, melyeken a lakosság megkülönbözteti egymást. Így a kiskunsági állattartás emléket őrzi Lacházán Pásztor Pál, a szentmiklósi Pozsáros rét pontyait föltehetően Posár Gergel ritkította, Szabadszálláson pedig Csík Pál csíkászott. Továbbá alighanem szórakoztatott ugyanott a két Hege-dűs, csak azt nem tudjuk, milyen zeneszerszámmal. Végül a szegény lacháziakon bizony megvette a török a hordóadót, melyről a balatoniaktól tudjuk: „Nem ér semmit olyan hordó, amék üres. . .” Azonban aligha tudott volna megélni a kilenc ottani Csaplár, még esetleg bögrecsárdából sem. (Itt látjuk, hogyan veszi el a név eredeti konkrét tartalmát.)

Mondanunk se kell, mennyivel élénkebben működik a város esze népének megkülönböztetésekor. Csak úgy kapásból: 1546-ban Kecskeméten szorgoskodik *Madarász Pál*, *Hollós István* és *Varjas Antal*, 1559-ben Csepelen *Dinnyés Filip*, *Szőlős Bálint*, *Szántó Benedek*, *Bacsó Antal* (juhász), *Dékán Orbán* (harangozó), *Mészáros Gáspár*, *Szabó Ferenc*. Nos a Fölső–Kiskunságban Lacházán dolgozott *Szabó Imre*, *Szabadszálláson* pedig *Szabó Antal*, *Kovács Balázs*.

Kereskedelem

Ugyanúgy akadt kereskedő szintén: Fülöpszálláson *Kalmár Gáspár*, (Török jövevényező mind a kalmár, mind pedig a tőzsér

Káldy–Nagy szerint.) Könnyen elképzelhető, hogy egymást váltó lovasok bonyolították le summásan a falubeliek vásárlásait. Csak az a kérdés most már, hogy mi módon szerezhette be a fülöpszállási kalmár azt az árut, amit nem tudott előállítani a háziipar. S itt meg kell mondanunk: nem tartjuk kizártnak, hogy a kiskunsági kalmár olyan kereskedő, akit „görög” néven emlegetnek később (görög=kalmár).¹⁰ Ezek a balkáni kalmárok iskolázott nép, később jut belőlük mind Szabadszállásra, mind pedig Szentmiklóásra kecskeméti központjukból (Compania).

Az égő budai várból szerencsére kimentették a török számadásokat, s ezek földolgozása után Fekete L. és Káldy–Nagy Gy. könyvéből (Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda 1550–1580) megismerkedünk a XVI. sz.-i áruforgalommal. Szárazon,¹¹ tehát szekéren, kocsin, lóháton szállítottak kisebb terheket, s a Dunát használták vízi közlekedésre. Harminc–negyven tonnás naszádjaikat emberek vagy lovak vontatták, mégpedig az akkoriban főmederként hajózható (mai kis–dunai) ág vizén. Mindez azért fontos a Fölső–Kiskunság életében, mert Dömsödnek török helyőrsége van, a naszád tehát kiköt, s ilyenkor szabad a vásár. Keresett ízesítője a töröknek a köménymag, bors, paprika, a „zafran” néven kedvelt sáfrány, mely későbbi fűszere lett az alföldi gazdasszonyoknak: szép sárgára festette a piaci vaját. 1580-ban ismerte meg a budai török a kávé,¹² melyet olyannyira elszeretett tőle a magyarság, hogy a két világháború között minden valamirevaló háztartás igyekezett szert tenni a rézből készített, hosszú csőszerű balkáni kávédarálóra. Ez igazolta ui., hogy „ősz őse részt” vett szent hajdiban Buda visszafoglalásában.

10. A jáskunsági „görög” kalmárok a kecskeméti kompániához tartoztak: 13 önálló és 47 társult kereskedő. (Petry Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. sz.-ban. In: Cumania III. 35–6. 1.)

11. Fekete Gy. — Káldy–Nagy Gy.: Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580. Budapest, 1962. 707–8. 1.

12. L. Fekete — Káldy–Nagy: I. m. 715–26. 1.

A török azonban tudomásunk szerint nem verte föl a magyarok vermeit gabonáért, padlásaikat sem kotorta meg. (Igaz, még ismeretlen fogalom mifelénk a „pallás” abban az időben, sőt, a verem is megvárta Fülek végvárának magyar vitézeit gabonájával egészen a XVII. évszázad második feléig.) 1571-ben ötvenkétezer embere táplálására 437 naszád búzát szállíttatott a hódító Budára, ahol 41 vízimalom járt éjjel–nappal. Ezek őrlték a lisztet a „tarhana” (tarhonya) készítéséhez. A borssal fűszerezett főtt húst a napon megszáritották, szétmorzsolták. Magyar neve „pásztormány” (törökül: bas-tırma). Sok–sok naszád szállítja Szerbiából, Bulgáriából a rizst, s így jut belőle bőven a töröknek, magyarnak egyaránt.

Importáru nevével együtt az *aba* (ti. posztó), a *süveg*, továbbá szinte az egész *csizmadia ipar*: papucs, csizma, szattyán, kordován stb., még a csiriz is.

Nem kívántunk művelődéstörténeti fejtegetésbe bocsátkozni, pusztán csak ízelítőt nyújtani a kiskunok hódoltságai állapotáról, életlehetőségéről. Kitekintés céljából ugorjunk be most Budára, (a szentmiklósiak pedig keressék meg a helyet a vár alján, ahol esküdt Szikra Pétör kitört fogságából).

Olvassuk el még a most használt német nyelvű számadási könyv hangulatos befejező sorait: Budán „az utolsó vásár december 7-re eset. . . Ezen időpont után egyetlen hajó sem érkezett többé. . . Sehol nem mutatkozott egyetlen idegen. Odakint a szabadban befújta a hó az országot. . . sár és kátyú. Nagy sietve fölszedték a dunai hajóhidat, nehogy elszakítsa az emelkedő áradat. A basa bent üldögélt palotájában, többé semmit sem tudott a tél szeszélyeiről két–három hónapig, hogy mi is történt odaát Pesten. A pusztá halotti csöndje takarta be a világot, tél zárta be az országot; a kereskedelem mély téli álomba dermedt.”¹³ Pusztán csak az volt a baj, hogy nem uralkodott ám ilyen rokokós idilli hangulat a kiskunok háza táján: téli álmukat meg–megzavarták a füleki végvár vitézei

13. U. a. 751. 1.

Pénz, pénznemek, gazdálkodás

Most pedig szóljunk valamit a török idők fizető eszközeiről. Az 1670-es években 1 magyar arany egyenlő volt 2 tallérral, 1 tallér 2 forintot (200 dinárt) ért. 50 török akcse felelt meg 1 magyar forintnak, és a magyar rájákon, a török hódoltság alattvalóin 50 akcset vasalt be a hódító minden egy magyar forintot érő ingósága után.

Törökből vett kölcsönszavaink a *csöbör*, *pinte* (pint= 1,5 okkával, mintegy 2 literrel). Legnevezetesebb a *kile* (kila, kilo), mely megfelelt a XVI. sz. derekán a magyar *fertálnak*, ill. 24 török *okkának* (mintegy 30,76 kilogrammnak). A kile súlyértéke meglehetősen változatos. (Akár nálunk a vékáié.) Mi a Káldy–Nagy–féle értéket használjuk, mely szerint a 20 okkás kile felelt meg 35,27 liternek. (Búzából ez 25,65 kg, árpából 22,5. Káldy–Nagy egyszerűen vékának nevezi, és közel járhat az igazsághoz, u.i. az angol véka /bushel/ 36,34 liter.)¹⁴

Mivel az összeíró summázva közli a mezőgazdasági terményeket, ill. azok tizedeit, az állatállományt, mi sem tehetünk mást, mint kiemelünk az előbbi „gazd. adatok” kimutatásából néhány fontosabb adatot:

Alsó-Fülöpszállás:

220 kile gabonatermés családonként 1562 táján, továbbá 45 sertés, a báránytized 25 darab, a méhkasok száma: 10.

Szabadszállás

Egy családra 135 kile gabona jut 1562-ben, 4 juhosgazdának 1100 juha van. Tartanak 195 sertést, a méhkasok száma 75.

Szentmiklós:

Ugyanabban az esztendőben 164 kile gabona jut egy családra, a sertések száma: 155, a báránytized: 100 darab. Úgy látszik: elpusztult az 1546-ban talált 15 méhcsalád, de 1580-ban már ismét 125 méhkas van.

14. U. a. 722. 1.

Lacháza:

Egy-egy család átlagos gabonatermése 168 kile, a sertések száma: 125, bányatized: 40 darab, a méhkasok száma: 10 (1590-ben 130). Meglepő módon már a XVI. sz. derekán mutatkozik a kunok vasszorgalma, vállalkozó szelleme, melynek Bél Mátyás állít emléket 1730-ban (Notitia geographico- historica Districtum Cumano-Jazygum. . .): „. . . mivel. . . saját földjeik hozama nem elég nekik és övéiknek, kibérlik mások pusztáit, bevetik, vagy marhával népesítik be, és a maguk hiányait pótolják. Nem érik be csak a földműveléssel, hanem jószágkereskedelmet is folytatnak, és. . . ilyen vagy olyan képességeikkel jobban boldogulnak.”¹⁵

Így az alsófilipszállásiak kibérelték és művelték a pusztán maradt Felsőfilipszállás földjét együtt a szabadszállásakkal meg a mizseiekkel. Még érdekesebb a szentmiklósiak vállalkozása, akik a török adókönyv szerint bérlik, persze a budai basától bérlik a középkori Szentmiklós falu pusztáját, Barandegyházát. A ma már sírokkal telepített „Göröndégyháza” nevű dülő helyén nyitották meg az akkor alapított katolikus egyház temetőjét 1781 után, bár a múlt század végén még kilátszott a hajdani, középkori templom romja a földből. Neve mutatja, hogy jellegzetes alföldi imaház lehetett, olyan, amilyenhez építési engedélyt adott később a török: falazatát gerendák hordozták, ezek közét befonták vesszővel és betapasztották. Homokon épült, ezért homokkőből szilárd alapozást adtak neki, s hazánk középkori térképén megtaláljuk a mellé biggyesztett tornyot is az iskolai történelmi atlaszban Tatárszállás falunál.¹⁶

Ásatási leletek napvilágra hozzák a szürke gulya, parlagi ló, a racka juh meg a réti disznó csontmaradványait. Mivel pedig pénzben vette meg az adót a hódító, a kiskunok fölhajtották eladó állataikat a győri, székesfehérvári vásárra, ahonnan aztán Bécsbe terelték őket. Számosállat azonban nem szerepel Káldy-Nagy gazdaságtörténeti adattárában, s így kénytelenek vagyunk mellőzni a

15. Illyés B. — Szóts Rudolf: Bél Mátyás: A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. In: Bács-Kiskun megye múltjából I. 24. 1.

16. Illyés B.: „De jól esett. . .” 23-4. 1.

számszerűségeket. Helyettük a szomszédság adalékaival szolgáltunk: 1563–1564-ben 7 1/2 hónap alatt 1661 szarvasmarhát és 188 lovat hajtottak Bécs felé Kecskemétről a váci vámállomáson át, ugyanakkor Nagykőrösről 948 marhát és 92 lovat. Sok jószág elfért ám a kunpusztán (Campus Cumanicus); mindkét város oda verte barmait. Végezetül számot adunk olyan fölső–kiskunsági ételekről és innivalókról, melyek részben feledésbe merülöben vannak, részben pedig csupán csak a néprajz emlékszik még egy–két szabadszállási család nevében róla. A kölesről lesz szó meg a kunoknak belőle erjesztett italáról, a boza néven emlegetett sörféleségéről.

A köles jelentősége

Kezdjük hát a kölessel, mely „kevert tized” néven szerepel az adólajstromban, és folytassuk azzal, hogy a török uralom végéig, ill. egészen századunk elejéig nagyon fontos terméke a Fölső–Kiskunságnak az árvizek miatt. Ezért itt tárgyaljuk az „apró kása” kérdését. A rizszel szemben mondták aprókásának errefelé a kölest, s az előbbi mértékegysége a török *okka* volt (1,27 liter). Már szoltunk a dömsödi török helyőrségről, a dunai kikötőről. Pár kilométerre volt csak a Fölső–Kiskunságtól: egy–két óra alatt megjárták a mindmáig „nyári út”-nak emlegetett távolságot Szentmiklósról. Így aztán szinte semmi különbség sem volt a rizs meg a köles között, legföljebb az, hogy helyben termelték meg a kölest. (Senkinek nem jutott eszébe, hogy megkísérelje a rizstermesztést a Fölső–Kiskunságban a második világháború vége előtt s szerencsére utána sem sokáig.) Jellemző módon 1785-ben Szentmiklós tanácsa házasiítja ki prédikátorát, tudós Mótsi Jánost, s apró kását adnak föl a lakomán, holott már régóta szerepel a lelkészi fogadólevélben ennyi meg ennyi okka rizs.¹⁷

17. Illyés B.: „Kedves kis Hazánk. . .” 224. 1.

A köles vetésére rákényszerült vidékünk a sok „vízvötte föld” miatt. Bél Mátyás írta le, hogyan vette föl Lacházán a Duna vize a lábon álló vetést, sőt a csomókat. (A régi Lacháza ui. a Dunaparton épült.) Ilyenkor aztán mi mást tehetek: megvetették kölesmaggal a megszikkadt vízvötte szántókat, (ill. szerencsés évben a már learatott őszi vetések helyét másodvetésként). Ritkásan szórták ki a magot ápr.–máj. körül, mikor már porzott a föld. Vetés előtt megboronálták ágyát, és kiszórtak egy véka magot, egy öreg holdra nagyjából 20 litert (12 kilogrammot). Tövisboronával meghúzták, s mindig rendre aratták, nem kévézték föl, nehogy befülledjen pozsgás szára, s így aztán a köles nyomtatását vették utoljára. Több adalékkal szolgál e kérdéstről Szentmiklós, ahol kölesvetésre adta ki a tanács új gyöptöréseit, mivel bő termést adott a friss föld, és tetejébe gyomtalanította ágyát a buján fejlődő vetemény. Ugyanott szerződnek egy kecskeméti molnárral szárazmalom építésére, s így „. . .lé-szen egy malomháza két korongra, egy kő Padra, melyben lisztet és kását lehet csinálni. . .”, ti. kölest hántolni.

Szórványos följegyzés őrzi a boza (bosza) emlékét: Szabadszálláson a Bósza család neve, (bár nem tudhatjuk, nincs-e az utóbbi kapcsolatban a szőke hajú gyerek ugyanilyen megjelölésével, ahogy följegyezte Gyárfás István a múlt században). Meghitt kedvességgel idézi Baksay Sándor 1554-ből Nádasy nádor házi orvosának sorait úrnőjéről: „Az én Nagyságos Asszonyom, a kunok főbiránéja, talán a boza-ivástól olyan egészségben van, hogy Matuzsálemnél is egészségesebbnek látszik.”¹⁸ A föltehetően kevés alkohol tartalmú sörféleség olyasféle lehetett, mint a pörkölt árpából élesztővel erjesztett házi kotyvasztású ital: nem ártott sem nem használt. Oláh Miklós örökítette meg összetételét latin krónikájában (Hungaria, 1536): „A kun pusztákon. . . a kunok egy boza nevű italt isznak, melyet kölesből meg vízből készítenek sajátos ősi eljárásukkal.”¹⁹

A köles polyváját lóganéval összekeverve megetették Halason a disznókkal, ennél azonban a kölesnek fontosabb szerepe volt az

18. Illyés B.: „Kiskunsági krónika 164. 1.

19. Oláh Miklós: Hungariae liber I. 81. 1.

ember táplálásában. Sajátos bizonytalanságot tapasztaltunk mégis a mai szentmiklósi idősebb gazdáknál, mikor a köles főlhasználásának módját kérdeztük tőlük. Fölcillant szemük, mikor a fordított kása főzését kérdeztük, de beléjük szakadt a szó, ha firtatni kezdtük elkészítési módját. Valahogyan azt a benyomást keltették: milyen jó rá visszagondolni, de már elfelejtették, mire, s inkább fiatal éveik szabad életmódja járt eszükben a Nagyréten Ürbő alatt. Férfiak főzték annak idején, (miként a valószínűen török eredetű „handabászt” száraztarhonyából). A férfias fordított kásához különben hozzá sem tudtak szólni asszonyaink, annál inkább a hurkabél tisztításához, hisz köleskásával öblögették a belet, azzal keverték be a véres hurka töltelékét, ugyanígy a kis gömböc tartalmát, melyből a savanyú gömböcleves készült. Igaz, ez már alighanem kifogna a finnyás városi népen. Mai kollégistáink is bizonyára otthagynák a második háború kedvelt ételét, a mézzel édesített kölest, pedig hogy örültek neki pesti gyerekeink. Mostani embernek már eszébe sem jutna, hogy egyedül mézzel tudta a hódoltsági magyar kielégíteni szervezete cukorigényét, hiszen legfőljebb dinnye termett az Alföldön. Kaszás embereink ugyanezért szeltek akkora karéj kenyeret, hogy majd letörte kezüket.

Végül külön csemegeként itt adunk számot a „Mari néni ajándéka, 1889”, Tóth Ignácztól eredő Czifray István: Magyar nemzeti szakácskönyv VIII. kiadásáról 1888-ból. Ebben szerepel a fordított kása fővárosi készítési módja: „Végy hat lat (10 deka) szalonnát, aprítsd össze és olvaszd ki, önts bele három félmesszely (6 deci) kását, keverd jól össze; önts reá két itce (1 liter és 4 deci) vizet, adj hozzá egy lat (8 gramm) sót, tedd a tűzre, s midőn forni kezd, paráznál egyéb ne legyen alatta; ha már jó sűrű, akkor ne keverd, hanem forgasd a vassfazékban jó darabig, azután keverd fel és forgasd meg újra s készen lesz a kása.”²⁰ Jó étvágyat hozzá!

20. Czifray István: Magyar nemzeti szakácskönyv. VIII. kiad. Budapest, 1888. 375. 1.

Egy országos panamáról őszintén

Jeles ünnepség keretében ünnepelte a Jászkunság eladott — helyesebben: elzálogosított — állapotából történt kiváltásának egy évszázados fordulóját, az igen-igen sokat emlegetett redemptiot 1845-ben. A kunszentmiklósi „paradérozás” részletező leírását megtaláljuk a Forrás c. folyóiratban (Illyés B.: Petőfi és választói 1848-ban, 1986/1.), Szabadszállás azonban szintén többször hallatja szavát az ügyről.

Most Nagy Sándor esperes, Petőfi politikai ellenfele édesapjának sorait idézzük az egykori ünnepség napjaiból. Jó hosszú és sokatmondó verscímével kezdjük: „Öröm-versek, melyeket Magyar Ország nádora, a jász-kunok grófja és bírása József főherceg ő cs. kir. felsége' nádorságának és jászkun grófságának félszázados; és a' szabad jászkunok' az 1745-dik évben visszanyert kiváltságaik és birtokaik' lő százados örömnünnepére készített. . .”²¹ Kegyes „mónárkánk” — ti. uralkodónőnk, Mária Terézia — szavait olvasva szinte megolvad a kiskunok szíve:

„Visszaadom hát, jó fiaim, hős kúnok! örömmel,
Visszaadom karddal szerzett, és vérrel öröklött
Ős — szabadalmatokat — váltsátok vissza azonnal,
's bírjátok szabadon a' földet, melyet a' harcos
Béla adott 's László hajdan kezetekbe' hagyott volt;
Melly a' belviharok' magyarhont dúlt vészei közt a'
Köz nyomor' és szükség' enyhítésére, kesergő
Szívvel adódott el Nagyatyám Leopoldtól örökre
E' legyen őseitek' 's magatok hűsége' jutalma,
'S értetek hön dobogó szívemnek záloga, Kúnok.”

21. Nagy Sándor: Öröm versek, melyeket Magyar Ország Nádora, a' Jászkunok grófja és bírása József főherceg ő cs. kir. felsége' nádorságának és jászkun grófságának félszázados; és a' szabad jászkunok' az 1745-dik évben visszanyert kiváltságaik és birtokaik' l ő százados örömnünnepére készített . . . (A gimn. könyvtárában. Feldolg.: Illyés B.: Petőfi és választói 1848-ban. In: Forrás, 1986 (1.)

Nos, Nagy Sámuel uram pattogó hexameteres soraiból láthatjuk, milyen jól megtanította Debrecenben a kollégium deákjait időmértékes verselésre, de már senki se vegye készpénznek — esetleg példának — a hajdani kiskun főesperes rendíthetetlen királyhűségét, mert bizony egy fillért nem látott hazai szegénységünk a Jászkunság vételárából. Mária Terézia kesergő nagyapja, I. Lipót is megvigasztalódott, mikor rátehetette kezét a vételárra. A hősi verszet merő maszlag: Györffy István meg Tálasi István szépen bebizonyítja, hogy a régi Magyarország legsötétebb panamáját takarja ez az aljas pénzügyi manipuláció. Miről volt itt szó?

Arról, hogy az esztergomi érsek, Kollonich Lipót elnöklete alatt működő Bizottmány (Neoacquistica Commissio) megállapította, hogy a török uralom alól fölszabadított ország köteles kárpótolni öfelségét veszteségeiért. Tehát csak az kapja vissza birtokát, aki írásban igazolja jogosultságát, ha leteszi a hűségesküt, következésképpen mindenki nemessége, tehát jogos birtoklása igazolásának megújításáért „kilincsel az udvar”-nál. A több megyényi Jászkunság persze nem igazolhatta jóhiszemű birtoklását, hiszen sokat ért, tetejébe a két Kunság eretnek kálvinista volt. Mindezt gondosan följegyezte a négy felső-kiskunsági településen az összeíró Pentz János Kristóf Ferenc, s így a budai kamarai adminisztrátor jelentést tehetett az udvarnak a kunpuszták hollétéről, mibenállásáról („wörin eigentlich der Districtus Camporum Cumanorum bestehe”).

Sarkalatos tévedése a közelgő országgyűlési választások előtt a fia megválasztásáért ravaszkodó Nagy Sámuelnek, mikor a Jászkunság örökös eladását hangsúlyozza, holott nem sokkal az eladás után a Jászkunság elzálogosításáról volt már szó.

Mégis mi különbség van a kétféle jogügylet között? Ég és föld! Kezdjük az első változattal, s itt mindjárt tudnunk kell, hogy nem adhatja el országát, még országa egy részét sem a magyarok királya, mert esküt tesz koronázásakor az ország területi épségének megőrzésére, aztán meg szembe kell néznie a rendek tiltakozásával, mint ahogy bekövetkezett a pozsonyi diétán hamarosan. Nemességünk világosan látta, hogy ők következnek a jászkunok után. Akadt azonban egyéb bökkenő is. A későbbi királynői fondorlatokból szépen kiderül, hogy az udvar számított a jászkunok szabadságszeretetére,

arra, hogy legalább az eladási árért kiváltják újra ősi jussukat. Maga a zálogba való adás különben nem ismeretlen Magyarország történelmében: szorongató adósságai miatt zálogba adta egykoron Zsigmond király a 16 szepesi várost a lengyel királynak, melyeket aztán éppen Mária Terézia váltott ki a zálogból hosszú évszázadok után. Még azt sem mondhatjuk, hogy veszteséggel zárta volna országunk az említett zálogügyletet, ha fölidézzük az ennek köszönhető lengyel–magyar barátságot, a tokaji bor keleti exportját, Krudy kedves regényét, hogy el ne feledkezzünk szabadságharcunk sok lengyel vitézéről, közöttük a Kunszentmiklóson bujdosó Szamota családról, melynek István nevű fia oly sűrű rendet vágott magának hazai nyelvészetünk mezején.

Közelebbről szintén érdekeltek vagyunk a zálogügyletekben, s oldalakat tölthetnénk ki Szentmiklós ügyleteivel, Szabadszállásnak azonban meggyőzőbb mondanivalója van erről, no meg alföldi nemességünknek. Közismert ui. hogyan menekült el alföldi nemességünk a török elől, a Pest megyeiek Nógrád megyébe Fülekre, ahol beálltak a megyéhez, mások végvári vitéznek, az élelmesebbek be is nősültek. S tudnunk kell itt, hogy csak együttesen élveztek kiváltságokat a kunok, nem rendelkeztek külön–külön nemesi levéllel, ők tehát nem adtak, hanem vették zálogba a fent említett nemesek közeli birtokait.

Így érthető hát a mostan már Szabadszálláson lakozó tasnádi Székely család őse, a hajdani apácza–szakállasi prédikátor levele. Amint írja: „. . . távol lakásom miatt tiszafüredi Jóságotskámnak mind ezideigh is semmi hasznát nem vehettem, kívánván annak árát (ti. zálogos bérét) . . . közelebb való Jóságra. . . hasznomra fordítanom. . .”; zálogba adta unokaöccsének.

Magyarázatképp közöljük itten Tasnády Székely Mihály zálogos szerződését eredetiben: Szalay János nevű sógoruk „Bótsában és Köntsögben lévő ősi Sperativum (ti. remélhető örökrész) 240-ed részből álló jussomra zálogképpen 1200 Rh. Ftokat. . . ezer kétszáz rajnai forintokat úgy fog adni, hogy azt én vagy Successorom (ti. utódom) e Datumtól fogva. . . 20 Esztendőknék. . . utánn le tévén . . . vissza válthassam. . . (ti. az 1200 forint zálogos summáért).” A föntiekből következően 5%-ot kamatozik a forgatható érték. Az ügy-

ben szereplő legelő becsértéke 1200 forint, melynek 5%-os kamata 60 forint, tehát ugyanannyi, mint a föld hozama minden évben, vagyis 20 esztendő alatt éppen 1200 forint.²²

A továbbiakban Kollonich üzen a Német Lovagrend nagymesterének: elintézi, hogy félmillió aranyért megkapják a 700 ezer forintra becsült Jászkunságot. A bíboros egyidejűen följajánlja a társulást a lovagrendnek, mert így a német nemzet és a katolikus vallás erősödik Magyarországon („die deutsche Nation mehr in Ungarn fermegesetzt werde, und die catolische Religion mehr anwachsen möge. . .”) Mai embernek az a benyomása, hogy nincs tudomása a katolikus jászokról Magyarország első zászlósurának, vagy ha igen, többre becsüli az üzletet, mint jász híveit.

Most már azonban térjünk a lényegre röviden: a királyné testvére a lovagrend nagymesterének, Ferenc Lajosnak, Pfalz-Neuburg hercegének, aki 560 ezerért megvette a 679.662 forint becsértékű objektumot (Bécsi Hofkammerarchiv. Ung. Hoffinanz.1702. márc. 22.) Kollonich beszállt az üzletbe csendestársként. Gyanúnk támadt mégis, hogy jutott valamicske a nagyúri zsákmányból az összeíró Pentznek szintén. Baky János, szentmiklósi szenátor vall erről (Az 1791-dik Esztendőben Nemzetes Senátor Idősb BakyJános és egyszersmind Districtualis Assessor Ur által Kun Szent Miklos Heljségéről készített és dolgoztatott Historia. . .): „. . .hihető, hogy a Conscriptio (ti. az összeírás) hibás, mint ahogy az is, mert ebből nem tsak ezen égy Familia (ti. a Vég család) maradott ki, hanem ki maradott ezen kívül Atzél, és Szikra, kiknek az elei már a multt (ti. a XVII Században Tanátsbeliek voltak. . .”²³ És tegyük hozzá azok nevét (Katona György, Jóború Sámuel), akik szintén hiányoznak Pentz listájából. Van hírünk a Kunságból másokról szintén, olyanokról, akik rosszat sejtettek a számbavétel miatt, és hajlandók voltak áldozatot hozni, ha mellőzik őket. A tény tény marad: az eladás bonyolítóit, tehát a jövődő vásárlók abban voltak érdekeltek, hogy minél kevesebbre értékeljék a Jászkunságot feledékenységük-

22. Illyés B.: Tamásdi Székelyek családi iratai. Kézirat, 33. 1.

23. Baky János kézirata. In.: Illyés B.: „De jol esett. . .” 25-48. 1.

kel, így nem csak a mi emlékezetünkben volt „legfőbb érték az ember”. Tegyük azonban mindjárt hozzá, hogy találkozott eljárásuk az összeírást mindig kerülgető kiskunokéval: szentmiklósi „Ord. Bíró (ti. választott főbíró) Baky János Úr referálja, hogy Orgoványon és Kerekegyháza Pusztán sokan laknak olyanok, . . . akik Conscriptio (ti. összeírás) alkalmatosságával jószágukat eltagadják.” Kellően tudjuk mégis értékelni az összeírást ideológiai fönntartásunk ellenére; Fodor Ferenc megállapításával egyetértünk: valóban ez az egyetlen részletes számbavétel a Jászkunságról 1699-ből, ill. ami legalább ilyen fontos a török utáni évekről. (A Jászság életrajza). Meglepően hangzik ezek után, hogy nem is fest olyan rosszul hazánk közepe nagyjából tizenhárom esztendő múlva a török távozása után. 1945 tavaszán, a front meglendülése után ünnepi templomi gyülekezet könnyes szemmel harsogta a szentmiklósi templomban:

„Nincs már szívem félelmére
Nézni sírom fenekére,
Mert látom Jézus példájából,
Mi lehet a holtak porából. . .”

A kiskunok vállalkozási kedve

Nagyjából egy esztendővel később a szabadszállási vásárba kocsizók malacsivítást hallottak már messziről, a tanyák tetején ismét füstölögtek a kémények, melyeknek tégláit lebontották az előző évben, hogy kikövezzék a Patkós kádárról elnevezett utcát, ahova beplántálták az ideiglenesen hazánkban tartózkodó hadsereg valóban ideiglenes főhadiszállását, valamivel lejjebb, Bernáth ügyvéd pincéjében pedig bombabiztos óvóhelyüket. Ebbe aztán beépítették a szentmiklósi kerítéseket, a tanyák ajtóit, ablakkereteit. Mindez főleg szőszaporításnak tűnnek, ha meg tudná mondani valaki, honnan vették a szentmiklósiak új kerítésük deszkáit, az új honalapító tanyasiak kéményükhöz a téglát, házilag összebarkácsolts levélajtót a házhoz, ablakkereteket meg főként az üveget, mely nem létezett 1945-ben sem égen, sem földön. És lám az augusztusi vásárban már egymás tenyerét csapkodta eladó, vásárló meg a valahon-

nan előbűjő néhány kupec. Mindez Bél Mátyáa sorait juttatja eszünkbe, aki megörökítette a kiskunok szorgalmát, vállalkozói kedvét, élelmességét 1730 tájékán a „Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae” c. írásában: a kiskun „vidék. . . termékeny, bőven van gabonája, legelője, kitűnő sárgadinnyéje. . . A kunok szarvasmarha nyájakat és méneseket tartanak. . . tüzeléshez nádat, tőzeget (t. szárított trágyát), messziről odaszállított fát használnak. . . három ismertebb mezővárosuk: Szentmiklós, Szabad–Szállás, Fülöp–szállás.”²⁴

Az igen alapos Fenyvesi László éppen vagyoni gyarapodásukkal kapcsolatban fogalmazza meg a kiskunok XVII. sz.-i politikai igényességének kibontakozását (A Kiskunság a török időkben. A Jászkunság kutatása. Kecskemét–Szolnok. 1987.), amikor megállapítja, hogy magához ragadta a kezdeményezést saját parasztvármegyei szervezetének kialakításakor. A felső–kiskun nagyállattartó, vásáros pusztabérlő tehetős polgárság a XVII. sz. második felében jelentkezett politikai erőként „egy sajátos, nagyfokú szabadparaszti öntudat. . . letéteményeseként. . . a szűkebb értelemben vett jobbagyi viszonyoktól voltaképpen mindvégig mentes. . . intézményes szervezeti keretei. . . révén, a Kiskunság kollektív szabadságot élvező lakossága. . . a haladó függetlenségi mozgalmak egyik legöntudatosabb osztagaként léphetett fel a Duna–Tisza köze tágas térségein.”^S Itt, az 1670-es évektől kezdődően nyugodt lelkiismerettel jelölhetjük meg függetlenségi törekvéseik melegágyát: a nagyjából ettől az időtől fogva működő oskoláinkat (Illyés B.: A kunszentmiklósi gimnázium három évszázada).

24. Bél M.: Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae. 4. kiad. Pozsony–Pest, 1792. 125–6. l.

Vízvötte világunk

Visszatérve Bél Mátyáshoz: ő nyári időben járta meg a Kiskunságot, ezért szóljunk helyette a hajdani „vízvötte” világról. Vizeink forrása az Alpok keleti nyúlványain fölgülemlett hó, melynek olvadása meg a tavaszi eső megduzzasztotta a Dunát, s gátak híján a folyó elárasztotta a Felső–Kiskunság laposait fölülről az ócsai Turjánon keresztül, ill. a dömsödi árvíz az Agyagos medrén át, no és vizes években ez utóbbitól lefelé szinte mindenhol. Úszott a Kiskunság Bugyitól Bajáig, ha „mögindut a föld árja”, s elakasztotta a döcögő szekeret a fülöpszállási Akasztónál. Ilyenkor aztán ki sem eresztette fogatát a redemptus gazda egészen a halasi Eresztőig. Egy XVIII. sz. eleji szentmiklósi följegyzés szerint: „a Turján oly sok vizet öntött, hogy annak elapadását nem remélhettük. Nagy a drágaság. . .” No persze azért nem kell sajnálni őket mert ilyenkor aztán megkötorták a Bakért, meghúzták a bábonyi Jónás erit, más nevén a Csintovát, s még Pestre is jutott a zsákmányból. „A’ mi a’ Határ laposabb részire ki öntetni szokott vizet illeti, ez károkat nem okoz, sött inkább kaszállóinkat termékenyebbé teszi. . . De mióta. . . az Ótsai Turján sem küld föld árját, azolta szalmával kell fűtenünk ’s marháinkat eledelektől megfosztyuk, és tarlót kaparunk, az az a’ leg jobb trágyát haza hordjuk. . .” Valahogyan úgy képzeljük el a XVI–XVIII. sz. alföldi közlekedését, ahogyan még közvetlen tapasztalásból beszélhetnek róla a csatornák előtti szentmiklósiak, akik 60–70 évvel ezelőtt nekibuzdulva kocsira ültek kiöntések idején, Kunpusztának (a mai kerekegyházi pusztának) fordították a rudat, és aggódó csöndben várták, hogy mi éri majd őket a szedriai Peták–csárdánál, bár néha szerencsájük volt, mert alig csapott föl a kocsideszkán a kátyú vize. Ám mindennél érdekesebb, hogyan vergődnek Jókai „Egy magyar nábob” c. regényében Kárpáthy János úr lovai Szabolcs megye mérhetetlen sarában a Török-szakad csárdához vezető úttalan úton: „. . .fergeteges idő van odakinn a pusztán, az ég felhős, a föld sáros, szakad az eső két hét óta, . . .minden ér kiáradt, kiöntött, nád terem a búzavetés helyén, gólya szánt, kácsa költ a drága tengeri közt.”

Az egész Kunságban csak annyit termeltek, amennyit megettek, hisz úgysem tudták volna elszállítani a fölösleget ilyen utakon. Szűk terméskor legfőjebb ették a húst magában. Terelték végelethatatlan csordáikat a rétekbe, s fölcsendült a kun pásztor éneke, ahogy olyan beleérzéssel idézte Győrffy István:

„Kiszáradt a tóbul mind a sás, mind a víz,
A szegény barom is csak a gazdára níz.
Istenem! Istenem! Adj egy csöndes esőt,
A szegény baromnak jó legelő mezőt!”

Hasonlóképp panaszos kiskunjainknak a homok, melyet a romantika felől mosolyos iróniával rajzol meg Jókai, mikor Kecskemétről Halasra utaztában kocsival átvergődik a kiskun homokbucákön. Petőfi tájképén „törpe nyárfaerdő sárgul a királydinnyés homokban. . .” De hát mi lenne e világból költői szépségei nélkül? Meg aztán nyugodjunk bele: a szék rétjeihez hasonló módon változtatja képét a homok: futóhomok, heveshomok, szakadthomok, sívány, melyeken csak „gyüszméköl” a marha, a csont és bőr „csühös” jószág.

Hosszas előkészítés után rátérve azonban mondanivalónk lényegére: Pentz összeírása, 1698–99 években készült helyszíni bejárás során. Az okáról már volt szó, s nyilvánvalóan kettős célt szolgált vele szerzője:

a) igazolta megbízója előtt, hogy a helyszínen végezte munkáját. Ezért égtájak szerint megadja a négy fölső–kiskunsági település elhelyezkedését, egymástól, a szomszédoktól való távolságát. Említi a négy falu templomát, építésmódjukat. Sehol nincs más vallású, hanem pusztán működő református gyülekezetek külön–külön lelkipásztorral. Megemlíti a malmokat is.

b) A falvak becsértékének megállapítása céljából felsorolja az egykori török földesurakat, a nekik fizetett adót, hahasonlóképp a kunok főbírájának, tehát a nádornak, a nádori főkapitánynak járandóságát, továbbá a befizetett adókat. Mindezt olyan pontosan, hogy nem feledkezik meg Szabadszállásról sem, mely 2 vágó ökröt (Boves Mactabiles duos) ad földesurának évente.

A Fölső-Kiskunság lakói betűrendben

Mely utóbbi műveletet bizony nem könnyű elvégezni, olykor-olykor szinte lehetetlen. Egyik fő bírálója megállapítja Pentzről: „sült német”. Nos az ő füle, de különösen magyar helyesírása sem-mivel nem különb, mintha nekünk kellene a lakosságot összeírni, mondjuk London egyik külvárosában. Továbbá szinte lehetetlen kibetűzni az egészen apró gótbetűs német írást, tehát sajnos éppen a szöveges jellemzést.

Fülöpszállás

Bajnar? Bagnar? Miklós

Bervíky Mihály

Beke Márton

Borda Balázs

Borda Ferenc

Capitan János

Csaplar Gergely

Csaplar Péter

Csine András

Csorgay András

Csukany? István

Csótz János

Doba András

Doba Fábián

Doba Ferenc

Demeter Miklós

Endrődi Gergely

Fitos Ferenc

Fodor Márton

Födőr? András

Hercay? András

Illyés Mihály

Kiss Gergely

Kiss János

Kolmar Mihály

Kosar? Mihály

Kozma János

Kucsar Mátyás

Langos István

Latos István

Maisa Ferenc

Nagy Gergely

Nagy Gergely

Nagy János

Palfődi Mihály

Pintér István

Simon István

Sipos Mátyás

Soss István

Szabó István

Szabo István

Szakai Péter

Szepuh? András

Székely János

Szinay Mihály

Szőki? Mihály

Tancsu? István

Toth István

Török István

Turi István

Vaida János

Veres János
Vincze? István
Szabadszállás
Balogh István
Bana János
Bense Mihály
Biro István
Bolyo Mihály
Farago Ferenc
Gergely
Hatos György
Hirpay Bálint
Kiss János
Kocsis János
Kosztos János
Kovacs György
Kovacs György
Kőrösi Márton
Labady Mihály
Marcus Mihály
Marke? János
Marton István
Mihály Péter
Molnár János
Nagy Mihály
Olagh Gergely
Olagh István
Pandur Miklós
Setet Mátyás
Szilady Mihály
Szűcs Ferenc
Toth István
Trasi? István
Vargha Gergely
Vargha István
Vargha János

Viragh Gergely
Kunszentmiklós
Almasi Gergely
Ágoston Péter
Baky Mihály
Balogh György
Balogh István
Balogh János
Balogh Márton
Barat István
Basky Máté
Bernard János
Bernard Pál
Berta János
Bíró Gergely
Bocz? Mihály
Boda Gergely
Boda István
Cristoph Mihály
Czirko Mihály
Csako István
Czeplisz János
Dalocsa János
Dalocsay? István
Deák János
Deák Mihály
Dozmat István
Foni? Albert
Gall István
Gállfy János
Hevesi András
Jonas Máté
Katona István
Kovács Gergely
Kovács Gergely
Kozma György

Levay Mihály
Mar András
Mar János
Moczár Mihály
Moricz Mihály
Nagy Mihály
Németh Mátyás
Osváth Mihály
Panczel István
Pap János
Selyem János
Szabo Gergely
Szabo János
Szakra? István
Szegedffi Péter
Szombathy György
Szőke György
Takács István
Tar János
Tari István
Tarnoczay György
Toth Ferenc
Toth István
Toth Máté
Toth Mihály
Toth Miklós
Vargha Mátyás

Vass András
Vayda György
Vincze Mihály
Kiskunlacháza
Bak András
Bak Dániel
Bak István
Bak Jónás
Baky István
Becze János
Becz? András
Beros? Ferenc
Bod? Péter (Relicta Petri)
Bot= Bod Péter maradéka)
Boldog Miklós
Fodor Mihály
Gozon Mihály
Gács Péter
Gács János
Gáll Bálint
Gyoki Dániel
Kiss János
Kovács Illés
Mezaros Mihály
Nagy Péter
Szabad Mihály
Tóth György

Pentz névsorait betűhíven közöltük, megkérdőjeleztük a bizonytalanul olvasható neveket, többet változtatlanul hagytunk a „sült német”-nek titulált összeíró zagyvaságaiból, hiszen az olvasó magától rájön, hogy például Szikrának kell olvasnia a Szakrát, mely utóbbi „szent”-et jelent latin nyelven föltehetően a jászberényi plébános, Franyó igaz öröme, aki az eddig előadottak alapján Esztergom érdekeit képviselte, magyarán szólva ellenőrizte Pentz munkáját.

Gyér nemességünkről

Az akkori Jászsággal, ill. a nagyjából majd egy századdal később Fölső–Kiskunsággal szemben elenyészően kevés a saját személyében nemes ember errefelé: Szabadszálláson vettek számba egy bizonyos „N:(ui. nobilis, tehát nemes) Bolyó Mihály” nevű tehetős embert, s ugyanakkor Szentmiklóson ugyancsak „N:Matheus Jónás”, tehát Jónás Máté nevű vagyonos polgárt, aki szintén nemes. Mindez alkalmat ad a krónikás Baky Jánosnak az errefelé megszkott lokálpatrióta megnyilvánulásra: „. . .Kup Gáspárnak. . . Bá-bonyon Bán Szállása ér Partyát Kutyával (ti. kutjával) edgyütt nyoltz Tallérokban Bolyo Jonás 1608-ban megzálogositya. Ennek Familiája most is itten fen álló, első Leopoldus alatt meg is nemese-dett. Azon Bán Szállási ér nevét el is vesztette. Mind a Kutat Bolyo-nak a kereszt nevéül Jonás Kutjának, az erét is Jónás erinek hívják”

Állításának hitelére így fogalmaz Baky 1791-es névjegyzékében „Bolyó alias Mathaeus jonas — tehát Bolyó, azaz, (ill. más néven) Jónás Máté.” Mai ember aztán törheti fejét: hogy lehet azonos egy szabadszállási nemes ember egy eltérő nevű szentmiklósi nemes redemptussal? Györffy István figyelmeztetése jut eszünkbe, hogy milyen könnyű eltévedni a Kunság hatalmas irodalmában. Baky igen hasznos, sőt nélkülözhetetlen forrásunk a XVIII. sz. végéről, de azért. . .

Egy másik elírás után már csak mosolyogni tudunk. Baky emlegeti Szikra *Istvánt*, akit Budára küldött a szentmiklósi magisztrátus valamiért. Aligha a barátság ápolásáról lehetett szó, mert vasba verette a török Szentmiklós deputátusát. Szerencséjére Buda közben fölszabadult s vele Szikra is. De már egy kicsit kozmetikázva, megváltoztatta keresztnevét: többé már nem István, hanem Pé-tör néven szerepel Szikra. Igaz, Bolyó, a szerző kijelenti ugyanott, hogy „Ily metamorfosis meg történt Bakinn is”, de azért nincs szó arról, hogy nevet változtatott volna ez utóbbi. Gyanunk támad hát, hogy csak a rím kedvéért emleget Bolyó *Pétört*, aki aztán a vár alatt *kitört*.

A kiskunoktól meg hát Bolyótól nem idegen ez efféle nyelvöltögetés, ill. talán helyesebben fogalmazva mosoly könnyek között. Idézzük újra a Kun Lisztát:

„Érted tehát, már most el nem marad Osvát,
Fegyvert fogni termett, nem csak eke szarvát,
Prágánál el söpre egy ágyú Golyóbis,
Már most sok nem tudja, *élt vagy holt soha is.*”

A lakosságról meg nyelvélvéről

Szegény Pentz névelírásain jól szórakozhatunk, máskor meg kiengesztelődve vesszük tudomásul, milyen megtartó ereje van a mi idiómánknak, itteni nyelvjárásunknak. (A két háború közt publikálta Máthé Elek az „Amerikai magyarok nyomában” c. könyvét, melyben megemlíti, hogy azok a családok őrzik hazai beszédmódjukat, melyek magukkal vitték tájnyelvüket.) Nem tud ugyan magyarul összeírónk de azért van füle, s fülöpszállási ejtésében rögzíti a Kucsar és a Pálföldi család nevét.

Egyidejűen következtethetünk a Fölső–Kiskunság mai lakosságának a XVII. sz.-i kialakulására (föltehetően a bécsi békét követően) és itt valószínűen a 15 éves háború utáni újratelepülésről van szó. Sokat jelent a mindmáig élő családok neve: *Fülöpszálláson* a Csaplár, Kozma, Látos, Vajda stb. családok, *Szabadszálláson* a Kocsis, Hirpay (Herpay), Hatos, Kosztos (Kusztos), Olagh (Oláh), Pandur stb. nevek, *Szentmiklóson* a Turi, Látos család Fülöpszállásról továbbá a Baky, Balogh, Barát, Basky, Bérnard (ti. a Bérnátnak ejtett és XVII. sz. elejinek tartott Bernáthok) s a Berta, Bíró, Boda, Czirko (Czirok), Dalocsa, Dozmat (Duzmath), Mar (Maár), Moczar (Móczár), Moricz, Selyem, Szombathy, Szőke, Takács, Tari, Toth, Varga, Vass leszármazottak és Lacházáról a szerteágazott Bak, Becze család. Halason találkozunk később a lacházi Gozonokkal és ipartörténeti érdekességként említjük Lacházáról a két Gács nevűt, mely előfordulás a gácsi posztót, az akkori alföldi magyarság igénytelen viseletét juttatja eszünkbe.

Sajnálatosan keveset tudunk a XVII. sz. felső-kiskunsági lakos-
ságáról: mindössze véletlenül egy-két nevet, mivel elveszelődtek az
állandó háborúságban a meglevő egyházi anyakönyvek, ha ugyan
egyáltalán vezettek anyakönyvet prédikátoraik a nagy futásban.
Szónyi Virágh Mihály ugyanis bizonyos szemrehányással serkenti
őket, hogy jegyezzék föl gyülekezetük dolgait, „ne seculum, quo
vivimus, a sera posteritate seculum obscurum ignominiose nomine-
tur”, azaz: „nehogy a kor, melyben élünk késő utódaink által gyalá-
zatosan sötét századnak neveztessek.”

Az egész felső részen nagyjából csak 1735-től találkozunk anya-
könyvekkel, ezeket megelőző szórványos emlékeinket szorgos
egyháztörténészek monográfiái őrzik. Személyes emléket csak nagy
szerencsével találunk régi-régi bibliákban, családi imakönyvekben.
Pentz érdeme, hogy megörökítette a Bakykat Lacházán, Fülöpszál-
láson pedig a később szintén Szentmiklóson lakó Illyés családot.
(Föltehetően benősülésről lehet szó, ugyanis ez utóbbit 10–12
esztendővel az összeírás után már a Szónyi Virágh Mihály által
rekonstruált matrikulában Szentmiklóson találjuk 1713 tájékán a
főbíró vejeként.)

Tálasi István a Kiskunság c. művében közli az egész kerület
lakossága eredetének százalékos megoszlását, s eszerint helybelinek
vallotta magát 37,05% közeli helységből származónak 8,27%, távo-
labbinak 6,11%, baranyainak pedig 45,5%. Legnagyobb a különbség
Halason, ahol baranyai 67,61%. A felső részeken Lacházán helybeli
3 család (13,63 %), baranyai 15 (68,13%). A többinél jobb az arány:
Szabadszálláson helybeli 25 (73,58%), baranyai 8 (23,58%), Szent-
miklóson helybeli 23 család, baranyai 17, Fülöpszálláson helybeli
20, baranyai 25. (Tálasi itt megállapítja, milyen „különös erővel”
érvényesül Halas népnyelvében a baranyai behatás.)²⁵

25. Tálasi István: Kiskunság. Bpest, 1977. 40. 1.

A lakosság származásának helye Pentz jegyzékében

	Fülöp- szállás	Szabad- szállás	Kunszent- miklós	Kiskun- lacháza	Felső-Kis- kunság
Helybeli	20	25	23	3	71
Peregrinus	1	1	3	—	5
Dunapataj	5	—	2	—	7
Baranya	25	8	17	15	65
Szeged	1	—	—	—	1
Kecskemét	1	—	2	—	3
Dunavecse	—	—	3	—	3
Szalkszentmárton	—	—	2	—	2
Tass	—	—	2	—	2
Somogy	—	—	1	—	1
Tolna	—	—	1	—	1
Szerém	—	—	1	—	1
Szenttamás	—	—	2	—	2
Sümeg	—	—	1	—	1
Ráckeve	—	—	1	—	1
Solt	—	—	1	—	1
Győr?	—	—	1	—	1
Gyömrő?	—	—	1	—	1
Valko	—	—	—	1	1
Újfalu?	—	—	—	1	1
szláv	—	—	—	1	1
Csanád	—	—	—	1	1
összesen:	53	34	64	22	173

Tálasi kutatásaiból az is kiviláglik, milyen sok baranyainak jelzett családról kiderül, hogy somogyiak, Verőce megyeiek stb., mivel a Dél-Dunántúl egyetlen egyházi szervezete akkor a Superintendentia Barovia, tehát a baranyai református püspökség, mely beolvad azután a Dunamelléki Ref. Egyházkerületbe. Érthető hát, hogy mért vallották magukat baranyainak az egykori püspökség kálvinistái.²⁶

A lakosság hovatarozásának vizsgálatakor számításba kell vennünk a közvetlen környékről letelepedő fölső-kiskunságiakat: Kunszentmiklóson 15 polgárt Ráckevéről, Kecskemétről, Soltról, Szalkszentmártonból, Tassról, Szenttamásról, Dunapatajrról, Dunavecseről. Ugyanígy Fülöpszállás 5 vándorfecskéjét Kecskemétről és Dunapatajrról. Ha ugyanis meg tudtuk rajzolni az előbbieken elvándorlásuk tényét és irányát, mért kételkednénk a kiskun táj visszahúzó erejében? Szinte bizonyosra vehetjük, hogy némelyek hamis bejelentést tettek származási helyükről összeíraskor. Így például a magát baranyainak valló Fitos Ferenc fülöpszállási polgár alighanem Nagykőrösről jött, ui. valamivel később kőrösiekként emlegeti egy szentmiklósi napló a Fitosokat. Tudnunk kell a kérdés megítélésakor, hogy valóságos hajtóvadászatot tartott nemességünk szökött jobbágysai után, s így afféle inkognitót takar a „peregrinus=vándor, hontalan”, „sclavus=szláv” jelölés.

Van itt aztán még egy sajátos nyelvi jelenség a fölső-kiskunsági visszavándorlók megkülönböztetésére a Halasra bevándorolt baranyai származékoknál. Korda Imre A kiskunhalasi nyelvjárás c. tanulmányában bizonyítja, hogy milyen eltérést mutat a halasi „kálomista” — tehát a Baranyából bevándorlók — nyelvjárása a Szeged–Kecskemét–Nagykőrös vidéke idiómájától. További gyözködéscéljából idézzük Korda egyik régi halasi beszédformát igazoló remeklését:

„Bérös asszon az ablakon nevettye,
Hogy a lányát béröslegény szerettye.

26. Tálasi: i. m. 40-1. 1.

A szerző szerint ilyesféle alaktani változatok kimutathatók az Ormánságban, Somogyban vagy a Közép–Dunántúlon. Száz szónak is egy a vége azonban: kell-e bizonyítanunk, hogy más baranyai bokorban nőtt az Alsó–Kiskunság népe? A mai irhabundát dugdosó turista nem föltétlen török, ha Isztambul felől érkezik a Meridián expresszsel: hisz már Fülöpszálláson elárulja vaskos kiskun beszédmodora, sikeres bevásárlását kísérő hunyorgatása a nyitott ablakon keresztül. Nos a mi eredeti népünk pusztja megjelenése, tartása, ugratásra mindig kész fondorlatos beszédmodora sejteti, hogy valamikor együtt futottak a tatár elől, s talán a XVII. sz.-ban szintén bandában, együtt vontak tetőt elrontott putrijaik fölé újra itthon. Vegyük elő a múltunkat híven idéző szentmiklósi Kun Lisztát a hajdani kiskunokról:

„Kik lehettek azok, hogy, mint neveztetek,
Nevök fel jegyzése magokkal el veszték.”

A Pentz-féle listában szereplő, közeli, szomszédos helyekről visszavándorlókat is nyugodtan vehetjük egykori menekülőkné, mint például a nemrég elhunyt Aczél Bertalan orgoványi kurátor uram feleségének családját, a kecskeméti Szombathyakat. A Liszta ajánlását: „Az hajdani Márnak tiszteld maradványát” fogadja meg, és tisztelje a szentmiklósi, mivel hajdan a Márok „igazgatták kormányát”, a kecskemétiak, hisz ahogy írják 1686 februárjában: tőlük „kértünk fel költsön. . . 299 aranyakat, jó mértékűeket”, a félegyháziak pedig külön hálások lehetnek nekik a gimnázium megalapításáért.

ÁLLATÁLLOMÁNY					
	Fülöpszállás	Szabadszállás	Kunszentmiklós	Kiskunlacháza	Felső–Kiskunság
Ló	52	34	85	9	180
Csikó	12	24	31	—	67
Ökör	113	45	143	24	325
Tehén	120	72	228	32	452

Üsző	44	34	94	9	181
Tinó	168	101	273	59	601
Juh	262	325	109	—	696
Bárány	101	122	59	—	282
Disznó	97	41	196	46	380
Malac	81	56	63	17	217
Összesen	1050	854	1281	196	3381
MÉHCSALÁDOK SZÁMA					
	Fülöp- szállás	Szabad- szállás	Kunszent- miklós	Kiskun- lacháza	Fölső-Kis- kunság
	33	6	34	17	90
SZEKÉR SZÉNA (kb. 10 mázsás edény)					
	81	113	105	4	3030 q
SZŐLŐ („kapás”: kb. 200 négyszögöles terület)					
	70	25	94	1	190
Új telepí- tésű	1	2	3	2	8
VETÉS („pesti mérőben”: 93,74 literben megadva)					
Őszi búza	143+1/2	129	240	50	562+1/2
Tavaszi búza	51+1/2	41+1/4	10	—	102+3/4
Árpa	80+1/2	66	87	4	237+1/2
Zab	48+1/2	25+1/4	23+1/2	2	99+1/4
Köles	1/2	8+1/4	2+1/2	—	11+1/4
Összesen:	324+1/2	269+3/4	363	56	1013+1/4

A pesti mérő átszámítása súlyra:

1 liter búza	= 0,69 kg, tehát 1 pesti mérőbe 64,67 kg fér
1 liter árpa	= 0,55 kg, tehát 1 pesti mérőbe 51,57 kg fér
1 liter kétszeres	= 0,61 kg, tehát 1 pesti mérőbe 56,24 kg fér
1 liter rozs	= 0,69 kg, tehát 1 pesti mérőbe 64,67 kg fér
1 liter zab	= 0,40 kg, tehát 1 pesti mérőbe 37,5 kg fér

Bortermelésünkről

Hóman–Szekfü Magyar történetének 5. kötetében bőven találunk följegyzést mindjárt Buda eleste után a császári hadakat pusztító „magyar betegségről (morbus Hungaricus, dysentéria Pannonica).” Magyarország a „németek temetője”: az Alföld csupa kiöntés, ivóvíz sehol. Ezért ültetnek kunjaink mindenhol szőlőt.

Itt szeretnénk hát megközelíteni négy helységünk bortermelését a XVI. sz.-tól a töröknek fizetett adó alapján:

Fülöpszállás	220 akcse hordóadót fizetett,
Szabadszállás	260 akcse menyasszony- és hordóadót,
Szentmiklós	130 akcse menyasszony- és hordóadót,
Lacháza	260 akcse menyasszony- és hordóadót.

Az alábbi kimutatás a „kapás” (latinul: fossor) területmértéket használja, azaz egy munkás egy napi kapás földjét, 200 négyszögölet.

Ezzel beszorozva megkapjuk a 4 falu szőlőföldjét kat. holdban:

Fülöpszállás:	8 kat.hold + 1 magyar hold, + 1 „kapás” új szőlő,
Szabadszállás:	3 kat.hold + 1 „kapás” szőlő + 2 „kapás” új szőlő,
Szentmiklós:	11 kat.hold + 1 magyar hold + 3 „kapás” új szőlő,
Lacháza:	1 „kapás” szőlő + 2 „kapás” új szőlő.

Összesen: 22 kat.hold + 2 magy. hold + 2 „kapás” régi
+ 8 „kapás” új szőlő.

Az időben következő kimutatást a Német Lovagrend készítette a bortermelésről 1713-ban: eszerint a halasi termés 397, a szentmiklósi 114 és a lacházi 13 urna volt. (1 urna = 45,23 liter.)

1730-ban helyszíni tapasztalás alapján ír Bél Mátyás a négy falu bortermeléséről:

Fülöpszállás: „Láttunk egy kis szőlőtelepet a helység déli megyugati részén.”

Szabaszállás: „Szőlőt szintén ültettek azon a részen, amely keletre néz: közepes minőségű boruk vörös.”

Szentmiklós: „Telepítettek szőlőt is. . . , az egyiket délen, a másikat északon szerény kis területen, és ennek. . . vörös, nem valami híres borát otthon elpoharazgatják, és nem is vesznek el pénzt azért, amit kimérnek.”

Lacháza: „. . . a folyó (ti. a Duna) partján fekszik. Északkeletnek néző részén ültettek valami kevés szőlőt, mely bőven terem, bora vörös, de nem tartható el sokáig, nem is való másra, mint mindennapos poharazgatásra.”²⁷

Mindebből kiviláglik, hogy nincsenek meg ma már a szentmiklósi „főszögi mög a: szögi” szőlők sem a tömpöriek. Szőnyi Virágh Mihály 1778. évi kalendáriumában olvasható (már annak, aki el tudja olvasni): „A Báboni újj Szőlők azoknak a kik jól művelték reménységek felett adtak mustot, némellyeknek 100 akót is.”

Különben mai szőlősgazdáink erősen tévednek, ha permetezésre gondolnak, hisz ebben az időben nem ismerték a permetezőt sem. Sokan állították öregeink közül, hogy nem is volt erre szükség a múlt század végéig, bár Kiskunsági Híradó c. helyilap 1893. jan. 8-i számában olvashatjuk, hogy legtöbb gazda nem permetezett az előző évben sem, s alig lett termés. A bor-áslógot (Weineinschlag) Bécsben készítik, írja a bécsi Magyar Hírmondó 1800 januárjában, s ezért nem tarthatók el a kiskun borok, ahogy följegyezte róluk Bél Mátyás. Ezért hibásak, olyanok, mint a rossz bicska: Bécsben a köszörüse.

27. Illyés B. — Szóts R.: i. m. 43. 1.

Mezőgazdálkodás

Az egész felső-kiskunsági mezőgazdaság bizony nagyon visszasett a XVII. sz. második felében a lakosság zaklatása miatt: hol a török segédhadak (tatárok) hajtották el barmaikat, hol pedig a végvári vitézek, különösen a Nógrád megyei Fülekről, tehát a Pest megyei nemesség menedékéből. Ezért a helyhezköttöttséget kívánó földműveléssel szemben túlsúlyba kerül a nagyobb mozgási lehetőséget biztosító pásztorkodó állattartás. Így aztán sehol nem találnak följegyzést vetésforgóról; mindenki szánt, ahol neki tetszik, illetve ahol nagyobb biztonságban érzi magát. Csak a XVIII sz.-ban lett általánossá a nyilas földosztás. Ismeretlen a föld trágyázása. Igaz, állatokkal legeltették az ugart, de onnan gondosan összeszedték a száraz trágyát, hisz nem volt más tűzrevaló, mivel elfűtötték kemenében a szalmát meg a nádat.

Föltűnő jelenség az árpa vetésterületének megnövekedése a búzáéhoz képest. Minőségromlásra gondolhatunk, mivel föltehetően kenyeret sütöttek az árpából is. Az állatok létszámához viszonyított kevés szénatermés jelzi egyrészt a legeltetés általános voltát, ill. még azt, hogy csak a fogatolt állatok meg a tejelők kaptak kis szénát. Föltűnő az, hogy 115 különböző állatot jegyeznek föl Szabadszálláson Bolyó Mihálynak, de csak 10 pesti mérő vetése van és 2 szekér szénája.

Ugyanakkor megfigyelhető a szabadszállásiak sok bösztöri köles vetése, s ebből meg az ottan mindmáig élő Bosza család nevére arra gondolunk, hogy a XVII. sz. végén ott még nagyban főzték a kunok nemzeti italát, a kölessört (bozát). Végül nem állítjuk ugyan bizonyosan, de a szőke gyerek egykori „boza” elnevezésének analógiájára föltételezzük a „posza”-homok elnevezés hasonló asszociációját.

Földjei elégtelensége miatt Lacháza kényszerűségből még a múlt században is 2 kalkaturás földművelést folytatott, tehát az egyik évben ugarolt, a másikban pedig vetett. Kaszáló, legelő híján nem tarthattak elég nagy juhállományt, hanem rákényszerültek a monokulturás őszi búzavetésre, a tejelő állattartásra meg disznó tartására a zsiradék miatt. (De alighanem ugyancsak a földszüke,

valamint a főváros viszonylagos közelsége ébreszti rá őket a kertészkedő gazdálkodás hasznára.)

Különben szellemes és figyelmet érdemlő Fodor Ferenc jázsági megfigyelése. Szerinte nem a föld természete szabja meg a vetések terjedelmét, hanem a lakosság nyugodalma, mely függvénye a török szeszélyének, s ez egyúttal magyarázza, hogy miért igyekeznek pusztát keríteni a kiskunok, földet, ahol nagyobb biztonsággal vethetnek tavaszt: búzát, árpát, zabot.

Amennyire ki lehet silabizálni Pentz gótbetűs németiségéből:

Szabadszállás 150 aranyat fizet Kis Balás és Bösztör puszta évi bérébe a nádornak, Szentmiklós pedig 30 aranyat a vicekapitánynak. Valószínűen Szabadszállás használja hát Bösztör nagyobb felét, s ezért indított Szentmiklós keresetet nagyjából 40 évvel később a puszta arányos megosztásáért. Lacháza Káthó puszta és Jakab Háza gazdája, nem szerepel azonban semmi Fülöpszállás nevén, ami arra vall, hogy sikerült eltitkolnia Pentz elől Kis Balás bérletét, melyet közösen bírt Szabadszállással.

Pusztabérletek

A pusztabérletek kérdését részletesen föltárta Szakály Ferenc a „Magyar adóztatás a török hódoltság korában” c. művében, melyből kiderül, hogy Kecskemét bérelte 1678-ban Jakabszállást 35, Félegyházát 32, Kerekegyházát 25, Orgoványt 32, Ferencszállást 25, Pákát 45, Matkót 25, Kisszállást 8 tallérért. A Fölső-Kiskunság történetében gorombaságáról hírhedt WattayPál kiskőrösi és vadkerti pusztáját Tegzes János halasi és 8 más, szabadszállási gazda bírja 1660-ban, 1661-ben Lacháza Fáy László imrefalvi (Solt m.) pusztáját s ugyancsak a Solt megyei Szentkirály pusztáját pedig a szentmiklósi Kovács Gergely használja. Végül egy ravasz fondorlattal szerkesz-

tett fülöpszállási fogalmazvánnyal igyekeznek rávenni a már említett Watayt, hogy senki másnak, csak nekik adja bérbe Kaskantyú és Kisbócsa pusztáit, mivel olyan közel esnek hozzájuk, hogy ügyis lelegelik azokat a fülöpszállási barmok.²⁸

Mint látjuk tehát valósággal versengtek szépapáink a pusztákért, mivel azokon háborítatlanul használhatták a szántókat, kaszálókat, a legelőt, halászó helyeket, legföljebb az esetleges erdők ritkítását tilalmazta a tulajdonos. Ezt is érthetjük azonban, ha arra gondolunk, hogy mennyire kipusztultak ekkorra az alföldi erdők, ha számításba vesszük, milyen értéke — kiskun nyelven „foga” — van a fűtenivalónak, továbbá ha eszünkbe jut a sok méhcsalád. Bizony jól jött a mézelő erdő, hisz hamarosan fölélte a sok állat az ugarföldek méhlegelőit. Élelmes bérlő tarthatott — és tartott is — szubárendást (albérlőt), továbbá kedvére vállalt föl idegen állatot „örzetőre” (legeltetésre), mint ahogyan a kecskeméti bérlők tették szentmiklósi pusztáikon később.

Fenyvesi is közli a felső–kiskunsági puszták jegyzékét:

Fülöpszállásé: Alsófülöpszállás és Kisbalázs,

Szabadszállásé: Aranyegyháza, Beszter, Józan, Szabadbalázs,

Szentmiklóse: Korhány, Csanak, Gerendegyháza, Szippankó,

Lacházáé: Jakabháza, Ürbő, Bankháza.

Említett forrásunk megjelöli a Felső–Kiskunság módos állattartóinak pusztabérleteit. Más falvak állattartóival közösen bérelték Bankháza, Dabas, Gyón, Nemeshartyán, Szentiván, Szentkirály praediumait (=pusztáit), a szentmiklósiak pedig Bábonyt, Csanakot, Gerendegyházát, Kerekegyházát, Korhányt, a Nagyrétet, Szippankót, Szenttmást, továbbá Szabadszállással közösen Bösztört.

A fentiek közül Kunszentmiklós közvetlen szomszédai északról Gerendegyháza, délről pedig Szippankó, s amint a helybeliek jól tudják: nem annyira számításba vehető területek az említett helyek földrajzi értelemben, mint inkább a szláv eredetű „puszta” szónak megfelelő, eredetileg lakatlan helyek, miként Gerendegyháza neve

28. Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bpest, 1981. 439–40. 1.

utal a középkori Szentmiklós falu templomának építésmódjára, melynek környéke valószínűen a tatárjárás idején lett lakatlan pusztává.

A bösztöri vetés kiemelve az összesítésből
(Szintén pesti mérőben megadva)

	Szabadszállás	Szentmiklós	Bösztör együtt
őszai búza	62	80 + 1/2	142 1/2
tavaszi búza	30 + 1/4	1	31 1/4
árpa	39	13	52
zab	13 + 1/4	1/2	13 3/4
köles	7 + 3/4 + 1/8	1/4	8 + 1/8
vetés összesen	152 + 1/4 + 1/8	95 + 1/2	247 + 3/4 + 1/8
szekér széna	47	8	550 q

A Pentz-féle lajstrom igen tanulságos gazdálkodáspolitikai szempontból a bösztöri nyilvántartással, melyből rögtön kiderül mért pörösködött, torzsalkodott rajta Szabadszállás meg Szentmiklós. Afféle gyarmatként használta, élte mindkét település. A lista külön-külön kimutatja az otthoni, valamint a bösztöri gazdálkodás állatállományát, vetéseit, a bösztöri szorgoskodás haszna nélkül ugyanis aligha éltek volna meg a szentmiklósi és szabadszállási családok, sőt nem tarthatták volna ki állálozott állataikat sem. Ne feledjük, hogy a 17. sz. végén még nem miénk a nagyobb puszták, mivel azokat csak a redemptioban váltottuk meg.

Érdekes jelenség az is, hogy olyan nevekkel találkozunk Bösztör bérlői között, akik csupán ott szerepelnek, s ez bizony azt jelenti, hogy az összeírás idején még lakhattak kinn a pusztán, nem úgy, mint később, a XVIII–XIX. sz.-ban, amikor különösen a redemptio után mindenkit köteleztek bentlakásra, mivel minden háznál kötelező volt lóistálló tartása a jászkun hadak miatt. Másrészt pedig

senki nem mentesült a közszolgálat alól (közfuvar, útkarbantartás, tűzoltás, védekezés árvíz ellen stb.)

Állattartás

„ . . . Nints olyan gyakorlott Lovagló Mester, ha mingyárt Angliából került is, ki egy könnyen magára vállalná, hogy ezen a' módon. . . kitanítaná a' vad tsikót. . . Különösen szép nézni, hogy segítenek paripájikon. . . Hol egyik, hol a' másik oldalra dülvén, a' ló menését ez által könnyebbítik. . . Nem rázódnak a'nyeregbe, 's mikor nyargalnak, úgy látszanak távolról, mintha valami nagy parlagi sas repülne a' föld színén.”²⁹ — olvashatjuk dicsekvésre mindig kész kiskun őszünk beszámolóját a bécsi Magyar Hirmondóban a múlt század legelején. Nos, emlékezzünk Gulliver utazásaiban az okos lovakra, melyek megbotránkozva hallják Gullivertől, milyen oktalanok az emberek, mikor életüket, vagyonukat, lovaikat vesztegetik háborúskodásokban. Mert bizony a napóleoni csaták végére egy falkára olvad egész állományunk, s a szabadságharc után az idő előtt befogott, leromlott lovakat „a nemes szívű katonának termett kúnoknak, kiknek őseik mint híres könnyű lovagok, s ellenség előtt rettentő bajnokok valának ismeretesek — megbocsátani egyáltalában nem lehet. . .” — írja Palugyay Imre (Jász — Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása).³⁰

Mindezeket azért említettük, mert lovaink többsége bizony egyes, ill. nyilvánvalóan háttas állat Pentz lajstromában. Mint már előbb olvashattuk a közlekedésről: ősszel, télen, tavasszal nem is lehetett másképp kimozdulni, csak lóháton.

A háttas (kevesebb szer nyerges) lovakkal szemben jármos ökörpárokat tartanak gazdáink. Nagy előnye ezeknek az igénytelenség, teherbírás, húsának keresettsége. Századunk első felében még úgy

29. Bécsi Magyar Hirmondó. 1803. III. 8-1 sz.

30. Palugyay Imre: Jász-Kun kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854. 70. 1.

spekuláltak jobb gazdáink, hogy fölvasárolták a lejáratott ökröket az augusztusi vásárban, elvégeztették velük a vetőszántást, vetést, majd följavították őket száron, és eladták tavasszal vágóállatként kupeczeknek. 1798 őszen Tekes Mihály redemptus megvett a vásárban egy tételben 30 ökröt Spanga Mártontól 1255 forintért.

Nagy gazdagság mutatkozik Szentmiklóson számosállatban, disznótartásban Szabadszállással szemben, ahol lényeges többlet van a juhok, bárányok számában. Fodor Ferenc a Jászságban a gazdagság jelének veszi a számosállatok nagyobb számát, gondolhatunk azonban arra is, hogy az akkori nedves legelő nem a juhoknak való Szentmiklóson, míg a hatalmas nádas rétek kitűnő éléstárai mind a számosállatnak, mind pedig a disznónak, összefoglaló elnevezéssel a szilaj tartásnak. (Föltehetően a felső-kiskunsági „vízvötte” földek jelképe az 1620-as évektől Szabadszállás vizililiomos hivatali pecsétje.) Sajátos módon egy negatív Szentmiklósi tanácsi jegyzőkönyv utal 1768 telén a rideg tartásra: „. . . a Felsőleges Mindenható Szent Isten ereje és hatalma által felnyitván a Hónak Tárházát, példa nélkül való Nagy Hóval fedte bé a földnek színét, mellyel mindennemű Barmok a szabad legeléstül közel Két Hónapok folyásában megfosztattak.” Ilyenkor aztán a nyomorult jószág nem jutott hozzá silány élelméhez, s bőgött az éhségtől — ahogy Györffy István szemtanúként leírta a Nagykunságban — szegény pára úgy lenyűtt, hogy szinte a csontja is zörgött, a hideg ellen meg tenyérynyi hosszú rabszört eresztett.” Tudunk szilaj ménesről, gulyáról, juhnyájról, sertéskondáról. Mind, mind Isten szabad ege alatt, még a nádból korcolt szélvédő karámnak sem volt teteje.

Nagyobb bizonyosság céljából lássuk most a Felső-Kiskunság otthoni fölkészültségét: 1699-ben Fülöpszálláson Török Istvánnak 1 szekér szénájára van 1 lova, 1 csikaja, 4 ökré, 4 tehene, 6 tinaja, 9 juha, 4 báránya, 5 disznaja, 3 malaca. Szabadszálláson egy szál takarmánya sincs Molnár Jánosnak, de azért valahogyan kitart 3 lovat, 2 ökröt, 3 tehenet, 2 üszőt, 6 tinót, 14 juhot, 6 bárányt, 1 disznót és 3 malacot. Szentmiklóson sincs egy szál takarmánya Boda Gergelynek 63, Baky Mihálynak 153, Tóth Máténak 111 állatához.

Tudjuk: nem egészséges juhtartásra a vizes legelő, bár föltehetően nem nagyon különbözött ilyen szempontból négy helységünk;

elég, ha földézzük vízrajzi adottságainkat: az északról áradó Turján, a bábonyi meg a szabadszállási Csintava, a 2 Laca, a dömsödi Duna vízének áradása az Agyagoson keresztül, a hosszan folyó Bakér, Szentmiklóson a Laposrét, Székalja, Pozsáros, Kunásások, valamint az egykori csikászás emlékeit őrző Nyíró fok és Fülöpszálláson a Kisér foka. Nyilvánvalóan jobban védve volt Szentmiklós nádasaiban a számosállat, bőven volt rágnivalója. Ide be sem hajthatták a juhokat. Ha már most a Nagyságos Fejedelem szolgálatában álló kiskunokra gondolunk, könnyen elképzelhetjük, mért emlegetik a Nagykunságban „Rabutin Járása”-ként az utolsó labancpusztítást. Rögtön megmagyarázható, mért tértek rá azokban az években mifelénk is a XVIII. sz. elejétől a juhtartásra.

Oláh Miklós XVI. sz.-i kiskunsági beszámolóját már olvastuk az itteni töktermesztésről, melyen „mőghúsították” a hízóba fogott állatot. „Hizlaltak kölesen, kölesondóval, vagy makkoltatásra elhajtották állataikat a vacsi tölgyesbe. (Nem tartjuk kizártnak, hogy a Szentmiklóson számos család „Tekes” neve az Oláh Miklós emlegette töktermeléssel van kapcsolatban. Egykori kollégiumaink latin nyelvi kurzusainak szorgalmazása céljából ugyanis „e” betűt írtak a latinban ismeretlen „ö” helyett, tehát például Vörösmarty helyett Veresmartyt, Tökös helyett Tekest.) Színes adalék egyébként a lopótök népi elnevezése, a „kobak”, mely a „kabuc” kun szó származéka.

Élelmezés

Mint láttuk: Bél Mátyásnak már a sok dinnye tűnik szemébe itjtártakor, és persze egyáltalán nem véletlenül a kiskunoknál. Nagykőrös közelében található *Árbocföldje*, mely elnevezés későbbi magyar változata a középkori *Arbuz* nevű kun településnek, ill. tulajdonképp a „görögdinnyének”. Mint ahogyan „arbuz”-nak hívja a görögdinnyét az orosz, mely a krími Aranyhorda révén ismerte meg a gyümölcsöt nevével együtt.

Eleink lóhúsevését tényként emlegetik néprajzosaink, s hűség követőik a kunok egészen a múlt század végéig. 1882-ben a

Gyakorlati Mezőgazdaságban olvashatjuk: „Hazánkban azelőtt is, de még most is a pásztorok nagy kedvelői a csikóhúsnak, és ha. . . megkeríthetnek egy gyenge csikót, abból nem lesz se nyerges, se hámos ló. . .” Szentmiklóson pedig 1796-ban „Boda Gergely Panaszképpen jelenti, hogy Gyóni István Csikós égy Meddő Kantzájának bőrét haza küldvén, kételkedik (ti. gyanakodik), hogy az S'írnjárt vágta volna le. . .” Boda Gergely őst megtaláljuk az 1699. évi listában, szóval megbízható tanú, s még talán ma is lakozik valaki közülük Közép–Szenttamáson, ha ugyan el nem rontotta fejük fölött tanyájukat a termelészövetkezeti traktor.

Különben jó Boda Gergelyre emlékezve nagy múltra visszatekintő gyakorlatra gondolhatunk abból, hogy egy vállalkozó szellemű fiatalember a hírek szerint vásárolt egy szamarat a mostani háború után. Fölbrakolta és levágva házi szaláminak dolgozta föl disznóhússal keverve. Állítólag a szamárszír kitűnő zamataért és hát gondoljuk: a töltelékárú kiadós voltáért.

A ridegen nevelt marhát szaporulatáért tartották, tejét kiszopta borja avagy a bojtárgyerek. Az összeírást követő szűk száz esztendővel később azonban már írnak tejhaszonról: 1798-ban ui. Szentmiklós nemes tanácsa házassítja ki seborvosát, és a gimnáziumi professzor vőfély szárnyaló szavakkal köszönti az ifiasszonyt: „A' Szorgalmas Gazda Asszony, a' dolgos Feleség gyakorolja minden nap azt a tsudálatos Alchimiát, melly szerént még a' birka turót is Aranyá, Koronás Tallérrá és az aludttejet is Leopold Márjássá tudja változtatni. . . tehát meg kell házasodni.”³¹

Természetesen nem tudta elrúgni magától a tehén pásztorát sem, mivel odakötötték a szelidebb anyát az ágasfához, „mikorra a hajnaa mögszöküt-”, és már oltották is gulyásaink a tarhót, mely

31. Illyés B.: „De jol esett. . .” 80. 1. — Az 1820. jan. 10-i szentmiklósi tanácsí jegyzőkönyv megszabja, hogy hány saját állata lehet a juhásznak 2-3 ezres falkában: a számadónak 100, az első bojtárnak 30, a másodíknak 20 s a harmadíknak 15 darab. Fejős juhaik a székekben legeltek, s az esztrengában (isztrongában) fejték őket.

majdnem azonos a joghurt-készítményekkel, tehát magasabb hőfokon előállított aludttej-féleség. Sokféle változatát ismerjük.

A pásztorok ételét, azok elkészítésének módját megtaláljuk Talasinál A Kiskunság népi állattartásában. Étkezési szokásaik, ételük eredete, készítési módja annyira egyszerű és természetes, hogy föltehetően mit sem változott a török idők óta. Egy étel elkészítéséhez mégis Madarassy László Nomád pásztorokdás a kecskeméti pusztaságon c. művében kerestünk eligazítást 1912-ből. Nála aztán igazán nem úri huncutság a fordított kása: „. . . köles kása sok zsírban, kevés vízben megfőzve, ha a bográcsban megfordul. Főzése igen nehéz, mert a bográcsot folyton forgatni kell a tűz fölött.” Manapság már bizony nem ilyen étellel várják a réten kószálókat, noha mint láthattuk előbb: megette eddelünket a pesti úrféle is. Igaz, manapság ritka látvány a köleskása, elvétve csak mutatóban látható tüzelőnek való árvaganéj, s ugyan még meddig hajtanak ki „birkét” a kiskunsági legelőre?

Ne csodálkozzék a mai olvasó, ha előttünk elmerengve emlegetik őrgeink a Nagyrétet Szentmiklóson, ahol estére kelve elszalasztotta őket a nagypapa — mármint onokáit ugrasztotta szárazganéért mondván: „Szödjetök szárazganét, atyátok vacsorát akar főzni! Mert bizony igaz, szabadban nemigen tudtak valamikor tüzelni errefelé másképp, sőt még tán ma sem ment ki a divatból Mongóliában. Ligeti Lajosnak hihetünk, hitelesen megírta utikönyvében jó hatvan évvel ezelőtt. Hasonló élményét írja meg jó százhetven évvel ezelőtt az egykori szentmiklósi oskolamester, akit debreceni útjában fuvarosának felesége szalajtott tűzrevalóért a fegyvernek pusztán, s utána „kását lebbentssel főzött.”

Ma már csak töredékes emlékfoszlányok őrzik a fordított kása hírét a hajdani Kiskunság halványuló emlékezetében, s ugyan akad-e még kivénhedt pásztor, fogatlan vén hangász, aki rázendítene a régen hallott duhajkodó nótára:

„Ha látom a fürgeteg elejét,
Bégyűröm a süvegöm tetejét.
Onnan nízöm én a vihart alúla
Még a jég is visszapattogzik rúla.

.....

Úgy jóllakok én fordított kásávaa,
Mint az geróf az tekenyösbékávaa.”

Ha pedig a mai olvasónak már elege van a kásából, azért halgassa még meg a néhai szentmiklósi Duzmath Imre asztalosmester meséjét, aki Galíciában esett hadifogságba, s vitték is egyenesen északra a Murmanszk–vasút építésére. Jártányi erejük alig volt a szokványos napi kásától. Mikor aztán hullani kezdett foguk, megszöktek, de bizony szívesen megették már a kását is, mikor elfogták őket az örök egyhetes vánszorgás után.

Nos talán elégünk van nekünk is a kásából, más illat csapja meg hát orrunkat a szünyogfelhőben az esti félhomályban orrunkba csapódó sajátos, savanykás, folytón csipős tőzegfüst kísérelőként: a sült új krumpli meg a piruló kukorica mennyei illata. Bimbózó hajdani emlékképek, melyek hatyúí képe a múlt ifjúság tündértávan fölmerül.

„Hun sirok — hun nem azok”

Móra Ferenc szegedi ihletésű telítatálata kísérti idézetünkben a régiséget kutatók csalfa szerencsésjét, melynek leegyszerűsített póri változatát őrzi az itteni gyerekek hasonló ítélete:

„Nem mindig papsajt!” Öreges lemondással halottai temetőjének kész festményeit a híres hódmezővásárhelyi mester, Tornyay János emlegette, és milyen meghökkenve olvastuk az újságban pár esztendeje, hogy felesége elfalaztatta férje képeit félve a háború pusztításától. Szerencséje hazai műtörténetünknek, hogy mégsem veszték el Tornyay festményei, és mekkora öröm ért bennünket azzal, hogy szerencsénk volt a nagy szerencsétlenségben: a budai török defterek publikálásakor. Legtöbb értesülést onnan kaptunk, ahonnan a legnagyobb kár, pusztulás érte „Kedves kis Hazánkat. . .” a Kiskunságot.

Módszertani szempontból igénytelenséggel, sőt esetleg anakronizmussal vádolhat bennünket az olvasó a XVI–XVII. sz.-i följegyzések, valamint a XVIII. sz.-i kiskunsági emlékiratok logikai párosításáért. Mentségünk lehet azonban, hogy helyi írásaink a XVIII.

évszázadban sokszor az előbbi századot idézik. Bél Mátyás honismereti följegyzései híven mutatják a Kiskunság tetszhalotti állapotát egészen a XVII. sz. második feléig, és itt emlékezzünk arra, hogy milyen kevés eltérés van Oláh Miklós meg Bél Mátyás tájleírása között.

Valahogyan a harmincas évek emlékezetes filmje, a *Hotel Imperial* jut eszünkbe, melyben Greta Garbo partnere mondja ki maradandó ítéletét: „Az emberek jönnek, az emberek mennek, és nem történik semmi”. Vanitatum vanitas! Itt és most azonban eszünkben jut W. Wordsworth magával ragadó verse, a *Heten vagyunk* (*We are seven*) rendíthetetlen gyermeki hiedelme: testvérei ugyan ott vannak elhantolva a temetőben, ő azonban úgy játszik velük sírhalmuk mellett, mintha élnének.

Bizonyára megbocsátják kun őseink, hogy mi is megbolygattuk emléküket; kedvesek, bármilyen sápadtra betegítette arcukat a halál. Egy korabeli közhely szerint: *videant consules*. Manapság az olvasóé az ítélet joga, döntsenek hát mások!

Irodalom

- Baksay Sándor: *A Jász–Kunság*. In: *Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képen*. 7. köt. Budapest, 1891.
- Baky János: *Az 1791-dik Esztendőben Nemzetes Senator Idősb — és egyszersmind Districtualis Assessor Ur által Kun Szent Miklós Heljeségéről készített és dolgoztatott Historia*. . . Orsz. Széchényi Könyvtár. Fol. hung. 2315.
- Baski Imre: *Kun eredetű neveinkről*. In: *Honismereti Közlemények*. 11–12. (77–91.)
- Czifray István: *Magyar nemzeti szakácskönyv*. VIII. kiad., Budapest, 1888.
- L. Fekete Gy. — Káldy–Nagy: *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550–1580*. Budapest, 1962.
- Fenyvesi László: *A Kiskunság a török időkben*. In: *A Jászkunság kutatása*. Kecskemét–Szolnok, 1987.
- Fodor Ferenc: *A Jászság életrajza*. Budapest, 1942.

- Grønbech, Karl: Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus. København, 1942.
- Gyárfás István: Adatok a magyar pecséttanhoz. In: Századok, 1868. A jász–kunok története. 1–4. Kecskemét, 1870–83.
- Györffy István: Nagykunsági krónika. Budapest, 1941.
- T. Halasi Kun: Unidentified Medieval Settlements in Southern Hungary. . . Archivum Ottomanicum III. The Hague, 1971.
- P. Horváth: Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque constitutionibus. Pest, 1801.
- Illésy János: A jászkun kerületek visszaállítása 1745-ben. In: Századok, 1900.
A jászkunság eladása a német lovagrendnek. In: Századok, 1905.
- Illyés B.: „De jól esett annak dolga, ki Sz: Miklosban lakhatik.” XVIII. századi helyi kéziratok. Kunszentmiklós, 1980.
„Kedves kis Hazánk. . .” Kunszentmiklós a redemptiótól századunkig. Kunszentmiklós, 1976.
Petőfi és választói 1848-ban. In: Forrás, 1986/1.
- Illyés B. — Szóts Rudolf: A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. In: Bács–Kiskun megye múltjából I. Kecskemét, 1975 (7–51.)
- Káldy–Nagy Gyula: Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562.) Ankara, 1971. Universitesi dil ve tarih Cografya Fakültesi Yayinlari. 177.
Szulejmán. Budapest, 1974.
The Taxation Census in 1559 of the Sanjak of Buda. In: A Budai Szandzsák 1559. évi összeírása. Budapest, 1977.
- Korda Imre: A kiskunhalasi nyelvjárás. In: Magyar Nyelvőr 15. Kunszentmiklós levéltára, Városkönyvek 1–3. In: Megyei levéltár.
- G. Kuun: Codex Cumanicus. Budapest, 1880.
- Langenscheidts Universal–Wörterbuch. Türkisch. Neubearbeitung 1976 von Prof. Dr. H.–J. Kornrumpf.
- L. Ligeti: Prolegomena to the Codex Cumanicus. In: Cod. Cum. Edited by G. Kuun. Budapest, 1981.
- N. Oláh: Hungariae liber I. Impressum nélk. példány a gimn. könyvtárában.

- Palugyai Imre: Jász–Kun kerületek s Külső–Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.
- Pentz János Kristóf Ferenc: Conscriptio Jazygum at tam Majorum quam Minorum Cumanorum. Orsz. Levéltár: U.et Fasc. 71. Num. 4.
- Petry Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In: Cumania III.
- Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltság korában. Budapest, 1981.
- Tálas István: Kiskunság. Budapest, 1977.
A Kiskunság népi állattartása. Néprajzi füzetek 6. Budapest, 1936.

"Tiszta, sőt mondhatni legtisztább magyar nép a magyarság szívében, . . . de . . . századokon keresztül megtartotta egyéniségét. Külön története, intézményei, életmódja, melyeket a maga sajátos kun viszonyainak nevez. . . A kiskun középtermetű, zömök, barna, . . . táttarra húzó: rövid kerek fej, éles fekete szemek, vékony és kidomborodásra hajló orr, szép metszésű száj, kissé kiemelkedő pofacsontok, kerekded áll, erős és vastag nyak, zömök törzs, izmos, de szabályos végtagok; . . . a kiskun elevenebb, humorra fogékonyabb. . ."

Baksay Sándor: A Jász–Kunság

FÖLDVÁRI ANTAL NAPLÓJA

Közismert adottság honismereti szakirodalmunkban egykori kiváltságos kerületeink lakosságának történelmi tudata, valamint a vele kapcsolatos följegyzési szenvedély. Kunszentmiklós hajdani szenátora, Baky János számol be 1791-ben írott krónikájában, hány helybeli följegyzés található Rákóczi szabadságharca óta a „Hellység” dolgairól, a Duna rakoncátlankodásáról, az állattartás gondjairól. A Kiskunságban a XVII. század második felétől működő, debreceni mintára szervezett, magasabb ismereteket nyújtó oskolák (partikulák) alapozták meg a betű ismeretét, s a Jászkunságnak elzálogosított állapotából történt kiváltása (redemptio: 1745) után különösen számos birtokos (redemptus) gazda följegyzését ismerjük a kötelező fuvarokról, a „forspont”-ról, szegődményeseik bérfizetéséről, az időjárásról. Bármilyen kezdetleges formában, de mégis akadnak közérdekű följegyzések az értelmiségiek, tanácsbeliek fogalmazásában. Ezeknek bevallott célja a település ősi mivoltának bizonyítása, a régi kiváltságok ismételt megörökítése, nehogy bekövetkezzék valami váratlan jogcsorbulás, esetleg újabb eladás az uralkodóház részéről. Noha általában csak a XVII. század eleje óta bizonyítható írásban a felső–kiskunsági kálvinista eklézsiák működése, mégis gyülekezetük ősi mivoltának bizonygatásával kezdik prédikátoraik a matrikulát, az anyakönyvet, illetve nem feledkeznek el néhányan megörökíteni ugyanott saját életük sorát egy–egy

nevezetes évforduló vagy esemény — templom-, iskolaépítés — kapcsán a XVIII. században.

Ezt a hagyományt követte Földvári Antal „A Helvét Vallás tételt-tartó Kis Kun Szent Miklósi nagyobb iskolás Leányok Anya-Könyvé”-ben, melyet végig ő vezetett mint tanító.

Lehetetlen pontosan tisztázni családjának kiskunsági jelenlétét, egymáshoz való kapcsolatukat. Tény, hogy nótáriusként működött 1732-től a szentmiklósi magisztrátusban Földvári András, naplórónk bátyja pedig már ott lelkészkedett Antal megérkezése előtt. Földvári lány volt az édesanyja a helység nevezetes prédikátorának, Baksay Sándornak, s valószínűsíthető atyafiságuk a Pest megyei alispánnal, Földváry Gáborral, aki köztudomásúan szorgalmazta a Nemzeti Színház fölépítését. Meg kell itt jegyeznünk, hogy „y”-nal írta nevét naplórónk mindkét egyháztörténész fia: Antal, aki a török uralom alatti református egyház történetét írta meg (Budapest, 1940.) és László, aki 1898-ban megjelentette a „Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerület történetét.”

Följegyzéseit „NAPLÓM” címen kezdi szerzőnk, s valóban következtethetünk ilyenek létezésére abból, hogy majdnem végig csak általános érdeklődést keltő dolgokat örökített meg az iskolai anyakönyvben olyan gondos, áttekinthető írással, mely kétségtelenül másolás lehet eredeti naplójából. Ugyancsak későbbi átmásolásra vallanak időben nagyobb távolságot felölelő eseményeknek egymás mellett való emlegetése (házassága, első feleségének halála), a „tanár” szó következetes használata pedig a múlt század ötvenes éveinek elejét juttatja eszünkbe, mikor általánossá lett a szó a szakszerű oktatás bevezetése után. Föltevésünk szerint ettől az időtől kezdve róttá sorait Földvári, a hatvanas évek végétől egyre reszketőbb kézzel egészen 1878. április 27-ig. 1881-ben halt meg. A elkövetkezőkben közöljük hagyatékát, mellőzvé az esetleges érdektelen vagy pusztán időjárási adalékokat.

Mai helyesírással közöljük a naplót, mivel zavarná olvasásunkat a következetlen helyesírás, és különben is a tartalom a fontos, nem pedig a forma. (Jellemző módon szinte minden dátumot más-keppen ír.)

Kétségtelenül az utókornak dolgozott néptanítónk is, mint a szentmihályi „belső és külső rendben” — egyházi és világi posztón — munkálkodó elődei, de a sors iróniájaként följegyzései észrevétlenül lapultak a ref. egyház irattárában egészen napjainkig. Nem szóltak hagyatékáról a helység kitűnően képzett prédikátorai (Baksay Sándor, Vargha Tamás) sem, mivel községestették a ref. egyházi népiszkolát 1869-ben, és az irattár fenekére került a Somogyot, Debrecent meg az egész Kiskunságot egyaránt érdeklő dokumentum.

Fölslegesnek tűnt külön részletezni Debrecen jelentőségét Földvári életében. Elvégezte ő maga az oda való utazás meg a végleges visszatérés keretszerű foglalatával. Kollégiumi évei során megalapozott eszmei-politikai nézetei külön hangsúlyozzák ottani éveinek jelentőségét mind a somogyi, mind pedig a kiskunsági élményei kapcsán. Földrajzi szempontból külön érdekességként Debrecen a központja annak a hosszú vándorútnak, melyet bebarangolt Somogy lankáitól a máramarosi havasokig. Mindez fölillantja az olvasó előtt a tudatos szerkesztőt, bár a forma és tartalom előttünk bontakozó szerencsés találkozásában legfőbb rendező maga az élet, mely éppen a kiskunsági pusztákon kínálja meg hősünket igazi mondanivalójával, a szabadságharccal.

Egyetlen körülményre mégis föl hívjuk a figyelmet. Arra, hogy milyen készségesen vállalja Földvári az összekötő szerepét szűkebb pátériája meg Debrecen között, mikor kölcsönével segíti hazatérésükben az alföldi kolera elől menekülő somogyi deákokat. E jelenségben fedezhetjük föl annak a szinte egész Közép- és Nyugat-Európát behálózó művelődéspolitikai szolidaritásnak apró láncszemét, melynek végeredményben köszönhette hazai kálvinista közművelődésünk létezését.

Krónikásunk sorai hely- és kortörténeti igényről árulkodnak, sőt igényességről, mikor kibányássza a szentmihályi irattárból az eklézsia régi épületeiről — itt nem közölt — adalékokat. Mindez jelzi szerzőnk történelmi érzékét. Tudásának, információinak korlátait pedig az addig el nem végzett jászkunsági kutatások jelentették, mely hiány miatt merő dajkamesének bizonyult a kunok eredetéről fogalmazott — szintén nem közölt — 1845-ös ünnepi beszéde a

redemptionak, vagyis a Jászkunságnak eladott állapotából 1745-ben kiváltott állapotának százados ünnepén.

Semmi sem áll távolabb krónikásunktól, mint a farizeuskodás, unalmas moralizálás szándéka. Mondhatná valaki, hogy talán túlságosan világias életfölfogása, ha nem éppen a csak hivatalosan egyházi, lényegében azonban erősen világi jellegű néptanítói pályát választotta volna. Így sem kevésbé szilárd meggyőződésű, melegszívű, anekdotázó magyar embert ismerünk meg benne, akinek telik erejéből az öniróniára is. Szépen kibontakoznak ugyanakkor soraiból — mi se legyünk farizeusok! — rokonszenves emberi gyöngéi. A helyi disznótorok, névnapok, keresztelők, lakodalmak hangadóját újra fölfedezhetjük soraiban. Aligha az úrvacsorai italra gondolva vetette papírra 1834-ben: „Igen sok és igen felséges jó bor termett.” Valahogy ugyanígy nyilatkozott 1721–22 között a híres pozsonyi prédikátor, Bél Mátyás első hazai hírlapunkban, a Nova Posoniensiában az ottani borokról, s talán Nagy péter cár népünnepélyei jártak Földvári eszében, mikor megírta beszámolóját a Szentmiklóson 1845-ben csapra vert hordókról, melyekből ingyen „bor tsorgott egy kis kádatkába.”

Földvári jeles szentmiklósi elődjeit tisztelhetjük hajdani iskolamestereinkben: Kozmai Sámuelben, aki 1790-ben megírta erősen kétértelmű ünnepi énekét II. Lipót koronázásakor. Még jelentősebb Sebestyén Gábor „oskolai professzorunk”, aki a már ismert „Szentmiklósi énekeskönyv” szerzője (L. Illyés B.: „De jól esett annak dolga, ki Sz: Miklosban lakhatik. . .”)

Akarva-akaratlan Walter Scottra gondolunk, mikor olvassuk Földvári sorait a Mensáros család fényes névnap lakomájáról, az ezüst étkészletekről, az előkelő erdélyi atyafiságról, meg olyan úri kedvtelésről, mint a hajtóvadászat. Már-már attól tartunk, hogy véglegesen közöttük felejtí magát hősünk, mint korának legnépszerűbb írója, W. Scott skóciai légvárában; aztán szinte megkönnyebbülve ismerünk rá krónikásunkban Karácsony Benő Pjotruskájára, aki lemarad mindenről. Hiába volt a nagy fölhajtás, szegény Földvárit csak elkerülték a máramarosi medvék. Nem neki fényeskedik az úri Magyarország: ezért cseréli föl váratlanul Mensárosék puha fészkét a debreceni diákélet marciális örömeivel.

Érezhetően kiszellelt naplójából mindent, ami nem látványos; nem ő tehet róla, ha nincs miről írnia esetleg hosszabb ideig. Azért csak elvétve válik terjengőssé — ilyenkor homályos is! — : tud hatni az élőszo erejével, egyéni módján megragadja az olvasót közvetlen derűjével. Írói szándéka, érdemei ennél magvasabbak, mikor megörökíti az átélt kort, az élményt nyújtó környezetet, a szélesebb érdeklődésre számító eseményeket, melyekből biztos szemmel ragadja ki a jellemzőt, a lényegest.

* * *

1805-ik év április 18-kán születtem Somogy megyében Inkén; akkor odavaló ref. lelkész Földvári Péter és Vecsei Mária szüléimtől. Keresztelt s keresztapám volt a szomszéd ihárosberényi lutheri lelkész, Kiss József, a szuperintendens Kiss János¹ testvére, akivel anyám szoros és példás jó barátságban élt.

Édesdeden emlékszem Inkén eltöltött gyermeki éveimre; búzánk, borunk, mézünk, halunk elég volt, gyümölcsünk annyi, hogy a kocsis lapáttal hányta ki a disznóknak, szóval Kánaánban laktunk.

1809. Emlékszem mint 4 éves gyermek, hogy a helységünkön francia katonák² marsírozván keresztül közülök a sebes utazás és éhség miatt sokan elhaltak. Házunknál egy ezredes szállásolt, aki emlékül egy katonafegyverrel ajándékozta meg atyámat; engem kért nagyon, hogy elvisz, és emberré tesz, én hajlandó is lettem volna, de az édesanyám nem adott.

1813. Elszakadtam az apai háztól 8 éves koromban, elvitt az édesanyám testvére, Vecsei Sámuel nagybátyám Szentára, a latin nyelvet tőle kezdettem tanulni. Itt ezelőtt nem volt iskola, nem volt templom: egy becsületes Radák István nevű lakos engedte át ingyen az egyik szobáját, melynek egyik feliben mi laktunk, másik feliben

1. Kis János (1770-1846.) alapította a Soproni Magyar Társaságot II. József németesítő törekvései miatt. Tagja volt az MTA-nak, Kisfaludy Társaságnak, közepes költő létére ő fedezte föl Berzsenyt.
2. 1809-ben volt a győri csata, melyre gyülekeztek a francia alakulatok.

pedig a gyermekek padjai voltak, mely egyszersmind istentisztelet helyiségül is szolgált. Később egy deszkából készült bódéba jártunk reggelenként isteni tiszteletre, úrvacsora-vételre pedig az egy mér-földnyire eső Csurgóra. . . kellett átmenni.

Hogy milyen lábon állott ezen iskola nélkül való helységben a viláosság, s mily sötétségbe süllyedt alá a nép, mutatja az, hogy a boszorkányok lételet tökéletesen hitték, a babonázás, rostavetés, ráolvasás napirenden volt. Egy, még a régi pogányoktól fennmaradt szertartást is gyakoroltak, nevezetesen az ifjak Sz. György éjszakáján összegyűltek egy bizonyos helyre, honnan éjjelben kimentek a legközelebb eső és legmagasabb homokbucka tetejére boszorkányüzésre, s ott nagy tüzet rakván azt elébb keresztül-kasul ugrálták, később a száraz nyírfa haját meggyújtogatva bizonyos bűbajos szók kiabálása közt az ég felé hajigálták. Amidőn aztán az abból kifolyó szurok egyiknek fülire, másiknak orrára, arcára vagy kezire freccsenvén többnyire mindnyájan plezúrosan távoztak haza. A történeteket soká emlegették.

1814. november 1-ső napjára a szomszéd csurgói gimnáziumba vittek által, hol ekkor a két unokatestvér, Szigethi Péter és István, jeles tanárok nagy hírrel s még nagyobb haszonnal működtek, mert ámbár csak hat osztályú gimnázium volt is a csurgói, mégis a matézist, logikát, görög, német nyelvet tanították úgy, hogy az 1814 előtti években a Debrecenbe menteket a kétéves tógátus deákifjak³ közé sorolták be.

A konjugistákat Kiss András, a deklinistákat Dömény József, az elemieket Bekő Gábor tanították, akik mindhárman gimnázialis nagyobb tanulók⁴ voltak. Ezek voltak a legutolsók azok között, kik a

3. A Kollégium számos vidéki partikulájában tógátus deákok irányították a magasabb képzést a XVIII. század végéig rektori, majd utána professzori minőségben. A partikulákból kikerült oskolásokat fölvételi vizsga alapján sorolták be a debreceni tógátusok közé.
4. Az oskolákban az idősebb deákok tanították az alsóbb osztályokat a latin nyelv elemi ismereteire praceptor néven. A régebbi oskolát nagyjából a múlt század második évtizedétől emlegetik gimnáziumnak, melynek hat osztálya volt a szabadságharc végéig.

gróf Festetics György által alapított — fehér posztóból fekete prém-
mel készült s bokáig érő hosszú tógát — melynek balfelől a szív
tájékán veres cérnával írt betűkkel ezen szavak voltak kivarrva:
TIME DEUM — REGEM HONORA [ti. Féld az Istent — tiszteld
királyodat. — I. B.], s azt viselték. Én a deklinisták közé vétettem
be.

Nevezetes ez az év a nagy katonajárásról, amint ti. Olaszorszá-
ból visszafalé jöttek, átkeltek a Dráván és Csurgón rendesen pihen-
tek. Alig dobolt ki az egyik, már a másik bedobolt utána. A lakosság-
ra nézve nem éppen kedves vendégek voltak, de mireánk, gyerme-
kekre és különösen tanulókra igen, mert mindegyik török
muzsikával köszöntött be, este pedig az ezredes szállásán egész óra
hosszáig is mulattatott bennünket. Eleinte mohón kaptuk, végre rá
is untunk. A Cserni Gyuri (ti. csernogorec = montenegrói — I. B.)
regementje, mely szerbekből állott, nagyon is enyveskezűnek mutat-
kozott; egymást érte a rajtok való hegedülés: ki 25, ki 30 ütést
kapott, amint ti. érdemessé tette magát.

1815. Ezt az évet Kútas nevű helységben, hová atyám ment
Inkéről, töltöttem el taníttatási költség megkíméléséből. Azt ígérte
nevezetesen a helybeli élhetetlen s amellet tudatlan mester, hogy
szintűgy megtaníttja nékem a konjugációt [ti. az igeragozást — I. B.]
otthon, mintha Csurgón volnék, és egy évi költséget megnyerünk.
Azonban ebből ugyan semmi sem lett más, minthogy eimaradtam a
tanulótársaimtól, s egy évet tisztára elvesztettem.

1816. Ismét visszamentem Csurgóra, tanítóm volt Kováts János
nevű. . . árva fiú, nagyon szegény sorsú, de jó igyekezetű, amellet
annyira jó erkölcsű, hogy az ifjúság elnevezte Isten Kovácsának,
mely nevét Debrecenben is megtartotta. Később pappá lett Petten-
den (?), hol többnyire éjjel–nappal a templomban lakott, gyertyázott,
örökös nötlenségben élt, végre megörült, s kevés idő múlva az Úr
örök nygodalmat adott néki.

1817. Ez volt az a keserves emlékü, nyomorúságos év, amidőn
semmi se termett. Éhen haltak az emberek, a tiszta búzának 60, a
zabnak pedig 32 forint volt méreje. Nagyon érezte Somogy megye is
az ínséget, de mégis nem oly nagy mértékben, mint Horvátország,
ahol pénzire se kaphatott élelmiszert. Elevenen jut eszembe, hogy

Kiss József alsoki emberrel — ez szokta a gimnázium búzáját a malomba hordani — a Drávára mentünk örletni, s a molnár az ínségről—szükségről beszéd közben elmondotta, hogy Dörnyén(!)-ben a városban sok ember van, ki a kukoricacsutkát megőrölvén, s kukoricaliszttel kevervén kenyeret süttet belőle, s egész családjával azon kínlódik. Kevés ház volt Csurgón, sőt az egész megyében, ahol búzakenyeret ettek; legtöbb helyen a rozslisztből tették meg a kovászt, az ögyítés tiszta kukoricalisztből történt, vagy pedig még vegyítették krumplival is [ti. Göcsejben az „ögyü” = össze, itt kovászolás — I. B.].

1817-ben a grammatikát, 1818 és 1819-ben a szintaxist [ti. a mondatant — I. B.] végeztem Szigethi István tanár⁵ alatt. Szigorú, rendszerető, jó tanítóm volt — nyugodjanak hült porai csendesesen —, sok tanítónak így kellenék születni.

1819. Halt meg gróf Festetics György, aki 1790-ben a csurgói ref. gimnáziumot alapította. Iskolát emeltetett, építtetett, a nagyobb tanárnak 700, a kisebbiknek [ti. a professzornak meg a correctornak — I. B.] 500, a tanítók közül az elsőnek 100, a másodiknak 90 és a harmadiknak 80 ft-ot rendelvén évenként adni, a gimnáziumbeli ifjúságnak pedig 14 mérő búzát adatott minden esztendőben, melyet magunk szoktunk a granáriumból [ti. a magtárból — I. B.] felmérni és elhozni. A tanítókat néha úgy vegzálták meg a fizető tiszték, hogy a 100 és 90 ft-ot rézpenzben adták, amit azután taligán kellett hazatoladni. De ezen alapítvány az ő elhunytá után kevés idő múlva vagy elenyészett, vagy devalváltatott úgy, hogy ma már a — földosztály következtiben — egyszor kiegyenlítettett. A keszthelyi Georgi-

5. A XVIII. század végétől a professor-igazgató mellett korrektorok működtek tanárként, de csak a szabadságharc után lett általánossá a „tanár” szó, mikor bevezették az érettségit meg a szaktárgyi oktatást hazánkban is a Thun-féle Organisationsentwurf néven ismert rendelet kihirdetése után.

kont is ő alapította 1807-ben, itt is az alapító rendelete sok változást szenvedett.

Mi az elhunyt grófort úgy tiszteltük meg hamvaiban, hogy felhíván az uradalmi tiszteket az oratóriumba, gyászistentiszteletet tartottunk, előbb egy, ez alkalommal készített összhangzatos ének elmondása után orációt [ti. gyászbeszédet — I. B.] mondott az első tanár elősorolván a nemes gróf érdemeit, s berekesztésül ismét egy éneket mondottunk el.

Ugyanez évben temettük el az újvárosi temetőben Nagyváthy Jánost,⁶ a csurgói iskola egyik jótévőjét, ki ifjabb éveiben katona, később a Keszthelyi Georgikonban gazdaszatot tanított, és aki Fridrik porosz királytól [ti. Nagy Frigyesről — I. B.] gazdaszati könyvéért arany numizmával [ti. éremmel — I. B.] tiszteltetett meg, melyet ünnepnapokon vagy egzámeni [ti. iskolai nyilvános vizsga — I. B.] alkalmakkal is a mellén hordozott.

1820. Meghalt Horváth Ádám [ti. Pálóczi H. Á. — I. B.], a híres költő Nagybajomban, s kivittek bennünket énekelni. Nagy szegénységben halt el, de hiszen ez szokott a jutalmuk lenni a világtól az ily poétafajta embereknek. Ő viselt — mint úriember — holtáig csimbókot, vagy kétfelől a füle tövinél csomóba kötött haját. Nagy ember volt, gyomorbul útálta a németet és annak öltönyét. Egy csinosan írt verse forgott közkézen közöttünk, melyben a kajla Máriást, vén krajcárt, tallért beszélteni egymással és kiparódiázza a papiros pénzt.⁷ Be akarták érte csipni, de József nádor, aki igen nagy embere volt, megmentette, azt a mentséget adván okul, hogy nincs elég esze, láthatni u.m. [ti. úgymond — I. B.] a ruházatáról. És elhitték, mert

6. Nagyváthy János Csurgón halt meg 1819. február 13-án. Festetics György jószágkormányzója volt Keszthelyen, s az ő ösztönzésére alapította a gróf a csurgói gimnáziumot ottani uradalmában. Legfontosabb műve, A szorgalmas mezei gazda. . . hírt, kiténtetéseket szerzett Nagyváthynak.
7. A napóleoni háborúkat gazdasági föllendülés követte, majd a teljes pénzügyi csőd. Eltörölték a régi, ún. konvenciósi forintot, s helyette bevezették a váltó forintot 1812-ben. A kettő közötti arányt 1:1,8 átváltási kulcsban állapították meg, de három esztendő múlva már 1:374,5 forint arányban jegyezték a két pénznem közötti értékcsökkenést.

magyar nadrágot, csizmát, dolmányt és kalpagot [ti. kucsmát — I. B.] viselt haláláig, sőt még halálos ágyán is ebben volt kinyújtóztatva végső akarátja szerint.

1820. a retorikát, 1821. a poézist, 1822-ben a logikát v. Vet. [ti. vagy veteranus — I. B.] retorikát végeztem Nagy János és Szabó Gergely tanárok vezetése alatt. Az elsőnek semmit, mert nem is értett hozzá, az utolsóbbnak, ki több éveig külföldön — Német, Holland, Anglia, Helvétia — a Teleki fiúkkal Erős József kedves barátja társaságában tudósnak mivelt ki magát, mindent köszönhetek. Áldásban marad éltém végéig jó emléke. Béke poraira!

1822. Végezvén Csurgón a humániórákat, elindultunk Kalmár István társammal s barátommal október 30-ik napján Debrecenbe. Atyja elkísért Pestig, hogy a nagy világba beavasson; két nap alatt hurcolt mint repülni készülő madár fiaihoz Pest utcáin, és nevezetességeit mutogatta. Végre a Duna parton a görög kéttornyú templommal szemben egy tojást áruló madarasi embert megfogadott számunkra, ki már lovait befogandó s hazafelé indulandó volt. Gyalog mentünk a ref. templomig, itt ütött a végóra, sirva búcsúztunk, s felülvén az ekhó alá a kocsis ülésbe (mert nyeregből hajtott a kocsisunk), elváltunk a bennünket 24 mérföldig⁸ kísérő jó édesatyától. Nagy csend állott most már be, morfondíroztunk az én barátommal jártatván az eszünket; engem különösen az bántott, hogy körülbelül 48 mérföldre leszünk a szülői háztól, és ha bajom találna lenni, ki segít rajtam? ki ápol? ki pótolja a szülői kezeket? Mert Csurgó csak 2 mérföldnyire esett Balháshoz, ahol atyám lakott, és minden héten hallottam hírt szüleimről s testvéreimről.

Az ábrándozást elszenderedés követte. Mi szunnyadozánk, mert Budán a Nap vendéglőbe lévén szállva egy csurduló cseppet se aludtunk a veszedelmes férgectől, a bűdös bogaraktól — vagy poloskáktól —, amikről nekünk csak ismeretünk se volt, hogy oly vizikáta [ti. nagybélű — I. B.] szívó bogarak is legyenek a nagy világban.

8. 1 magyar mérföld = 8353,6 m.

A csendet és szendergést egy csengő szó váltotta fel majdnem Cinkota alatt, s e szó a kocsi hátulsó részéből jött, s hozzám volt intézve. Megszólalt a csinos, szép formájú, pirospozsgás kun menyecske, mondva: „Ifjú uram, nem adná el azt az arany gyűrűt? Felelém: „Dehogyan nem! — hisz ott helyben is megvehetted volna!”

Még a két torony előtt voltunk, midőn egy akasztófárávaló, de amellet élelmes bakancsos katona jött hozzánk, s begöngyölt papirosból mutat egy aranygyűrűt. „Atyafiak, — szól hozzánk, — maguk még ma kimennek Pestből, és az írás se tud erről az aranygyűrűről, én ezt úgy csentem, kivallom, mégpedig egy pajtásomtól, aki a kapitányunktól lopta. Testvérek közt is megér 60 ft-ot; hanem tudják mit? maguknak 50 ft-ért, vegyék meg, odaadom.” Szerettük volna mindhárman, mert szép nagy pecsétnyomó gyűrű volt. Én minthogy leggyengébben éreztem magam pénz dolgában, mert csak 90 vît-tal [ti. váltó forinttal — IB.] voltam elbocsátva, első voltam, ki a vételtől elállottam. A menyecske azzal mentette magát, hogy földet vásároltak, s néki okvetetlen szüksége van az eladott tojás árára. Pista barátomnak pedig — nem akarvána kaputja [ti. felöltője — I. B.] béléside varrt pénzt Debrecenig kifejteni —, semmi áron se kellett.

Míg így tanakodtunk, s egymást a vételre nógattuk, hátunk megett terem egy még furfangosabb s százezerszer akasztófárávaló bakancsos. Nem is köszönve kérdi: „No pajtás, hát túl adtál-e már?” s ezen szók után kezibe veszi, és zsebre teszi, majd ismét előmutatja, kört formáltatván velünk, hogy senki ne láthassa, és hogy nagyobb vágyat gerjeszthessen bennünk. Végre így szól: „Vegyék meg, ifjú uraink, tudom, míg élnek, teremt uccse, mindig emlegetnek, — (és beteljesedett) —, ez mindig pénz, eladhatják, ha ráunnak, nagy nyereséggel. Vagy tán azért vonakodnak megvenni, hogy nem jó arany? Elvezetném az aranyműveshez, de éppen raportra kell mennünk, azonban maguk meg, látom, indulóban vannak. No, csak hogy vásárt csinálhassunk, által adom 40 ft-ért. Ezért se kell? Még egyet szólok: itt van 20 ft-ért, de már ennél az apámnak sem adom alább.” — Menni akar, hármat lép, visszafordul, előttem megáll s ezt mondja: „Ifjú uramat szerencsésé akarom tenni, azt kérdem már most, még egyszer utoljára, hogy mennyit szán érte? —

Csak mondja meg." Felelém: „Semmit!” „No csak szóljon egy szót, mit ígér érte?”

Hogy elfüstölhessem tőlünk s tőle megszabadulhassunk, nevetéses árat — 4 vft-ot — szólтам ki. Elfutott, mintha megőrült volna, de csak 10 lépésnyire. Ismét visszacammog, s engem megtámad, hogy nem értek hozzá, hogy gondolok annyit érő gyűrűt, — az még csak nem is létezik. Elteszi most már zsebibe, ismét kiveszi — itt történt meg a changerozás [ti. a gyűrű kicserélése — I. B.] Gondolkozik, ismét gondolkozik, egy ujját a homlokára teszi, megfogja a kezemet, beleszorítja a markomba, megnyílnak ajkai: „No, ifjú uram, most én szerencsésé tettem, az Isten áldja meg vele, csak arra kérem, hogy ki ne bontsa, míg haza nem ér, mert ha nyomába jönnek, a 100 pálca bizonyos, a faromon elhegedülök, vagy vesszőt futok 600 ember közt.” Fizetésre került most már a sor. Az én pénzcském is a kalapom bélésibe volt bevarrva, az útiköltségre kihagyott pénz nem futotta ki a vételárt, mert csak 3 ft volt. „Kénytelen vagyok visszaadni a gyűrűt — mondék –, nincs több pénzem 3 ft-nál.” „Tudom, hogy a többi pénze uracskámnak el van rejtve, és kibontogatni bajos volna. Én is voltam deák, éppen ily állapotban voltam, mikor Egerbe vittek, untig elég e 3 ft is. Ugye Debrecenbe mennek, nohát szerencsés utat!” — e szók után elvált.

A hozzám intézett szíves kérést nemhogy hazáig, de Pestből kiérve egy dülőföld távolságig se tarthattam meg, hanem kibontogattam, és nem tudtam sokáig, hogy mitévő legyek, bosszankodjak-e vagy nevessek? Ez utóbbira határoztam magamat. És Cinkota alatt, mikor a szép szó hangzott felém, nagyot nevettem. Megtudván pedig tőlem, hogy nem az a gyűrű ez, amit a kötnivaló fitogtatott és adott, ők még nagyobbat nevettek, s öltek vele egész Madarasig.

Cinkotán behajtott [ti. a madarasi kocsizó — I. B.] a vendégfogadó udvarára, ott megállván felkiáltott hozzánk: „No, ifjú uraim, ez Cinkota, hol kétannyit adnak egy iccébe, mint másutt az országban.” Csak úgy a nyeregből bekiált: „Kocsmáros, hozzon ki egy icce bort,”⁹

9. 1 budai icce = 0,84 liter, nagy magyar icce = 1,27 liter (Az iccében 2 messzely volt.)

de oszt ám cinkotai icce legyen!” Csakhamar ott termett két üveg borral, mindenikbe hozott, „Itt van — úgymond — a két messzely, azért hoztam két külön üvegben, hogy az ifjú urak is ihassanak.” Mi azonban vizet kértünk hármunk részére. . . Ott termett egy két iccés kancsóval: ez is — úgymond — cinkotai icce. Félfertályt se időztünk, a bornak dupla árát mi fizettük ki, a kocsisunk pedig hamar bevágta. „Jó egíssíget, kocsmáros uram! Gyi te Ködmön” — ez volt a rudas ló neve — egyet vágott és suhintott ostorával, és mi a helységen kívül voltunk.

Emberünknek széles kedve lett, dalolni kezdett, majd lovait kezdte előttünk dícsérni; igaz, hogy jó öt ló is volt. Feltetszett nekünk a túl a tiszai tájszó — „rudas, gyeplűs, ostorhegyes” —, amint emlegette. Ilyesmiről ismeretünk nem volt. A nyergest tudtuk, hogy bizonyosan az, amelyiken ül; a többiről szégyenlettünk tudakozódni. Éjjel–nappal egyformán mentünk, nem sok helyen eresztett ki etetni egész a Tiszáig. Ha helységet vagy várost értünk, a nevit kikiáltotta, péld. Cegléd, Abony, Szolnok; ezekben egy–egy kicsit étetett, részint hogy mi széjjelnézhessünk, de azért is, hogy a kialakított icce borát megihassa. A Tiszán átkelvéen egészen otthon érezte magát. Éjszakára a fegyverneki pusztára hajtott ellátván magát Szolnokon borral — egy három iccés kulacsot megtöltetvén —; megkért a felesége, hogy árvaganét szednének. Még világossal tüzet gyújtott és kását lebbencsel főzött, amiből bennünket is megkínált. És ugyancsak jólesett, miután Pesttől fogva főtt ételt nem láttunk. Vacsora után azzal mulattak bennünket, hogy ez az a híres pusztá, hol Zöld Marcit felakasztották, és még mai napig is sok szegénylegény megfordul itt. Hanem ébren aludjunk, nem szeretnék, ha hír nélkül maradnánk. Mi ketten pedig egy cseppet se aludtunk részint, mert féltünk, mikor kivált láttuk, hogy fegyverkezik, a vasvállját maga mellé fekteti, s nagy fennszóval ezeket mondja: „No, jöhetsz, már készen várlak; ha az apám jön is, belészúrom!” Részint mert szabad ég alatt sohase háltunk, de meg fáztunk is — elfogyván éjfél felé tüzelő ganénk —, reggelre pedig hófehérré vált az egész pusztá, oly rettenetes nagy dér lett.

Estére Madarasra értünk. Behajtott udvarára, s leszállván nyeregből így szól: „No Erzsók, kedves feleségem! még egyszer hazave-

zérlett a jó Isten. 10 napja, amióta hazulról elmentünk, hanem egy csepp jó ízút sem ettem azóta; készíts egy kis jó vacsorát, majd Están sógort is meghíbobm.” Elbeszélgettünk egy darabot az estvéből, és úgy lón, amint mondá. Erzsók ölt, vágott, ami elibe akadt. Mi pedig azon este még megfogadtuk Están — István — bácsit, aki Debrecenbe kenyeret volt viendő a piacra, és november 3-kán szinte 5 jó lovon estvére letett bennünket Debrecenben.

November 1-ső napján már megvolt a subscriptio. Mi elmaradtunk a többiektől, és csak 4-kén írhattunk alá a törvényeknek elébb a vizsgát letévén. Lettünk összesen az első éves togátusok száztizennégyen. Ezen összeg nyolc év múlva, mikor ti. Dömsödre kijöttem rektornak, leolvadt tizenötre.¹⁰

Sok dolog volt olyan, sok esemény vonta el figyelmünket: a 600 tanuló, mely számból 500-nál több viselte a fekete tógát, a szép templomok, a nagy moles [ti. tömeg — I. B.], a kollégiumi épület, a nagy népes piac, a sok professzor, a sok gyalog és lovas katona. Ott feküdt ekkor a Duka gyalog regementje és a híres Simonyi óbester¹¹ huszár ezrede. Itt esmértem meg Széchenyi (!) Istvánt, még ekkor csak főhadnagyot. A gyalogoknál a Tóth-ház kaszárnya udvarán napirenden volt a vesszőzés. 300–600 ember közt futott a vétkes a bűnihez mérve, a huszároknál a botozás és agyonlövetés. Úgy hogy később, ha puskaszót hallottunk a Cegléd uccai epreskert felől, az annak bizonyos jele volt, hogy Simonyi ismét egy embert végeztetett ki. A lövetés leginkább 9–10 közt történt, volt azonban eset, hogy fehér kendő lobogott, a megkegyelmezés jele, de csak egy esetet tudok.

Az 1822–23 és 24-ik év nagyon szigorú volt rám nézve, mert hej:

Sokat izzadtam és fáztam, sokat türtem, sokat áztam.

Kezem, lábam majd elfagyott, pénzecském sokszor megfogyott.

Bizony sokat nélkülöztem, végre minden bajt legyőztem.

10. Nem lemorzsolódásról van szó, hanem a togátusok kijártak Debrecenből iskolai, egyházi szolgálatra egy-két évre.

11. Duka Péter (1756-1822.) tábornagy regementjéről, valamint a közismert Simonyi József huszárezredes (1771?-1832.) alakulatáról van szó.

Qui nescit pati, nescit dominari. Patienti palma paratur.

[ti. ualkodni sem tud, ki türelmetlen. A türelem rózsát terem. —

I. B.]

1824. Jobbra fordult sorsom, tanítványokat kaptam két ízben: egy cibistát, két numistát, egy panistát, egy lótorrt és egy grátistát [ti. akit ingyen tanított — I. B.] ráadásul; volt tehát ez időtől fogva, aki főzött, pénzt fizetett, kenyeret hozott és aki rám mosott.

1823. dec. 25. Hegyközszáldobágyon (a régi Bihar m. — I. B.] voltam legátus.¹² Itt ha gyermek születik az itt léte alatt, régi szokás szerint a legátust írják be keresztapának. Menet útba ejtettem Váradot, mert nagyon közel esnek egymáshoz.

Április 18-kán Muzsaj (Bereg m. — I. B.] és Borzsován voltam szinte legációban. Lóháton jártam egyik faluból a másikba, egy kis erdő választván el őket. Megnéztem Muzsajon a malomkő bányát és a timsó gyárat. Az uraság pincéjit is megmutatták belülről, ittam jó s valódi muzsaji bort. Nagy divatban volt itt a húsvéti öntözködés, melyet ey szomorú jelenet tett előttem emlékezetessé. Nem elégedvén be tudniillik a suhanc fiatallegények azzal, hogy a férjhez menendő leányt a kút mellett már megöntötték, hanem kapván a kantát kezükbe levitték a Borzsa vize partjára, s ott telemerítvén amint az egyik legény önteni akarja, kicsúszott a vízzel tele lévő kanna a kezéből, s úgy fejbe ütötte a leányt, hogy azonnal lerogyott, s félholtan vitték szüléi házához. Még eljöttömkor élt, hogy meghalt-e, nem tudom. Borzsova helység végén mutogatták azon helyet, hol 1817-ben több oláh meghalt. Többek közt egy édesanyát emlegetnek, kinek emlőin, mint már halottén végezte kisdede életét.

Szeptember 13-kán nagy koncentrirung és egyúttal mustra volt. Több regement volt együtt, lovas és gyalogok, sok generális — többek közt Hertelendi és Illési magyarok — temérdek érdemjelvényvel

12. A református főiskolákból karácsonyra, húsvétra, pünkösdre prédikálás végett kiküldött hallgatók elnevezése.

s arany kulcsos tisztek. Sok régen szolgáltak szabadságba helyeztettek,¹³ elébb kikérdezték mindenekről. Sok lovat kimustráltak. Több napokon át tartott, a generálisok egy asztal mellett ültek. Először lovon kellett egyenként elmenni minden katonának, másodízben pedig a lovat gyalog vezetve.

Október 2-kán tizenöt papot felszenteltek a Nagytemplomban. Minthogy több évtized alatt egyszer se volt papszentelés, főtiszt. Budai Ézsaiás úr egy circulárában [ti. körlevélben — I. B.] kiadta parancsba, hogy akik még fel nincsenek szentelve, jelenjenek meg a jövő évben. Melynek következtiben 1825-ben augusztus 14-kén 29-en, 1826-ban augusztus 12-én 37-en szenteltették fel magokat, kik közt többen voltak őszbe csavarodottak, s a 60 év felé közelgettek.

Október 16-kán egy német őbester [ti. ezredes — I. B.] meghalván pompás temetése volt. Detto [ti. ugyanakkor — I. B.] a Várad utcán, 26-kán a Mester utcán, 29-kén a Darabos utcán tűz volt.

December 3-kán szinte tűz volt, 16-kán a Várad utcában ismét tűz. 25-kén széplaki legátus voltam, a Réz hegy tetején is jártam.

1825. február 2. Meghalt a debreceni bíró, Böszörményi Pál; nagyszerű temetése volt, ének és muzsika egymást váltották, ez utóbbit Boka Károly bandája érzékenyen s remekelve játszotta. A Rákóczi nagy harangját is meghúzták, amit kivüle csak a püspöknek szoktak megtenni. Ezt is pedig csak éppen kivételkor.

Március 20-kán megégett 20 ház, 21-kén 3-om, 22-kén 2-tő, 23-kán pedig 5 ház. Még be nem végződven ekkor az exámenek rendesen, amint elkezdődtek [ti. a tüzek — I. B.], azonnal verték félre a csengetyűt, s rohant ki mind az ifjúság, mind a hallgatóság, s három studiumból [ti. tantárgyból — I. B.] elmaradt végképp a közvizsga, de azért kicsit se haragudott az az osztály, melyet e nagy csapás ért. . .

13. A napóleoni háborúk idején ún. capitulatio - 12 estendőre - verbuválták a huszárokat, de sokan szolgáltak tovább, mivel elszoktak a falusi élettől. Ilyen szemlék alkalmával kimustráltak és obsittal elbocsátották a szolgálatra alkalmatlanokat.

Április 3-kán nyírbátori legátus voltam, láttam a híres templomot, papoltam benne. Láttam a pompás s remek készítményű, fából különféle figurákkal kifaragott s a püspökök vagy tán a Báthori család számára készült székeket, láttam egy Báthorit a templom napkeleti oldalán egy kőkoporsóban, veres márványból kifaragva, kiről a nép azt regélte, hogy egy megtámadó szilaj bikának a nyakát egy kardcsapással kettévágta. A faragott szobor lábánál volt egy lábfej, melyről a tiszt. úr azt mondotta, hogy az Báthori Máriaé, kivel a barátok a templom alatti kriptában barbárságot követtek el, és akiket Báthori egytül-egyig a klastromból kiírtott. Megnéztem a templom alatti kriptát is, melyben széjjelszórva sok csontok hevertek. Nagy része a templom aljának mind kripta.

Április 5-kén 26 ház, 6-kán kettő, 10-kén a Szeles nevű csapszék égett le. Az 5-kén történt tűznél az én 8 évi bennlétem alatt nagyobb-szerű tűz nem volt. Borzasztó volt látni, mikor a Kisúj utcai sarkon lévő szín, melynek hosszát meghatározni nem tudom, leégett.

Május 3-kán gróf idősb Zichy Ferenc főispáni installációja [ti. beiktatása — I. B.] volt Nagyváradon. Minthogy a professzorok közül többen elmentek, mi is néhányan összeverbuváltuk magunkat az elgyaloglásra. Hétszáz személyre volt terítve. Itt történt az, hogy az új főispán menyé mint háziasszony a vendégek közt ebéd vége felé járkálván, mindőn Bónis — a nagy magyar [ti. B. Sámuel alispán — I. B.] — felé közeledett, azt kérdi ez szomszédjától: „Ki lehet e vajon?” Feleli a szomszédja: „Hát nem ismered? Az ifjú gróf Zichy Ferenc neje.” Elbámul rajta, s midőn kissé túlhalad, így szól fennhangon Bónis: „Szép teremtés; ha magyarul tudnál, az angyalokkal egy rangba érdemlenéd.” Visszafordul erre a remek nő, s azt mondja: „Nagyobb magyar vagyok én az úrnál. Ismeri-é Széchényi Ferencet? Én annak a leánya vagyok.” Azzal eltávozott. Bónist mintha leforrázták volna. Darab ideig megnémult, s egyet se tudott szólani. Később magához jövén mondá: „Még így se jártam soha, azt hittem, német, született német.” A mellette ülők eldültek neveltökben.

Május 22. Szalárdon (Bihar m. — I. B.) voltam legátus. Gyakran kísétáltam ittlétem alatt a savanyú forráshoz, átmentem Vajdára, a Doboziak ős lakába. Az ezredes úr kicsiségemhez képest igen szívesen fogadott.

Augusztus 28-kán reggel 8 órától 11-ig egy szép csillag látszott az égen, melyet mindnyájan megbámultunk csodálkozva azon, hogy fényes nappal csillagot látni. Még másnap is látszott, de kevés ideig; harmadnap végképp eltűnt.

Október 28-kán havazott erősen, csúnya, fertelmes idő volt.

December 25-kén Szakállban voltam legátus. Még innep előtt általmentem Komádiba (Bihar m. — I. B.), a rákok hazájába. Betelt kívánságunk, egy véka rákot megettünk öten, mégis éhesek voltunk. Mással kellett pótolni a gyomor hiányát. Innep előtt még Csökmön is megfordultam, a sárkányok hazájában. Komádiba visszamentem, mutogatták azt az ablakot, melyet Megyeri kitört megelőzvé a macskát. Én nagyon helybenhagytam ezen okos tették, mert kis fiókok lévén ólommal összefoglalva, ha a közepinek szalad [ti. a macska — I. B.], mind a 4 fiókot kiviszi, s eltöri, így pedig csak egy esett áldozatul.

Innep előtt értem csak vissza hivatásom helyére. Első nap délután meglehetősen lanya idő volt. Az isteni tiszteletet bevégezvén, papom — egy jólelkű s talpig becsületes s jó jellemű, Nagy József nevezetű — volt, és felszólított, nem volna-e kedvem Berekböszörménybe velük — ti. nejével s vele — átmenni. Ajánkoztam szívesen. Végre a kurátor arra ajánlotta magát, hogy ő megpróbálkozik. Igaz, hogy csikó lova még hámban nem volt, de hátha elmegy majd a vén anyjával. A befogás megtörtént — éppen a szomszédságban lakott —, mi felültünk, de elindulni sehogy se tudtunk. Végre vagy három kört formálva, hurcolva bennünket a csikó megcsendesedett, és mi sérelem nélkül mindnyájan leszálltunk.

Most bementünk szobájába a tiszteletes úrnak, beszélgettünk, töltöttük az időt, amint lehetett. Kilenc óra után lehetett az idő, amidőn azt kérdi tőlem: „Nem volna-e legátus uramnak kedve gyalog tenni meg azt az utat, amit kocsin szándékoztunk?” Én felajánlottam magamat. Botot vettünk mindketten, és miután nejétől elbúcsúzott, megindultunk. Lassan haladtunk célunk felé, szüntelen csevegtünk az úton: ő a debreceni kollégiumi lételeit adta elő, én Somogyról s a csurgói gimnázium állásáról értekeztem, mit, úgy látszott, örömmel hallgatott. Tizenegy-tizenkét óra közt volt az idő, midőn csend lett köztünk, fél fertályig tartó. Ekkor megszólal újra az

én kedves papom: „Tudja-é, legátus uram, hol járunk?” Én felelém: „Nékem tán a 70-ik nagyapám sem járt ezen a tájon soha.” Mondá erre: „Ez itt Keresztszeg mellettünk, melynek végin most haladunk. Itt sírdombok vannak lábaink alatt, ez a hely az, hol az 1290-ik évben IVik Lászlót a kunok meggyilkolták.” Ennek hallására kissé különös gondolatok támadtak lelkemben, s szólani darab ideig nem voltam képes. Végre megszakította a hallgatást egy utánunk jövő kocsi, kit a tisztelendő asszonyság utánunk küldött, de már nem tellett bele egy fertály, mikor Berekbőszörménybe, a tetthelyre megérkeztünk. Felzörgettük az alvókat: egy hófehér hajú ősz öreg férfi és egy tisztos ősz nő fogadtak. Először megijedtek, hogy tán valami nagy baj van, de később megtudván, hogy az egész csak unalomból történt, leginkább pedig tréfából, szívesen, de igen szívesen fogadtak. Ipa és napa volt ez a kedélyes tisztelendőnek. Az öreg — színre jókedvű — csak ennyit mondott: „Hogy egy fertály egyre így bezörgetni éjnek idején, s odahagyni otthon ifjú nejét, kivel még esztendőt sem töltött, ez már sok. Ő ezt nem tette volna meg abban az időben a portugál király nagy gyémántjáért. Miután elbeszeltük az indulásunkat kocsin, jót nevetett, csak annyit mondott: „Mért nem izent fiam uram? Én befogattam volna.” Mi ezen jót mosolyogtunk.

Hát hogy van mégis, hogy kocsin jöttünk? — kérdezték. Mondtuk, hogy egy fertálya sincs, hogy felvett. Míg így beszélgettünk, miután rettenetesen várt vendégek voltunk, elkészült egy olyan vacsora, mely ebédnek is sok lett volna. És tartott 2 óráig. Az öreg ismételte, pedig amint mondá, ideérkezésünk előtt csak egy pár fertállal feküdt le, s fejezte be vacsoráját. Két óraker lefeküdtünk, öt óraker ismét talpon voltunk, s indultunk haza.

1826. március 26-kán Gálospetriben (Bihar m. — I. B.) voltam legátus. A papom Deáki nevű 50–60 közt gázolta éveit. Debreceni deák korában szenior,¹⁴ nagyon becsületes s okos ember. Hívei szerették; helyben nőtlen volt (!) ugyan — gazdasszony lakott házánál

14. A kollégiumi deákok önkormányzati szervezetének (coetus) választott elnöke, aki a rektor után következett rangban, és közvetített a rektor meg a diákok között.

–; hanem Asszonyvásárán (Bihar m. — I. B.) tartott egy nőt, kivel polgári házasságban élt, és szép négy gyermeke volt, kiket taníttatott. Éppen így volt a rektor is; a helység egy távolba eső részébe jártunk kosztra egy nem megvetendő fiatal nőhöz. Ennek már egy 3 1/2 éves gyermekecskéje volt rektor uramtól. Az nyilatkozta előttem, hogy rövid időn meg fog vele esküdni. — Amennyi ház, annyi szokás.

Szeptember 1-sőn tek. Halmágyi Lajos úr fiacskája mellé mentem ki a városra nevelőnek. Itt ismerkedtem meg közelről régi professzoraimmal, Péczelivel, Ertseivel, kik Halmágyi úrnak testi-lelki barátai voltak. Halmágyi anyja Domokos leány volt, Domokos Lajosnak¹⁵ testvére. Ez mag nélkül halván el, minden vagyonát leánytestvérének hagyta. Lakószobám fala volt a tőle maradt könyvtár — zár alatt ugyan –, de miután megismertek, önként ajánlották fel olvasás végett. Ritka könyvek gyűjteménye volt.

Október 14-kén indultunk el Kójra (Bihar m. — I. B.) szüretre. Másnap de. nagygyűlése volt a Domokos családnak báró Dőri házánál. Megjelentek a successorok [ti. örökösök, szabadon: az atyafiság — I. B.] díszöltönyben, Kágyáról, Jankáról (Jank: Szatmár vm. — I. B.) és más helyekről, ahol laktak. Voltak fényes hivatalban lévők, de voltak nagyon is elszegényedett tagjai, kik nem ölthettek magokra díszköntös, mert csak nagyon alacsony sorban lehettek. Tíz nap múlva vége lett a szüretnek, s ott hagyunk 450 cseber bort.

1827. január 12-kén reggelre virradóra igen nagy mennydörgés volt, a Hortobágyon két gulyást megütött a mennykő.

Április 3-kán elválasztottam Gérest legációmnak. 5-kén kiindultam ötödmagammal gyalog, ami csak egyszer történt meg bennlétemben. 6-kán Nagykárolyban a kastélyt, vadaskertet megjártuk. 7-kén Szatmáron a püspöki rezidenciát, papnövelvét, lankákat megnéztük. 8–9–10: Nagybányán és Felsőbányán, Fernezelyen (Szatmár vm-ben — I. B.), Nagybányán a pénzverő házat, hol magam is egy

15. Ifj. Péczelyi József (1789-1849.) jeles tudós, a MTA és a Kísfaludy Társaság tagja. Ercsei Dániel = 1781-1836.) filozófus, az MTA levelező tagja. Domokos Lajos (1728-1803.) író, politikus: kezdeményezésére készült a Debreceni Magyar Grammatika (Bécs, 1795.).

huszast nyomtam a magam részire más kettőt adván érte, Felsőbányán a bányákat, Fernezelyen az olvasztó kemencéket szemléltük meg. Ákoson ebédeltünk egyik utitársunk édesanyjánál az odavaló lelkésznel. Itt szétozslottunk ki–ki a maga egyházába.

15-kén Géresen voltam. Feltűnő volt előttem azon szokás, miszerént mielőtt a textust felvettem volna, pihennem kellett, míg a nép felállva az orgona kíséretében elénekelte ama 4 sorból álló kis éneket, mely így kezdődik: „Atya! Fiú! Sz. lélek! vigyázz híveidre. . .” stb. 17-kén elhagyva Gérest már Erdődön (Szatmár m. — I. B.) nézegettem a 4 tornyú Rákócziak régi várát.

Június 16-kán lett 5 deák katonává.¹⁶ Háromnak azonnal káplárpálcát nyomtak kezébe a verbunkosok. Vigadtak szokásképpen, de 28-kán már hogy terhükre ne legyen, elszedték tőlök, s magok vitték minden poggyászokat Pest felé, gyalog, bakancsos kísérők mellett.

Július 25-kén halt meg az a 4 éves, de 94 fontot (52,64 kg –I. B.] nyomó kisleányka, kit szülői mint ritkaságot Komárom megyéből hoztak le Debrecenbe mutogatni.

November 16-kán meghívatott tiszt. Zákány József pedagógia professzora magához egy kis beszélgetésre. Elmenvén hozzá azt kérdi tőlem: nem volna-e kedvem egy tisztos úri házhoz falura kimenni instruktornak. „Felelni hamar nem tudok, mondám, egy kevés időt kérek gondolkozásra.” „Nem is éppen rögtön kell menni, majd csak még január végén, addig tessék gondolkozni.”

December 25-kén a sok kócsag madárról híres Füzesgyarmaton voltam legátus, de egyet sem láthattam, mert tél volt az idő. Papom volt az a ritka becsületességű szónoklatáról híres, munkáiról nevezetes Gacsári István. Rávettek barátim, hogy mondanám el egy közkézen forgó prédikációját, mit megcselekedtem. Azt kérdezte, mikor a szószékről lejöttem: „Kinek a munkája ez, öcsém uram?” Nyújtom át az írást, s látja, hogy saját neve van alatta. Egy jóízűt mosolygott, s mondá: „Ugyan hogy tudták ezt ennyire travesztálni?”

16. Királyi rendelet csábította a nagyobb deákokat a katonai szolgálatra, mivel kellett az írástudó, azok meg jelentkeztek a gyors előmenetel reményében.

[ti. komolytalanul átírni — I. B.] „Az nem az én dolgom,” mondám, de míg ott voltam, többször jóízűen nevetett. Itt ismerkedtem meg Hati Istvánnal, aki 1814-ben a katonaság és deákság közti verekedésben a főszerepet játszotta.

Emlékezetes még ez a legációm arról, hogy itt akkor ama furfangos s deákban telhetetlen Tóthfalusi József rektoroskodott, aki minnelötte odaérkeztünk volna hozzá, egy hat akós hordót helyhezettett be a kis benyíló szobába, és azt csapra is ütötte. Jó ebédre várt negyedmagammal — a szeghalmi, vésztői és köröstarcsai legátusok voltak velem —, mert itt oszoltak széjjel. Ebéd előtt még le se ültünk, midőn mindannyiunknak különösnek tűnt, hogy se vizet, annál inkább bort nem látunk az asztalon. Mielőtt leültünk volna, szilvóriumot hozott be appertitóriumnak [ti. étvágygerjesztőnek — I. B.] egy nagy 8 iccés ecetes üvegben, melynek fenekén sokféle fűszerszám látszott. Abból könyv nélkül, vagyis pohár nélkül kellett inni. Megévn a levest és hideg húst, bevezetett mindnyájunkat a kis oldalszobába, s így szólt: „Kedves öcsém, nekem se poharam, sem semmiféle ivóedényem nincsen, a nagy teketóriát — ismertek jól — sohase szerettem.” Ezzel hanyattfekszik egy hosszan elterített subára, a csapat szájába illeszti, megcsavarintja, s legszebben folydogál — se sebesen, se lassan —, újra csavarint, eláll a folyás, felkél, s azt mondja: „No láttátok most, milyen nyomorúságosan kell az embernek megélni a világban; ezt cselekedjétek, ha azt akarjátok, hogy jól legyen dolgotok.” — Ez így ment éjfélig; ekkor sürgetésünkre szalmát hozatván lefeküdtünk. Rektorunk az oldalszobában vett szállást magának. Nem tellett bele egy fertály, a gyertyát alig oltván el, amidőn észrevettük, hogy a bor csurog. Felugrálva világot gyújtottunk, és csakugyan úgy volt, de nem a földre, hanem torokba. Éppen akkorra már bevégezte rektorunk, mikor odarohantunk. Erre nagyot nevetett, s csak alig tudta tördelve kimondani: „Ti meg össze ne törjétek ám magatokat!” Másnap azon feltétel alatt bocsátotta el barátimat, ha innep után a hiányt pótolándják, és úgy lón: ismét két napot töltöttünk együtt vígan.

1828. január 3-kán ismét magához kéretett Zákány József úr. Első szava is ez volt hozzám: „Hát mire határozta magát, uram öcsém?” Felelém neki: „Bizony nekem nem sok kedvem van.” Na-

gyon kért, hogy ne vetném meg ajánlását. Semmit se vesztek, monda; jobb rektoria vár majd reám. „Sokat fog tapasztalni, azt ne adja sokért.” „Nem akarok — mondám — a gárdusomból [ti. az akadémiai évfolyamtól — I. B.] elmaradni.” „Azt is kieszközlöm — monda — a többi kollegáimnál, hogy oda vissza fog vétetni.” — Még kértem egy hetet gondolkozásra; ő sokallta: egy napot adott. „Reggel jöjjön el hozzám kéretlen!” — És úgy cselekedtem. Örült, mikor hallotta, hogy elfogadom. „Hanem tudja, uram öcsém, nekem nem volt tanítványom, mert régibb ember itt a kollégiumban, mintsem én taníthattam volna a pedagógiára. Arra kérem, hogy még 3 hét múlva kelletvén kimenni, addig jöjjön el hozzám mindennap — majd határozok órát –, bevezetem a tanítás tudományába.” Megköszöntem és hűségesen, pontosan mentem; ennek vettem legtöbb hasznát életemben, mert életbölcsségre mellesleg megtanított. Áldás hamvaira.

Január 27-kén este már Pelébe — rendeltetésem helyén — tek. Mensáros Károly úrnál voltam. Harmadnap elkezdtem a két úrfit és egy inast tanítani.

Július 22-kén reggel 8–11-ig volt az exámenem az édesanya neve napján. Jelen voltak a főesperes Heczein kívül: Bölönyi, Hatfaludi viceispánok, Péchi István, az asszonyság testvére, kövárvidéki főjegyző, Bideskúti főszolgabíró, Kabos, közép-szolnok megyei árva-gyám, a helybeli lelkész, Szaklányi stb. — és néhány a nők közül. A gyermekek a megelégedésig feleltek. Tizenegy órakor éppen végeztünk, midőn az inas jelenti, megérkezett már báró id. Wesselényi Farkas, gróf Toldalagi, Betskiék, Ilosvai, Pelei, később jöttek Wesselényi Miklós,¹⁷ Katona Miklós, Katona Pál s temérdeken mások. És volt nagy Mária nap, 100-ra terítve — ezüsttel — ebéd.

17. Wesselényi Miklós (1796-1850.) az ellenzék vezére volt az 1834. évi országgyűlésen. Erejéről, bátorságáról híres ember; Jókai örökítette meg hőstették az 1838-as pesti árviz alkalmával. Katona Miklós az erdélyi fölkelést szervezte a szabadságharc idején.

November 2-kán leesett a hó, félbe kellett hagyni a szüretet. Egy nap tartott csak, másnapra elolvadt, ismét folytattuk. Lett sok bor a temérdek szőlőn.

December első hetiben megérkeztek a rendes légátusok Felsőbányáról. A város régtől fogva küld két tanácsnokot, kik itt egy hétig szoktak mulatni. Ezalatt a borokat megkóstolták; megalkudták, és hazaszállították. Az iskolai legátusoktól ezek annyiban különböznek, hogy jó 4 lovon járnak egy városi hajdú kíséretiben, aki azért van töltött fegyverrel ellátva, hogy a ládába zárt 20 ezer forint mellett őrködjön. Ilyenkor egész héten — sokszor tovább is 3–4 nappal — lakodalom van, folyik a különféle aszú szőlő bor, idősebb és ifjabb, amint az éve tartja. 1 500 akóig (1 akó = 54,30 liter — I. B.] kóstolkoztak most, és többet 10 ezer pengőnél itthagytak az ezen esztendőben vert tallérokából, melyek csak egy kézen fordultak még.

Hogy szép gazdasága lehetett Mensárosnak, mutatja az, hogy a tiszta jövedelem évenként az 50 ezer pengőt meghaladta. Csak borbán feküdt pincéjében 10–12 ezer forint. Holmi ezüst bolondság, mit részint a felsőbányaiaktól ajándékkép, részint az édesatyjától s nagyatyjától kapott az asszonyság, 3 nagy almárium tömve volt. Az ezüst kések, kanalak, sőtartók, gyertyatartók s más asztali ékességek számtalanok voltak. Sok gróftól s baráttól lehetett volna annyit összeszedni.

1829. január 23-kán elindultunk atyafiakat látogatni, részint a viziteket visszaadni. 24-kén Szatmáron háltunk, 27-két Nagybányán töltöttük, hol az asszonyság nagybátyjának, Sarmasági Isván 98 éves öregnek emeletes háza volt, s maga több rézbányát miveltetett. 29-kén kimentünk Fonácra, az öregúr tartózkodási helyére. Ezenkívül még más két oláh falut is bírt itt éppen a szomszédságban.

Február 1-sőn felkért, papolnék egyet az ebédlőben, mert 2 éve már, mióta nem volt Nagybányán, s templomba nem mehetett, helyben pedig csak oláh templom volt, s nem is volt az egész helységben 5–6 református magyarnál több, ezek is az udvarba tartozó cselédek. Kérését szívesen teljesítvén búcsúzásakor két kemény tallért nyomott kezembe a hófehér hajú, öles nagyságú, lábfejű, de vidor öreg.

Február 2–3-kán az ispán kiharcoltatott 90 hajtót és 15 puskást a 3 faluból. Felmentünk a Ploptyis hegyére (Hunyad m. — I. B.), hol gyönyörű erdeje volt az öregúrnak. Innen átsaptunk a máramarosi szomszéd erdőbe is. Mellém 2 oláh volt rendelve, kik szüntelen mellettem voltak, és csak akkor szabad volt nekik löni, mikor már én kilőttem fegyveremet. Két szép hajtást tettek, az elsőben 11, a másodikban 9 őz volt és egy vadmacska. A sok közül csak a macska lett a miénk, amazok közül is sebesültek meg, mert a havon meglátszott a vércsurgás, de egy se esett el. Éjszakára az erdőn háltunk rettenetes tűz mellett, másnap 9 nyúllal cammogtunk hazafelé; én medvét vártam nagyban, de biz abból semmi se lett, pedig bíztattak, hogy majd látni fogok.

Február 8-kán Berkeszen (Szabolcs m. — I. B.) t. Katona László és Pál úréknál, 9-kén Pelei István úrnál Kócéron, 10-kén pedig báró Wesselényi Farkas úrnál ebédeltünk. 12-kén bevégeztük 3 hétig tartó utazásunkat.

Március 5-kén ismét vizsgát adattam a gyerekekkel sok úri egyének jelenlétében, 7-kén pedig — bár nagyban marasztaltak, fizetést is többet ígértek — odahagytam állásomat, de örökké emlékezetes előttem a pelei kertbeni kis lakásom.

Március 11-kén ismét subscribáltam [ti. beiratkozott — I. B.], 29-kén visszatettek ismét elébbeni grádusomba. Április 19-kén már vésztői legátus voltam, s lestem ott a kócsag madarakat.

Június 7-kén szabadszállási (Fölső–Kiskunság — I. B.) legátus koromban a szószéken eleredt az orrom vére, s félbe kellett néhány percig hagyni a prédikációt.

Július 1-sőn reggel 4 óra iránt, délután pedig esi 8 óra után földindulás volt, sok kémények lehullottak, 2 szoba a kollégiumban is megrepedezett. 2-kán ismétlődött 10–11 óra közt reggel, én majd elbuktam az iskola és templom közt.

Szeptember 8-kán indultam el suplikációba Somogyba, s 18-kán értem haza, s láttam meg újra szülőföldemet s a két hónap híján 7 évig nem látott atyámat, anyámat és testvéreimet, atyámfiait, régi jó ismerőseimet.

November 3-kán leesett a hó, s lett nagy tél, és tartott március 15-ig 1830.

November 18–19–20 szedtük a búzát¹⁸ a kollégium számára, esett csúnyán az eső, vert a hó egyre. 24-kén virradóra megfagyott erősen, úgyannyra, hogy a piacon hált szekerek kerekeit nem lehetett a térdig megfagyott sárból kiszedni, csak az oldalokat s tetejét szedték le az oláhok, és márciusban jöttek el kerekeikért, a városházánál ráismervén ki–ki a magáéra.

December 25-kén Diószegen (Bihar m. — I. B.] voltam legátus. Innep másodnapján du. nagyon aprón elkezdett a hó esni, s lett jó szánút. 27-kén három szánkón egyik pincéből a másikba szánkáz-tunk; az egész napot és éjszakát nagy vigasság közt töltöttük, pedig rútul esett a hó. Ez volt a legutolsó és legvigabb legációm. Másnap, vagyis 28-kán elrepítettek a város négy lován Nagylétáig (Bihar m. — I. B.]

December 29-kén reggel Létáról több társaimmal kiindultunk, de annyira esvén a hó, hogy két lépést előre látni lehetetlen volt. A zivatar a lovakat hátraverte, az utat hóval befújta, alig tudtunk visszamenni a rektoriális házhoz. Ha folytatjuk utunkat, annyi bizonyos, hogy kocsistól, lovastól az Isten hidege megvesz bennünket. 30-kán is még havazott, de már a szél nem dühöngött annyira. 10 órakor megindultunk, és nagy bajjal aznap hazavergődtünk. Mikorra éppen hazaértünk, a hó is megszűnt esni.

1830. január 4-kén a hideg Reaumur¹⁹ szerint 14 gradusnyi volt. 26–27 a kutak befagytak, 16 foknyira emelkedett a hideg. Az ember szeme pillája összeagadt. Mindenféle csak ósz haját s pofaszőrt lehetett látni. Ácsorogni soká nem volt szabad, de nem is volt tanácsos.

Február 15-kén osztatott el a rektoria, én Dömsödöt választottam el, ahová negyedmagammal, ti. Pór Bertalan fülöpszállási (Főlső–Kiskunság — I. B.], Fejes Károly foktői (Pest vm. — I. B.] rektor-társaimmal és egy Szabadszállásra jövő kis tanítóval igen nagy

18. Az iskolai coetusban bentlakó tanulók élelmiszereket gyűjtöttek a gyülekezeti termelő gazdáitól (kápsálás, suplicatio.).
19. Reaumur 80 fokra osztotta föl a hőmérő alapközét, s a 80. fokot vette föl a víz forráspontjának skáláján.

hószakadásban kiindultam. Akkor nap kocsin Nádudvarra értünk. Tovább nem folytathatván utunkat kocsin, mert mindenfelé félőles hó lett, kénytelenek voltunk szánkót fogadni, s volt fuvarosunkat visszabocsátani.

Jó négy lovon nyeregből hajtva megindultunk jókor reggel; egy szán és egy kocsinyom volt csak Karcag (Nagykunság — I. B.) felé még. Ez utóbbi fele útján utólértük — egy hintó volt ez —, melyen Rochepine Guidó, az ingénieur karnál major [ti. mérnökkari őrnagy — I. B.] szállította Bécsbe új nejét, mélt. Katona Zsigmond leányát, Katát. Csak a menyasszony és kocsis ültek fenn, maga az úr. . . a hintó oldalán, amely hol jobbra, hol balra dült a szánkónyomról; kétfelől tartotta [ti. az őrnagy a hintót — I. B.] a combig érő hóban. Közeledtünkör előnkbe jött az úr, s kért bennünket rettenetesen, de nem tudtunk a nyelvén. Még a nádudvari ripők se, aki utóbb kifakadt a hintóhoz közel, s így szólt: „Isten teremtette nimetje, már miirt nem tanul meg magyarul, ha meg akar ilni közöttünk?” Egy szép csengő hang erre a hintóból: „Tudok én, földi, csak jöjjön közelebb. Az a kérésem, hogy vigyen be Karcagra engem a férjemmel, majd kap jó borraivalót.” Kissé mentegette magát emberünk, hogy sok teher van, de később reáállott, miután látta, hogy egymásra ismerünk: én az édesanyja házánál Erdélyben megfordultam.

A hátsó ülést tehát felajánlottuk, de a férj nem fogadta el, a kocsis ülésben foglalt erővel helyet. Alig indultunk el azonban, a szó elakadt mindnyájunknál, hogy a nagy bajunk ismétlődik. Három fertály órát töltöttünk el, míg a lovakat kifogtuk, s a hintót kitettük az útból, hogy elmehessünk mellette, és ismét visszaraktuk. Még messziről megláttuk, hogy sok kocsi s ló jön. Hogy térünk most ki? Közelebb—közelebb jöttek, már azt is gondoltuk, hogy katonatiszt van a szánon, és utána vezetéken 8 ló. Összeértünk: ló csaknem löfejet ér, de ki egyik se tér. Ekkor a kocsiból kipattan a mi katonánk, a sűrke köpenyt kétfelé nyitja. A másik se volt rest, ugrik le a szánról, barátságosan kezét szorítanak. Minket nem, hanem a nejét mutatta be. Amint felénk fordult, akkor láttuk, hogy egy db arany csillog a mellén. Alig egy pár szót váltottak, a 4 katona leugrál a lóról, teszik ki a szánkót, utána a lovakat; a mi szánkónk pedig kissé elhaladt az egyenes úton, és bevárt bennünket, míg visszaraktuk.

Szép erővel voltunk: 4 deák, 4 katona, két kocsis. Az egész komédia nem került többé gey fertálynyi időnél. A mi majorunk és a kapitány — ez volt herceg Lichtenstein — a kifogott lovakat tartották kézen. A könnyek kicsordultak a herceg szeméből, midőn látta, hogy lovai lába vérzik, amint a hó tetején megfagyott jég — mert akkor éjjel ólmos eső esett — bevagdalta. Elbúcsúztak a tisztek, és éppen 12 óra volt, mikor Karcagba beértünk, hol a major egy tíz pengő ft-os bankót nyomott a kocsisunk kezébe, aki egész úton azon kínlódott, miként történhetett most az egyszer meg, hogy előtte egy herceg kitért, mert máskor ő ezerszer is inkább kitérne. Hiába hoztuk fel a tiszti rangot, mely a két egyén közt létezett, hiába említettük az érdemjelet, nem hitethettük el vele. Ő csak amellet állot, hogy bizonyosan ötet megismerte, hogy nádudvari ember, és az ő fegyverétől — azaz vasvillájától — ijedt meg.

Késő este Kisújszállásra (Nagykunság — I. B.] értünk, . . . 4-ed nap Törtelyre (Pest m. — I. B.] Mielőtt beértünk volna, sebesen jött az éppen aznap tartatott abonyi országos vásárról egy könnyű cifra szán 4 jó lóval, benne egy fiatalúr még fiatalabb nevével. Mi mint-hogy meglehetősen teherrel voltunk, csak csendesesen haladhattunk. Felszólított, hogy mennénk sebesebben; mi mentegettük magunkat, hogy Debrecenből jövünk, az meg ide jó köz föld, terhünk is van, még emellet lovaink is meg vannak fáradva. Azután azt mondotta: térjünk ki, majd ő elmegy mellettünk. Ezt lehetetlennek mondtuk. Utóbb osztán arra kért, hogy hát álljunk meg, majd ő megpróbálkózik kitérni. Kocsisát leszállította, hogy vezesse a lovakat. Maga ült helyére, közéjek vágott, s a 4 jó ló négyfelé dült el, hám, istráng szakadt. Ekkor kifogdostuk a lovakat, a szánt kitettük a hó tetejére, mert ezt megbírta. Elibe húztuk a mi szánunknak, a lovaknak törést csináltunk. Egész működésünk 5 fertályba belekerült, pedig másfél fertály alatt régen benn vagyunk a faluban. Megsajnáltuk a fiatalurat, mert ennek szemei nemcsak könnybe lábadtak, mint a hercegnek, hanem valósággal sírt is látván a sok vért, mely lova lábából kicsurgott, amint a hó fagyos teteje elvagdalta.

Ötödik nap Kecskemétre értünk, de ezt megelőzte egy veszeke-dés Kőrös [ti. Nagykőrös — I. B.] és Kecskemét közt. Három egyén ment haza Nagykőrösrre jókedvvel egy könnyű szánkón; köztük leg-

józanabb volt valami Fitos nevezetű, mert ez ki akart térni, de a másik kettő káromkodva Istennek se — úgymond, — hanem térjünk ki mi. Nem tudván őket kapacitálni szóval, erőhöz nyúltunk, Mind az öten leugráltunk, meghengergettük őket a hóban, kocsisunkat nagy ügyvel tudtuk megtartóztatni, hogy a kezében lévő vasvillával agyon ne szúrja. Végre szép szóra jöttek, miután kezdettek kijózanodni a nagy hidegben. Kitettük szánkójukat, lovukat a hó tetejére. Mi több, neveket említvén kisült, hogy régi ismerőseink. Elővették ekkor a náluk lévő nagy kulacsot, megvendégeltek, elváltunk mint barátok. Egy órát veszekedéssel, egyet a rakodással eltöltvén 9 óra volt, mikorra Kecskemétre vergődtünk.

Hatodik nap Izsákra (Pest m. — I. B.), hetedik nap Szabadszálásra, nyolcadik nap Kun Sz. Miklósrá és kilencedik nap Dömsödre szerencsésen megérkeztem. Ekkor már oly keményre fagyott a hó teteje, hogy a lovat is megbírta. Ledőlni nem lehetett, vagy felfordulni, mert mintha kétfelől félölnyire felrakott fal közt haladtunk volna. Kilenc nap alatt tehattuk meg azt az utat, melyet máskor harmadfél nap alatt könnyen el lehetett végezni. Sok helyt megszűnt a közlekedés, pl. Kecskemét — Kun Szent Miklós közt is. A gyalogok lapáttal hányták a havat, némelyek lóháton törtettek, s csak ezek után mehetett el egy-két szánkó. Még így is első nap csak az Eperjesi hídig haladtak, másnap a Leshegyig, 3-ad nap Adacs közepéig, 4-edik nap érték el a határt, és az 5-ik nap értek be Kerekegyházára (mind kiskunsági — I. B.)

Március 10-kén jöttem vissza Dömsödről Sz. Miklósrá a testvéremhez, innen 12-kén indultam Pestre az öreg Cser József bácsival. Az egyik ló az volt a szánba fogva, melyen a 100 forint fogadást megnyerte.

Cser József ui. fogadott FánCSI István professzor úrral 100 ft-ba, hogy 3 óra alatt behajt Pestre [ti. Szentmiklósról — I. B.]. A kávéház ajtajában két gimnazista felült a kocsiba, az egyiknek egy órát adtak papirosba bepecsételve oly utasítással, hogy azt a sorompónál a pénzszedőnek adja által, s az bontsa fel. Ámbár ez mindjárt nem történhetett meg, mert a sorompós nem volt épen jelen, mégis egy kis várakozás múlva a felbontáskor 2 óra 57 perc alatt megtette az utat.

Március 12-kén du. 2 óraker mentem által Budára az erősen álló vastag jégen. Somogyban olvastam az újságból, hogy 19-kén elindult a dunai jég, és lett nagy árvíz. Április 21-kén indultam vissza Somogyból. Az adonyi (Fejér m. — I. B.) szőlőktől fogva a Dunáig ladikon tettem meg az utat. Ráckeviden (Pest m. — I. B.) hasig ért a lónak a víz az utcán a temetőtől fogva. Volt temérdek dült ház mindenfelé. 24-kén Dömsödre értem.

1831. július 11-kén este bezállásolt hozzám 18 diák a debreceni kollégiumból, kiket a kolera miatt széjjeloszlattak; többnyire mind somogyi földieim voltak. Az útra — kifogyván költségükből — 100 ft-ot adtam kölcsön, és tovább siettek.

Július 16-kán bezárták Dömsödöt határjával együtt, se kimeni, se bejönni nem volt szabad. Hallatszott, hogy Alpáron (Pest m. — I. B.) a Tisza mellett már kiütött a kolera. 18-kán már kettő elhalt kolerában, s minden szertartás nélkül temették el. Reggel már isteni tisztelet nem volt, az iskolás gyermekeket széjjelbocsátottuk. 24-kén volt a legtöbb halott, eltemettetett egy nap 23.

Július 22-kén ütött ki Kun Sz. Miklóson. 1831-ik évben 573 halott volt a ref. részről, kik közül 379 kolerában halt el. Legnagyobb fokra hágott augusztus 6–7-én, midőn egy nap 40 temettetett el. Dömsödon elhalt Szalai, a kisfiú tanító.

1832. május 5-kén adtam meg a censusát [ti. szigorlatot — I. B.] Kecskeméten még mint rektor. Két év eltöltése után örökös tanítónak marasztott Dömsöd professzori címmel, de a tractus [ti. egyházmegye) nem engedte Debrecentől elvenni az academica promotios [ti. főiskolai minősítő — I. B.] rektoriát. Eltöltvén tehát a 3-ik évet is mint rektor.

1833. május 5-kén felszenteltetem papnak Nagykőrösön. Már még januárban meghívott egy egyház káplánnak — ugyanekkor Báthori István is maga mellé –, sőt megkínált a pesti káplánsággal is. Én Dömsödöt választottam a három közül, amiért főtisztel. Báthori Gábor²⁰ szuperintendens [ti. püspök — I. B.] úrtól egy kis leckét

20. Báthory Gábor (1755-1842) a pesti ref. egyház újrászervezője volt, később egyházkerületi püspök. Jeles szónokként emlegették.

kaptam, de amit részemre Hajós István úr helyrehozott, és az öreg irányomban meghegedt.

December 1-én esküdtem meg Mészáros Lídia nőmmel, Mészáros Dániel tanácsnok leányával. Meghalt 1851. február 28-kán.

1834. Igen sok és igen felséges jó bor termett.

1836. Rettenetes száraz esztendő volt, majd semmi széna se termett. Kun Sz. Miklós városa Patajon [ti. Duna-: Pest m. — I. B.] vette meg a szükségire. Bor semmi se termett.

1838. Nagy árvíz. Március 12-től 16-ig keveset szüneteltek a harangok. Szüntelen verték félre; hol ide, hol amoda parancsolták az embereket tölteni, amint ti. valamelyik részen szorította. Március 16-kán éjjel előtt kevéssel szakasztotta el az agyagosi (a dömsödi Dunától Szentmiklós irányába lefutó éren — I. B.) a töltést a víz, és háromfelől jött Dömsöd elöntésire. Tizenkét órakor azt kiáltatta le a bíró a toronyból: „Most már minden ember ne a vagyona, hanem élete megtartásával iparkodjék!” Borzasztó volt látni a romlást reggel. Sok házak ledüledeztek, a sok jószág dögölve, az emberek boglyákon, ölfákon, kazalokon s háztetőkön virradtak meg, a segítségért kiáltozást szívrepesztő volt hallani. A helység keleti része romba dülve, a dabi (szorosan Dömsöd melletti falu — I. B.) papi lak víz alatt, sőt mondhatni: az egész Dab úszott, az utcán ladikkal jártunk. Hajós István úr (dömsödi földbirtokos — I. B.) kamarája sarkánál kötöttünk ki. Egész Dab lakossága a temetőbe hurcolkodott, az urak Dömsödre; nálam a kápláni lakon volt a Pap László és Deszáthy család. Az iskola tömve dömsödiekkel; majd egy hétig 37 személy tartózkodott nálam [ti. az iskola épületében — I. B.]. 18-kán reggel isteni tiszteletre gyűltünk a templomba, mely csak imából állott; nem volt egy is, ki zokogva ne adott volna hálát a szabadulásért. Délután néhányan ladikra ültek megnézendők a szentmiklósiakat, hogy élnek-e vagy egytül-egyig meghaltak, mert szárazföldet semmifelé se lehetett látni.

Május 9-kén tartott kőrösi gyűlésen rendeltettem Kunszentmiklósra s. [ti. segéd-; — I. B.] lelkésznek. 14-kén délben érkeztem, 1 kocsi magamat, 7 pedig poggyászt hozott. Szomorú kinézése volt a városnak, mert a Szék felől mind romba voltak dülve a házak, akiknek lakói a templomba, városházába és iskolákba voltak az

árvíz alatt szorulva. A templom és városháza közt ladikon jártunk és talpakon [ti. talpfenyőkből összerótt tutajokon — I. B.]

1842. márciusban elrendeltem Felső-Baranyába Büdösfára rendes lelkésznek, de nőmnek nem lévén kedve, és már ekkor Dömődön egy kis 3 holdnyi szőlőcskére, Sz. Iványi pusztán pedig 2 fertályra tévén vételt, nem akartunk elvesztegetni, de leginkább László fiam [ti. a későbbi egyháztörténész, aki ekkor már iskolába járt — I. B.] szemem előtti nevelése visszatartóztatott.

1845-ik év június hó 20-ik napjára határozta a városi nemes tanács, hogy a Kiváltság Százados Innepét²¹ a többi communitásokkal [ti. jászkun helységekkel — I. B.] együtt meg fogja tartani. Felszólította tehát evégre az akkori káplánt, Széles Lajos urat harmadnappal elébb, de ő később volt elmenni, mint a szónoklatot elvállalni. Nekem tehát mint az egyház segédpapjának nolle velle [ti. akarva-akaratlan — I. B.] engedelmeskedni kellett. A két kiküldött — t. Baky Ignác és Aczél Lajos urak — felszólítottak, miként lehetne a nevezett ünnepet legfényesebben megtartani. Én következőket ajánlottam: meghúzatni mind a 4 harangot szombaton este éppen naplementekor, másnap, vasárnap reggel napköltekor elsütetni mind az öt tarackot.²² Két fertály 9-kor ismét az ágyúk kilövése mellett szólaljanak meg a harangok, és szokás szerint fertályig húzassanak. Tanítás [ti. a prédikáció — I. B.] előtt az alapige felvételekor, a prédikáció közepén s végén, az utóima közepén s az isteni

21. A főlzabadító háborúk után I. Lipót eladta a Jászkunságot a Német Lovagrendnek 1702-ben, de 1745-ben a kerületek visszavásárolták földjeiket (redemptio), s régi kiváltságokat visszakapták.

22. 1948-ig ezeknek a tarackoknak elsütésével búcsúztatták Kunszentmiklóson az óévet december 31-én, du. 3 órakor.

tisztelet végeztével süttessenek ki a tarack ágyúk. Szerény indítványom el lón fogadva, és úgy teljesítettett.

Isteni tisztelet végeztével s a tarackok eldörgésével tek. Aczél István, kis kun kerületi táblabíró fellépett egy a városháza előtt készített állványra,²³ ahol sorshúzás szerint a százados ünnep emlékére vert nagyobb és kisebb pénzek [ti. emlékérmek — I. B.] általa kiosztattak a lakosok számára.

Délután az Epresben²⁴ népünnep rendeztetett, ismét zsemlyét hajigáltak a nép közé, s egy 10 akós hordóból, magasított állványról bor csorgott egy kis kádacskába. De ezen mulatság nem soká tarthatott, mert a közben jött zápor a népséget szétverte.

A katolikus részről is a segédpap lévén az ünnep szónoka, t. Aczél István úr, mielőtt az emlékpénzek sorshúzása megkezdetett volna, a kisebb rendbeliek közül bennünket eggyel—eggyel megajándékozott, melyet én részemről a csurgói ref. gimnázium számára ajándékba elküldöttem.

1847 . . .Súlyos volt ez év nyara különösen a szegénységre nézve. Június 6-kán a piacon a kétszer búza [ti. kétszeres — I. B.] 27, tiszta 33, rozs 25, árpa 22, kukorica 18–20 ft volt V [ti. váltó — I. B.] cédulában.

1848 . . .március 15-kén ütött ki a forradalom Pesten, az ismeretes 12 pontokat felolvasták. Július 13 indult az órserég Halas [ti. Kiskun-: — I. B.] alá. 24-kén este 6 ágyút kísértünk Szabadszállás

23. Vasárnaponként templom után erről a dobogóról olvasták föl a közhirdetményeket (publikáció) a városháza előtt.

24. A XVIII. század végén az udvar elrendelte epresek ültetését a selyemhernyó tenyésztése céljából.

alá. Szeptember 25-kén mentem Solt (Pest m. — I. B.) alá a révbéri erdő melletti Dunához táborba, 29-kén estére jöttünk haza. 30-kán este 9 órakör Zichy akasztása²⁵ Lóhrév [ti. Lórév — I. B.] alatt a Csepel-szigetbeli Duna parton történt lámpavilágnál.

Október 1-ső éjszakáját nagy esőszakadásban az akasztófától egy puskalövésnyire töltöttük szabad ég alatt, de azért csendesesen. Másnap éjszaka egy fertály 12-re riadót doboltatott az őrnagy, mentünk a gőzhajó kiálláshoz, de gőzöst nem találván, a Duna parton eldültünk, és csak kedden reggel gyalogoltunk Adonyon, Szolgaegyházán (Fejér m. — I. B.) keresztül Seregélyes alá. Itt találtuk a kívül táborozó Miklós huszárokat, Hunyadi csapatot és a rendes gyalogságot. Vert az eső, a szabad ég alatt háltunk. Szerdán reggel korán megindítottak bennünket; elől a huszárok és gyalog sorkatonaság, aztán mi szentmiklósiak, szabadszállásaiak, fülöpszállásaiak és laczháziak [ti. a külön egységet képező fölső-kiskunságiak — I. B.]. Fél mérföldet mehettünk, amidőn Fövényes nevű pusztán egy kis erdő mellett fegyvereiket lerakva találtunk 1 269 főre menő brodi határőr vidéki katonaságot [ti. a tényleges állományú jász kun huszároknak Horvátországban állomásoztatott ezredét — I. B.] és 11 tisztet. Itt találkoztunk Kossuthtal, Perczellel és Görgeyvel. Ezeknek kísérete reánk, szentmiklósiakra bízván 7-kén reggel Pestre szállítottuk őket gőzhajón, és az Újépületbe²⁶ szállásoltuk. Vasárnap este hazatértünk, s eddig tartott egész katonai életem.

1849. február 13-kán reggel mentek el [ti. Szentmiklósról — I. B.] az ellenség elől menekülők. Ugyanezen nap 10–11 óra közt jött be egy svadron (lovasszázad — I. B.) ulánus gróf Nosztitz ezredes vezénylete alatt. Ágyúikat a szélmalomoknál hagyták. A fegyvereket

25. Zichy Ödönt Görgey hadbírótság elé állította, kivégeztette áruló magatartásáért, s egy szentmiklósi önkéntes hajtotta végre az ítéletet, Kóborló Vég Ferenc. Nagy port vert föl az ítélet annak idején, de Görgeynek ez volt a célja vele. Nem lehetetlen, hogy személyes oka volt Végnek a bosszúra, a Szentmiklós melletti Szt. Tamás majorságát ugyanis a Zichyek bérelték, s az uradalom szentmiklósi mezszyéje mellett üzemeltették a bérlők a szentmiklósiak által nagyon kedvelt Búsító nevű csárdát.

26. A pesti Batthyány-emlékmécs helyén álló, ún. Neugebaude.

beszedték — azoktól, akik beadták —, elmentek Tassra (Pest m. — I. B.) magokkal vívén Burján János tanácsnokot mint kezest, aki egy-pár hét múlva budai fogságból visszazabadult. Így tettek Lacházán, Dömsödön s egyébütt.

Május 6-kán függetlenségi ünnepet ültünk, melynek később megittuk a keserű levét.

Május 16. Igen nagyban dörögtek az ágyúk Szt. Gellérten, 17-kén virradóra leégett a kir. palota teteje, 19-kén, 20-kán egymást érő ágyúszó hallatott.

Május 21-kén 6–7 óra közt vétetett be a vár elesvén Hentzy várparancsnok. 31-kén kezdtük meg a magy. kormány által parancsolt gyászünnepet.

Június 6-kán országos böjtöt hirdetett a kormány minden valásfelekezetnek, hírért hallván a muszka bejövetelnek.

Július 11. Kun Sz. Miklóson tartatott a kerületi [ti. jászkun — I. B.] közgyűlés főkapitány Patay József elnöklete alatt. Jelen voltak Kálmán Sándor alkapitány, Balajti Vendel megyés²⁷ kapitány, Bató Ignác stb.

Július 12-kén Fehér megye közgyűlését szinte Sz. Miklóson tartotta 2-dik alispán Boross Mihály elnöklete alatt. Délután ismét összeült 1-ső alispán, Csapó József elnöklete alatt. 13-kán reggel 13 kocsit szállította el a tisztikart.

Július 24-kén sokan elmentek az ellenség elől [ti. Szentmiklósról — I. B.] Orgoványra, Szankra [ti. a pusztákra — I. B.], ki hova akart. A kabátosok közül nagyon kevesen maradtunk helyben. 11–12 óra közt bejött a cs. német sereg: 4 brigád, 16 ezer ember Rómburg tábornok vezénylete alatt. A gyalogság a Széchenyi (a mai Epres — I. B.) kertben, a lovasság a Vásárálláson foglalt helyet és a temetőben kóborolt. 25-kén reggel a lovasezredek zeneszóval vonul-

27. Az egykori jászkun kerületek már jóval beolvasztásuk előtt előszeretettel hívták magukat megyéknek.

tak át a városon. Bejövetelkor legelső gondjuk volt a toronyból a harangozókat levérni s a torony kulcsát elvenni. Harmadnap még egy csomó lovas visszajött, körülfogták a parókiális házat, de akit kerestek,²⁸ és szerettek volna elcsípni, nem találták itthon. 29-kén már jött az országbiztostól egy levél, melyben 48 óra alatt Pestre küldendő 100 kocsis parancsoltatott.

Augusztus 13. vége lett a komédiának, lerakták a fegyvert Világosnál, és lett belőle 20 évig tartó tragédia. Hordoztuk a nyomorúság nehéz igáját, mígnem aztán 1867. február 20-kán a 2-dik magy. minisztérium kineveztetett.

1850. február 15. Elkezdett áradni a Bakér (a Dunának Szentmihályt átszelő holtága — I. B.), a felső kis hidat kezdték délben kiszedni. Szombaton délben már erősebben jött a víz, délután a hídon alóli töltésen átcsapott. Vasárnap a Székszél felől lévő házak körül voltak vízzel, az egész Vásárállás vízben állt, már szinte a két parókia. Isteni tisztelet egyik templomban se tartatott. 18-kán délután Tömpör felől került a kertekbe, de csak a lapályosok közül vett el egynehányat. 19-kén kezdett apadni. A kecskemétiiek siettek jót tenni, hoztak a károsultak számára kenyeret, szalonnát stb., melyet mivel a víz miatt nem lehetvén a városba bejönni, a Kenyérváró hegynél²⁹ vagyis a Keselyesnél szolgáltattak által az illetőknek.

Augusztus 29-kén jött hozzánk mintegy 340 gyalog és 150 lovas német katona a fegyvereket beszedendő és a betyárokat lefogandó. Szeptember 1-sőn elmentek.

1852. április 4-kén rabolt ki 4 zsivány reggeli 6 órától 9 óráig Szabadszállás és Bösztör (Szentmiklós—Szabadszállás fele útján —

28. Fördös Lajos (1817-1884.), Kunszentmiklós híres prédikátora gyűjtő beszédeket mondott a szószekekről, és emlékezetes népünnepélyt rendezett a függetlenségi nyilatkozat megérkezése után 1849-ben.
29. Tömpör, Keselyős (v. Keselyes): kunszentmiklósi dülök nevet; „Könyérváró Högy” a vízöntötte lapályból kiemelkedő hajlat, ahova a kenyerező gazdák kihordták a pásztorok elemőzsiáját.

I. B.] között 9 kocsis, elvett tőlük körülbelül 100 forintot. Sohase tudódtak ki a tettesek.

Június 6-kán Pestre mentem a királyt látni, Ferenc Józsefet. Láttam is két ízben. De sokkal nagyobbat láttam visszajövet, amidőn 8-kán reggeli 9 órától fogva délután 2 óráig 60 kocsis a Levegői kocsmához (ma is meglévő beszálló kocsmá az E 51-es mellett — I. B.) behajtván kirabolt.

1853. május 1-ső napján esküdtem meg 2-dik nőmmel, Mányi Balog Erzsébettel. . .

1854. augusztus 13-kán temettem el imával Tupi Józsefet alsó Sz. Tamásról (puszta Szentmiklóstól délre — I. B.) egy rossz béresházból. Jobb sorsra lett volna érdemes. Született a felső megyék közül valamelyikben, vallására ágostai [ti. evangélikus — I. B.] volt. Teológiai kandidátusként nevelő volt talán a Szirmay családnál. 1849-ben itt lakott Szentmiklóson, s egy nála talált fegyver miatt elvitték Pestre, s egynehány hónapi szenvedése után kiszabadulván börtönéből élete hátralevő részét Sz. Tamáson töltötte el. Nagy szegénységben élő szüléktől származott, és mégis önszorgalma által annyit gyűjtött, hogy 3 örökösinek, ti. a Magyar Akadémiának, helvét [ti. református — I. B.] és ágostai szuperintendenciáknak 15 ezer pengő forintot hagyományozott. Nyugosznak csendesen az alsó vagy kolera temetőben³⁰ hamvai, sírját semmi emlék nem jelzi.

Szeptember 29-kén halt meg tiszt. Zilahy Imre dunavecsei (Pest m. — I. B.) lelkész; igazán jószívú s szeretetreméltó ember. Született Erdélyben, tanult előbb Kolozsvárott. Debrecenben végezte be tanulását, hol esküdt diák korában tanítószágot is viselt. Rektornak Nagyharsányba (Baranya m. — I. B.) ment. Ezt végezvén 3 év múlva a papi vizsgát letette, mihelyt a külföldi akadémiákról megérkezett, és lett pesti káplán. Nemsokára Tass választotta meg papjának, s innen kevés idő múlva Dunavecse vitte által magának, hol nejjével paradicsomi boldogságban élt. Megelégedettebb házaspart

30. Az első hazai kolerajárvány (1831.) idején egészségügyi okokból elrendelték külön temetők nyitását.

én életemben nem láttam, egy fi- és egy leánygyermek született. Ez utolsó férjhez ment Nagy János nevű nagysallói (Bars m. — I. B.) paphoz, de kit rövid időn oda kellett hagyni, s aki a szülői háznál egy kisleánykát szülvén elhalt. Ezt követte az édesanya bánatjában. A fiú elborosodott, az édesatyjai szép vagyont tönretette úgy annyira, hogy az édesatyjának mikor meghalt — hallatlan dolog! — a szomszédoktól kértek alsóruhát, miben eltemessék. A fiú atyja halála után nemsokára agyontörte magát Kecskeméten mint felső iskolát járó tanuló.

En ezt azért jegyeztem ide, mert hihetetlen volt előttem, hogy az emberiség egy ily szeretetreméltó példánya, egy ily szép család ily szomorú sorsra jusson. Eszembe jutott a pogány bölcs ama mondása: Nemo ante mortem beatus [ti. Senki nem boldog halála előtt — I. B.]

1855 . . . Ezen évben elrendelte az egyházi gyűlés, hogy vasárnapi iskolába³¹ járjanak a mesterinasok és más, 15 éven alóli iskolából kimaradt gyermekek. Engem szólított fel az egyház 26 ft évi fizetés mellett, és azután következtek volna — évenként változván az elemi tanítók — a többiek, de már a második év végén. . . a szent céli füstbe ment.

1857. március 1. Papválasztás volt, és elválasztatott tisztt. Szász Károly, kézdivásárhelyi lelkész Erdélyből. Már 1856-ban Fördös úr elmenetelivel meg volt választva tisztt. Tóth Mihály debreceni egyik volt lelkész, ki kevéssel ezelőtt szabadult ki józsefvárosi³² [ti. josef-

31. Amerikai mintára (Sunday School) meghonosított iskolázási forma. Századunk elején már csak csökevényes formában élt. Eredetileg a vasárnap vallásos megünneplését célozta, mivel angol nyelvterületen zárva voltak a szórakozóhelyek ilyenkor.

32. A kálvinista gyűlekezetek maguk választották prédikátorikat (sokszor nem éppen épületes korteskedések közepette - I. B.). A kunszentmiklósiak ragaszkodtak lelkipásztoraik szabadságharcos múltjához, s ezért választották 1856-ban meghívással Könyves Tóth Mihályt, aki 6 évet, 8 hónapot töltött a josefstadti várbörtönben megvasalva. Mivel azonban az önkényuralom nem engedte működni, megválasztották ifj. Szász Károlyt (1829-1905.), a jeles tudóst, az MTA és a Kisfaludy Társaság tagját, a későbbi egyházkerületi püspököt.

stadtí — I. B.] várfogságából, hol több évekig zárva volt sokadmagával, azokkal ti., kik az 1848/9-iki forradalomban emberül viselték magokat, kiállván, a tűzpróbát mint igazi jó hazafiak. De ennek elválasztását a német kormány semmisnek nyilatkoztatta, s meghívása után is az elhozatalát betiltotta.

1858. december 20. halt meg Gergely Péter, nyugalmazott utolsó corrector a gimnáziumban. 1855. november új alakot nyervén a gimnázium, ő nyugalmaztatott a 6 tanár beálltával. Előtte volt [ti. corrector — I. B.] Huszti Sándor, igen jeles s páratlan tanító, 1814-ben jött ki a debreceni kollégiumból. Kijövetelivel úgy egyeztek meg tisztt. Fancsi István professzorral — mint afféle vallással keveset gondolóval, szóval átheussal [ti. ateistával — I. B.] —, hogy Huszti tanítsa a vallást a humanistáknak, Fancsi pedig Huszti helyett — aki németgyűlölő, sőt faló volt — a német nyelvet.

1859. november 27. a Kazinczy ünnepélyt nagyban megtartottuk.

1861. május 8-kán Teleki László, országgyűlési baloldali vezér pesti szállásán halva találtatott. 10-kén volt a requieme. A torony gombján fekete zászló lengett. Fitos nevű kőrösi születésű ácsmester tüzte ki. . . Toronymászó volt a szó teljes értelmében.

Július 17-kén reggeli 8 órakor szenderült jobblétre Földvári József testvérem, aki mint felszentelt pap 1828-ban rendeltetett Kun Szent Miklósrá. Itteni kétévi hivataloskodása után Halasra ment, innen Nagyszokolyba (Tolna m. — I. B.); kevés idő múlva Acsára (Pest m. — I. B.) rendeltetett, ahol 30 éven át szolgált. Meghalt. . . azon a napon, melyen született. . .

December 2-kán érkezett 180 lovas és 72 gyalog katona, és lett rettenetes executió [ti. adóvégrehajtás — I. B.]. A több évekről elmaradt adót³³ egyszerre hajtották be. Volt katonában bőség: egy-egy háznál 10–12 beszállásolva, és ez nem jött el, míg az adó tisztázva nem volt. Én a kevés vagyonomból fizettem 99 frt 63 krt [ti. 99 forint 63 krajcárt — I. B.]. Elvittek ekkor Szentmiklósról több ezer forintot, aminek sok család több évekig érezte súlyát.

1862. február 9-kén reggeli 6 órakor halt meg Józsa János tanár. Ez volt a negyedik tanár, kitől az 1855-ben választottak közül a gimnázium megfosztatott. Toldit, minthogy a gyöngyösi barátkolostorból — ahol gvárdián volt — jött el, és lett reformátussá, és meg is házasodott, a kormány meg se erősítette, annyival is inkább működni — pedig jó deák volt — meg nem engedte. Csabai³⁴ a kecskeméti főiskolába ment tanárnak; Szijj György — jeles eszű férfiú, de az itálnak adván magát — kéntelenített az iskolát elhagyni.

1863. február 13. halt meg nagytszt. nyug. esperes Nagy Sámuel³⁵ úr. . . Hogy szép eszű s nagy tudományú férfiú volt, tanúságot tesznek munkái; emberszeretetét tapasztaltam. . . Nevezetes arról, hogy mint esküdt debreceni deák a professzorátus visszaélései ellen többi kollégáival együtt kikelvén, a kollégiumból elküldetett, de csakhamar — egy-két nap múlva — ismét elébbeni állapotjukba

33. Az 1861. évi országgyűlés főszozlása után a reményeiben csalódott magyarság fölháborodása országos megmozdulásokat váltott ki: Nyári Pál fölhívására egyenesen hazaárulásnak tekintették az adószetést, az illetékbélyegek fölragasztását, s a kunszentmiklósi előljáróság „az adó főkönyveket is elvesztette”.
34. A szabadságharc utáni gimnáziumban már a tanári kar által javasolt igazgatót választotta meg a presbiterium az iskolai munka irányítására. Az első szentmiklósi igazgatót, Csabai Imrét a kecskeméti ref. gimn. élére hívták meg, miután Arany János nem fogadta el a megbízást.
35. Petőfi képviselő ellenjelöltjének apjáról van szó.

visszahelyheztek. Sohasem higgadt meg a debreceni professzorátus iránti ellenszenve egész haláláig.

1864. január 17. virradóra raboltak Közép Sz. Tamáson az ispánnál négyen. A két első ott helyben agyonlövetett, a harmadik magamagát lőtte agyon, a negyediket pedig Kalocsán felkötötték.³⁶

Október 2-kán halt meg Sándor testvéröcsém 42 éves korában. Hagyott a csurgói gimnáziumnak egy szép könyvtárt és 400 pft-ot [ti. pengő forintot — I. B.]

1865. június 27-kén volt Szentmiklóson a tanítói egylet gyűlése, vagyis tanítói értekezlet. Jelen voltak Dömsödről 4, Szabadszállásról 3, Fülöpszállásról 4, Tassról 2, Szentmártonból 3, Dab és Kun Szent Miklósról 6, összesen 23 tanító. Eredmény semmi; majd a jövő évben Dömsödön fogunk határozni, azt végeztük.

November 30. volt a követválasztás az országgyűlésre Fülöpszállásán, és közfelkiáltással tiszt. Szász Károly úr választatott meg. December 15-kén kezdődött az országgyűlés.

1866. február 21-kén délben érkezett István öcsém hozzám Párizsból, kit 18 év óta nem láttam. 1847-ben elvált tőlem, 2 évig Törökországban, Damaszkuszban tartózkodott, Gújjon [ti. Guyon Richárd tábornok — I. B.] gyermekeit tanította. Kossuthal elment Olaszhonba, de ott nem maradhatott sokáig. Innen átment Helvéciába, Genfben gróf Károlyi Istvánt tanította, ki az édesatyjával itt lakott; egyszersmind kalapos mesterséget tanult. Svájcból Franciaországba vándorolt át; itt az olasz és francia nyelvet tanította, s ebből éldegélt. Lakott Angliában Suthantonban [ti. Southamptonban — I. B.] is mint könyvvezető egy nagykereskedésben. Sok hányattatásai után ismét visszatért Párizsba, hol megnősült elvévén

36. Az 1863. évi szárazság példátlan inséget okozott a Jászkunságban, s a hatóság rendeletet hozott a rögtönítélő bíráskodás bevezetésére a közbátorság megóvása érdekében.

egy izraelita leányát, kitől már ittlétekor 5 gyermeket nemzett. Csak megtekintette hazáját, itt boldogabb életet reményelt, azonban megcsalódott és ismét visszatért.

Május 13-kán elvlasztatott általános szavazattal Baksay Sándor³⁷ öcsém csanádi [ti. Pest megyei érsekcsanádi — I. B.] papságából. Június 18-kán érkezett ide, 24-kén beköszöntött.

Június 21-kén délben tűz támadván a templommal átellenben lévő nyugoti utcában (Bodog lakatos ház), mely az egyház minden épületeit fenyegette; azonban bár nagy szél fújt is, elnyomatott. . .

T. Tóth Kálmán úr elmenetelivel — valamint máskor is, több ízben — az egyház kincsei, például a protokollumok [ti. jegyzőkönyvek — I. B.], pecsétnyomó, úrasztalához tartozók stb. kezelésemre bízván, szorongatott állapotomban kénytelen voltam bátorságos helyre helyezni, ti. a pincébe lehordani. Elmúlván a szerencsétlenség, mindent helyén találtam, csak a pecsétnyomó hiányzott, mely elgurulván a sietségben harmadfél napi keresés után akadtam rá a meszes gödör fenekén a mész között. Ijedtségem ekkor szűnt meg, mely harmadfél napig gyötört és kínozott.

Ezen esztendő is a keserves esztendők sorába tartozik (mint ui. a nevezetes 1863–64. inséges évek — I. B.). Nem volt búza, nem termett semmi bor, zöldségnemű³⁸ is kevés. Az éhenhalást a kormány megelőzte azáltal, hogy részint pénzt, részint gabonanemüket osztatott ki kölcsön.

37. Baksay Sándor (1832-1915.), Kunszentmiklós jeles prédikátora, író, akadémiai díjas műfordító, az MTA és Kislaludy Társaság tagja. Herman Ottó különösen sokra becsülte, mivel nem hagyta el eklézsiáját püspökké való választása után sem.
38. Zöldségfélék híján föllépett skorbut. A Nagykunságban lovat adtak egyetlen dinnyéért. Az emberek ették meg a gyér növényzetet, a barmokkal föletették a házak nád- vagy szalmaborítását, a dísznókkal pedig az elhullott állatokat.

1867. február 19. este kivilágítva volt az egész városunk a magyar felelős új miniszterek kinevezése örömére.

1868. augusztus 20-kán mutogatták utoljára magokat a gólyák.³⁹ Még soha életemben nem láttam ilyen megindulásukat a távolba. Itt gyűltek össze a más helybeli gólyák is a város felett, különösen a templom körül a légben, és egy vezérek kivált a többiek közül, utána a többi kelet–délnek tartva Szabadszállása felé. Csodálkozva néztük. . . az isteni bölcsesség nagyságát.

1876. január 28-kán éjszakai 3/4 11 órakor halt meg a nagy hazafi, Deák Ferenc.

Február 26-kán délután 4 órakor ért a Duna vize a Nagyhídhöz.⁴⁰ 25-kén reggelre virradóra 2–3 óra közt két dobos elindult: egyik felfelé, a másik alá az utcán, és kiáltották, hogy a Duna a Fehér ló nevű fogadónál (a Pest megyei Szalkszentmártonnál — I. B.] alól és felől is áthágta a töltést; mindenki ébren legyen és vigyázzon. A Duna vize a felső kishídnál találkozott a felülről jövő Turján⁴¹ vizével, és hirtelen nevekedvén a kerteket egyszerre elborította. 28-kán kezdett kissé apadni, de ismét visszaugrott. 29-kén reggelre virradóra két egész lépést apadt a kis kertben, még délután is mindég apadt, estefelé már a híd alatt is csak lassan folydogált. Március 1-ső napján a vízfolyás tisztára elmúlt. Hozott a víz tele hordókat, teméntelen fenyőszálat, deszkát és egyetmást, aprólékoságokat, amelyeket aztán a város udvarára hazaszállítottak.

39. Századunk húszas éveiben készültek el a kiskunsági ármentesítő csatornák olyan sikerrel, hogy kúpusztult a vidék páratlan vadvilága. Országszerte hírhedt lett a kiskunsági „átokcsatorna”.
40. Kunszentmiklós közepén épült a sokat emlegetett hortobágyi kőhíd szerényebb változata. 1944-ben a nyilasok robbantották föl a helybeliek e büszkeségét.
41. Kunszentmiklóst szinte állandóan fenyegette a Duna árja a tőle északnyugatra készült Agyagoszi töltés felől, valamint az északról lezúduló Turján vadvizel. Sok kárt okoztak ugyan a rendszeres áradások, de legalább annyi hasznot is, mivel a lakosság bővelkedett halban, vadban, legelőknben meg fűtenivaló gazban.

Március 1-től érkeztek a hajók katonasággal, akik eveztek alól-ról felfelé a Bakéron, és a vendégfogadó alatt kötöttek ki a Nagyhíd mellett. Küldött Tisza Kálmán belügyminiszter 10.000 profontot [ti. élelmiszereket — I. B.] sőt, pálinkát és más élelmicikkeket, melyeket részint kiosztottak, részint lejjebb vittek a Dunán Apostag és Solt felé. . .

Július 15-kén nyugalomra léptem: 100 ft-tal, holtom napjáig fizetendő nyugdíjjal jutalmazta az iskolaszék 38 évig való tanítószkodásom.

TASNÁDI SZÉKELYÉK CSALÁDI IRATAI

Néhány esztendeje beállított hozzám egy öreg gazda, hóna alatt szorongatott holmi iratféléket újságpapírba hajtogatva. Nem először kerestek már meg ilyen szereléssel, s hagytak nálam helytörténeti gyűjteményünk gyarapítására családi örökségként megőrzött redemptios okiratot, obsitos levelet a múlt század elejéről.

Most azonban másról volt szó. Tasnádi néven mutatkozott be szabadszállási látogatóm, akit hozzám irányítottak, hátha el tudom olvasni latin nyelvű, máskor meg magyarul szóló és szinte olvashatatlanra halványodott, hajtogatott, elkoptatott családi levéltárát. Nem sokat szaporította a szót, helyette megkérdezte, hajlandó vagyok-e elolvasni latin nemesi levelüket meg a többi latin, magyar, német nyelvű hagyatékat.

Rögtön rájöttem szavaiból, hogy nem kiskun ember a vendégem, mert az bizony azzal kezdte volna, hogy mennyit kérek munkámért. Aztán meg itten atyámfiához mostohább volt a történelem, hogysem szászámra maradhatott volna papírosuk, mint ahogy Tasnádi uram dicsekedett otthoni kincsével.

Azzal váltunk el aztán, hogy én saját kutatásaimat végzem, nem vállalok bérmunkát, kivételt legföljebb csak a szabadszállási „sógor” kedvéért teszek abban az esetben, ha találok irataiban valami engem is érdeklő dolgot. Szerencsémre jól szórakoztam időrabló silabizálásom során. Tasnádiék pedig szintén örülhetnek az eredménynek.

Megvizsgált leveleik többsége magyar nyelvű, latinul írtak ellenben oklevelek kiállításakor, útlevelekben, németül inkább csak a szabadságharc után rövid ideig egy-két igazolást.

Természetesnek vesszük az útlevelek latinságát, hisz azt olvashatták a Partiumtól Pozsonyig nem magyar nyelvű hatóságok, nem is beszélve a Nyugat-Európának szánt passzusról. Senki sem csodálkozhat továbbá az armálisok latin nyelvén, (noha azért nagyképűség a nagykun hites személyek által 1773-ban latin nyelven vé-

gezni a népösszeírást Szentmiklóson). Az pedig egyenesen mosolyog-nivaló, mikor latin anyakönyvi kivonatot ad ki Tasnádiéknak a szabadszállási plébános 1830-ban. (Tetejében nem valami biztos latin tudása, hisz összecseréli a rovatokat.)

Sajnálattal kell még megállapítani, mennyire elmarad a fiskálisok, a többségében magyar vármegyei tisztikar (szolgabírák) fogalmazása a győri, pozsonyi, veszprémi káptalanok ebbeli készségétől. Talán még a vármegye is derült volna, ha valaki hangosan elolvasta volna nekik remekléseiket.

A tasnádiak kiskunsági lakása föltételeznél, hogy van valamilyen összefüggés kincsesládájuk tartalma, meg a Fölső–Kiskunság írásos hagyatéka között. Ilyet azonban hiába keresünk, nem találjuk a fülöpszállási Tóth István áriái és dalainak párját, Kunszentmiklóson a Kun Lízta, Baky János krónikája, Sebestyén Gábor Énekes könyvének, a Kun miatyánk vagy a Memorialis nyelvemlékeinek megfelelőit. (L. Illyés B.: „De jól esett annak dolga, ki Sz. Miklóspan lakhatik. . .”) Tasnádiék hagyatéka többségében zálogos bérletekről, pénzügyekről, földhasznosításról, meg az ezekből következő állandó pereskedésről olvashatunk. Hisz nemes emberekről van szó, értelmiségiekről, akik gyanútlanul hullanak a prókátorok karjaiba.

Nehéz időkbe, jó három évszázaddal vezet vissza a család legkorábbi hiteles okmánya, pontosabban 1687. szeptember 1-jéhez, amikor I. Lipót király megújítja *nemesi levelüket*, ők pedig aligha véletlenül esedeznek a királyi kegyért. Nagyjából egy esztendő telt el ui. Buda visszafoglalása óta, s példásan pazarló királyunk ládája teljesen kiürült, mikor egy-két év elteltével az esztergomi érsek, Kollonich javaslatot készít: „Magyarország újjászervezésére (Neoaquistica Commissio)”: a király nem köteles visszaadni régebbi birtokosainak a német katonái vére és saját pénze árán visszafoglalt területeket, csak ha állítólagos tulajdonosaik leteszik a hűségesküt, és sikerül igazolniuk jogaikat a török dúlása, az állandó futás, menekülések után. A Jászkunságot eladták, mert sehogy sem sikerült igazolnia birtokjogát, persze, hiszen félmillió aranynál többet hozott vételára a királyi kincstárnak.

Az előző évtizedben a pozsonyi vértörvényszék életét veszélyeztette a protestáns prédikátoroknak, és mióta Kollonich Lipót bécsúj-

helyi püspök a pozsonyi kamara elnöke, vagyonvesztés fenyegeti Tasnádiakat, ha nem bizonyítják birtoklási jogosultságukat. Őket azonban elkerülte mindkét veszedelem: megőrizték irataikat.

Megkapták 1687-ben a fõnt jelzett diplomát, mely elismerte szerzett jogaikat, a hajdani kálvinista prédikátor nemesi levelét, melyet Báthori Gábor fejedelem adott neki 1609. július 10-én Gyulafehérvárott, biztosítván házuk adómentességét „Tasnádon. . . a Gödör nevű utcában Szúts István és Kováts Imre háza között. . .”

Mielõtt azonban Tasnádiék címeréhez nyúlnék, szólnom kell arról, hogy mennyire divatba jött manapság a történelem s mekkora szenvedéllé a családfa kutatása. Egy svédországi barátom például évek óta haza-hazarándul kun õseit kutatni. Van ugyan ebben a törekvésben sok rokonszenves vonás, de mindmegannyi veszedelem szintén. Nem tudok ugyanis olyan „nemesi szármzású” jelõltrõl, aki meg ne kapta volna armalisát, családfáját, ha volt pénze hozzá. Csak az irodalomban jártas kutató tudja, hogy „nem ér az egész ég hajítófát”, ahogy a kiskun mondja. Csodálatos véletlen folytán ugyanis legtöbb nemesi címerünk állandóan visszatérõ ábrázolata a kézben kivont kardon kiapadhatatlan vérét ontó török fõ. Az ember azt sem tudja már, hogy csakugyan a török tisztelgett-e nálunk a XVI–XVII. században, vagy magyar Botondjaink döngették egyfolytában ilyen eredményesen az egykori Bizánc kapuit. Persze, mindez alapján véve ártatlan játék. Egy gazdatársamnak sem jutott eszébe családfája kutatása, míg hiányzott hozzá a tehetsége, bár Róma uralkodói sem emlékeztek õsatyjukra, Romulusra vagy Remusra, míg ki nem kiáltották õket császárnak a légiók.

Elárulhatom, van Tasnádiék iratai között a fõntihez mindenben hasonlító családi címer. (Nem mertem megkérdezni, hogy mennyit fizettek érte.) Szerencsére azonban az Országos Széchényi Könyvtárban megtalálható a megbízható Siebmacher-féle heraldikai gyûjtemény, benne a keresett címer hitelt érdemlõ jegyzettel, színezésének leírásával. (Jelenleg a szabadszállási Tasnádi család birtokában

— Sz.) Az eredeti címer Siebmacher értesülése szerint a bizáki Puky család birtokában volt.¹

Nem vagyok járatos a címertanban, ne kívánjon hát senki tőlem heraldikai elemzést, helyette pusztán egyszerű leírást. A címerpajzs fölött háromágú korona, rajta áll egy fehér galamb kiterjesztett szárnyakkal. A koronából kétfelé levélkoszorú omlik alá a jezsuita főpapok címerének szalagdíszei mintájára. Mintha a korona alatt valami emberi fő rejtőznék nyakastól, gallérostól, nyakékével együtt holmi erősen stilizált álarc mögött. A pajzs az odaképzelttel mellet takarja, s rajta újra előlép a már említett fehér galamb, mely ismét olajágot tart csőrében, ill. a fönti ábrázolattól eltérően már szárazon lépdel. Föltételezem, hogy másnak szintén egyházi személyt, régi kálvinista fogalmazásban „belső renden lévő” lelkipásztort juttat eszébe a fönt leírt látvány. Közelebből Noé bárkájának szárnyas lakóját, aki kirepült meg szemlélni a vizek elapadását, és visszatért először dolgavégezetlenül, majd mielőtt a bárka fönnakadt volna az Ararát hegyén, újra hozza csőrében az olajágot evangéliumi ígéretével, az örömhírrrel, akárcsak nekünk Picasso madara. (1. sz. tábla.) Bevallom, nekem nagyon megtetszett ez a címer már akkor, mikor még csak az 1687. szeptember 1-i királyi oklevél volt a kezemben. Elképzelem a család istenes megnyugvását a gondviselésben: immáron újra megerősítették ősi jogait. Viselhetik címerüket „csatákon, harcokban, párviadalokon, hadgyakorlatokon, pecsétjükön. . .” El nem mulasztották volna hát odaütni aláírásuk mellé, miként meggyőződhetünk erről egyik szerződésük hitelesítőinek aláírásából: előttem (tiszta-)Füredi László s. k., Előttem Budai (?) Liptsey György s. k., előttem nemes Kiss István s. k., Tasnadi Sz. János s. k., Tasnádi Székely Samuel s. k. (Az oklevél kiállításának éve 1764.) Föltehetően kinagyolta fönti címerüket a kőműves tasnádi házukon, nehogy beszállásoljanak oda holmi lovas vitézeket. Az I. Lipót megújította armális felsorolásában családi üstjük címerét is elképzelték, hisz volt szőlejük, szüretkor pedig dukált a tejfőlös

1. Bizáky Puky Károly, Tekintetes Pest, Nyitra és Nógrád Vármegyék Táblabírója: A Magyar Haza. Pesten, 1833.

káposztás juhhús. Azt azonban kétlem, hogy nemesi előjoguk címén mellükön vagy éppen hátukon hordozták volna címerüket, miként Oroszlánszívű Richárd lovagjai a Szentföldön. Aztán meg bármennyire feljogosította őket a királyi kegy, ugyan mire kellett volna tiszteletös uraiméknak az ékesített zászló, pajzs? Vagy a címeres sírbolt, melynek semmi nyoma az iratokban? Különben is annyira szétszóródtak az országban, hogy elenyészett volna a tetem a Tasnádra való megérkezés előtt, s hiányoztak volna temetéséről a Tolnától Baranyáig szétszóródótt atyafiak, (akik különben szívesen elmaradtak volna saját temetésükről szintén, olyan kort megértek).

Mindezekről függetlenül azért éltek bizony ők nemesi kiváltságokkal, s ezért közhírelték oklevelüket Kisvárdán még a megújítás évében, majd négy esztendő múlva, 1691-ben Pest városában.

Mint szándékkal tréfásra sikerített „genealógiai”, származáskutatási meggyőződésemben már érzékeltettem: képtelenség manapság megrajzolni bármelyik törzs családfáját; a Tasnádiak sokkal többen születtek, mint az egyes személyekkel azonosítható oklevelek. És hát cáfolhatatlan a római jog megállapítása: Mater certa, pater semper incertus (az anya biztos, az apa mindig bizonytalan.) Ezért csak jelzéseket adhatok, mivel így többet mondok a kevesebbel.

Vezetéknevük néhány változatban szerepel: Tasnády Székely, Tasnádi Székely, ill. Tasnády, Tasnádi, sőt még a Székely egyedül is. Családi kalendáriumukban leggyakrabban a Mihály fordul elő, aztán az István, János. Sajátos módon csak néha olvasható az alföldi kálvinisták között a XVIII. sz.-ban nagyon népszerű Sámuel. Egy latin nyelvű csallóközarányosi anyakönyvi kivonatban Károlyt kereszteltetett a meg nem tudnám mondani hanyadik Tasnádi Mihály. Igaz, az anya, „aranyosi Borbála” katolikus vallású. Föltehetően ezt a családot látjuk viszont a szabadszállási plébánia anyakönyvében 1830. november 15-én, ott azonban már Károly Lipót nevet nyert a szenteltvíz élvezője. S itt ezúttal nehéz nem gyanítani a névadót egy Habsburg fenségben, nevezetesen Károly főhercegben, akinek sikerült megvernie egyszer Napóleon hadát is.

A XVIII. században először 1737-ben egy deák, Tasnádi Mihály ifiúr nevével találkozunk, utána János meg Sámuel és István nevű

öccseivel Tasnádon 1743-ban. Gondolom, az előbb említett Mihály deák meg Pankotay Jóska Sára gyermeke Mihály, János, Sámuel, valamint Mária, a farkasdi prédikátor, Gyöngyösi Mihály felesége (1764). Tizenegy esztendővel később, 1775 táján hunyt el csallóköz-aranyosi prédikátorként egy újabb Tasnádi Székely Mihály. (Felesége: Besnyey Katalin; fia: Sámuel nyilván nagybátyja nevét öröklő, aki egyenességi örökös híján „tekintvén Testvér Eötséhez, Tasnádi Székely Mihályhoz vonszó atyafiságos” érzelmeit, eladja neki a győri káptalan előtt 1795. október 1-jén nagybócsai és könecsögi birtokait „hét-Száz Renesi forintokért. . .”; szóval jó drágán fölszámolta „Atyafiságos vonszát”. Sógoruk Kecskeméten nemes és vitézlő Sárközi Pál. Nem csoda, ha ekkor már a Tasnádiak is összekeverik egymást, (s jelen sorok írója sem olyan bizonyos benne, hogy nincsenek-e vadhajításai családfájának). 1809-ben egy családi tablóról kiderül, hogy Tasnády Klára férje Szalay János, fivére Tasnády Mihály (neje: Aranyosi Borbála), nővérei: Éva (Szele Sámuelné), Sára (Tóth Jánosné) és Mária (Gyöngyösi Mihályné). Ebben az esetben szép kort kellett megélnie utolsó párunknak, hisz már 1764-ben ugyanígy házastársi hűségben éltek. Ahogy Baksay Sándor fogalmazta Homérosz-fordításában: „a nemzetségek is támadnak s elülnek”: megüli hát a végzet a Tasnádiak ágát is. Dátum nélkül mondja tollba a Bugyin laló Tasnádi József az írás tudományát aligsággal alig gyakorló atyjafiának, Lajosnak, hogy Tasnádi Székely András herceg Esterházy főfiskálisa volt, akinek József nevű fia meg Pest megyei prókátor Kiskőrösön. Ez utóbbi arról nevezetes különben, hogy zálogba vetette szorultságában nemesi levelét, s nem tudhatjuk ma már, hogy onnan váltotta-e ki a történész Puky; azt azonban föltehetjük, hogy katolizált András, mert az Esterházy hercegek ugyan aligha alkalmaztak kálomista ágenst.

Végül elnézést kell kérnem a Tasnádiaktól, amiért az előbb kipellengéreztem pörösködő szenvedélyüket. De utólag el kell ismernem, volt valami nyereség is a hosszú-hosszú évekig folyó Szalay kontra Tasnádi perben: az 1811. augusztus 1-jén kelt egyezséglevelében ui. négy régi íven sorolják föl a Tasnádi családot meg sógorságukat, majd összes sarjadékát kibírhatatlan alapossággal. (A régi ívek pedig majd akkorák, mint a mai angol újságok.)

A Tasnádi hadra, ill. a nagycsaládra vagyok kíváncsi. Úgy azonban, hogy minél jobban hanyagolom a matrikulát, annál inkább igyekszem megragadni ezt az eredetileg honorácior gyülekezetet *életmegnyilvánulásában*. Teszem ezt pedig azért, hogy úgysem hanyagolhatom el a következőkben sem a Tasnádiak, sem sógoraik nevét. Majd látjuk, éppenolyan vagyonos nemes a család, mint sógorai, sógornői, akik közül már olvashattunk egyik–másikról. Nem különösen érdekesek a Szalayakon kívül. Azok sem a kegyetlen családi pör győzteseiként, hanem azért, mert közülük való volt „Szenyitzei Szalay Ur, . . . Hites Földmérő, a Tudományoknak. . . , szíves barátja. . . életének 81-dik esztendejében megemlékezvén arról, hogy tanulását Kún–Sz. Miklóson kezdette. . . ; nagy gonddal, fáradsággal, és nem kevés költséggel öszvegyűjtött Könyvtárát. . . a Kún–Sz. Miklósi Ref. Gymnasiumnak. . . ajándékozta. . .”² Mivel — ahogy írta végrendeletében — „. . . csak így lehet valaha az én czélom, és szíves kívánságom szerént az oskolát nevelni és a Tanuló Ifjakban a jó, szép és hasznos dolgok eránt jó gustust adni s gerjeszteni. . .” Szalay István érdemei miatt villantsunk fényt e sógorokra néhány név erejéig a XVIII. századi migráció érzékeltetésére: 1750-ben még Komárom megyében lakik Pál (neje: Besnyey Zsuzsánna), továbbá Tasnádi édesanyjuk örököseiként még Bócsán lakik Sándor és János 1794-ben, de már Dabason az utóbbi a következő esztendőben. Vagyonleltára miatt örökitem meg 1830-ban még „Néhai Nemes Szalay János” előbb már említett özvegyét Dabason négy testvérével együtt: Tasnádi Székely Mihály, Éva (Szele Sámuelné), Sára (Tóth Jánosné), továbbá a farkasdi lelkipásztor matuzsálemi korú — föltehetően — özvegye, Mária.

Számosan tartoznak családukból és sógoraik közül a „belső rend”-hez, azaz mai elnevezésük szerint lelkipásztorok, meg a „külső rendben lévők” között akad egy-két jogász *művelődésük* közelebbi vizsgálata során. Mindkettőről tudjuk, hogy főiskolát végzett, mint 1737-ben Tasnádi Székely Mihály, ill. akar végezni az oldalági le-

2. Hazai s Külföldi Tudósítások, 1830. november 17-i sz.

származott Tóth Mihály 1808-tól Debrecenben. Szükségtelen viszont titkolni, hogy pusztán keze vonását képes odakaparni Csallóköz aranyoson az osztályos egyezésre „Tiszttes” — ti. tiszteletes — Tasnády Mihály Uram özvegye, nemes Besnyey Katalin. (Mindmáig eszemben jár Szabó Dezső zeneakadémiai előadása valamikor a harmincas évek derekán, mikor Jósika Miklós vallomására hivatkozva fejtette ki, mennyire elmaradtak műveltség terén a Partiumban az erdélyiek mögött.)

Főlösképpen ezen megütödni, mivel nem az írástudatlanság a Tasnádi had jellemzője, egyrészt, másrészt nem mindenhol van külön leányoskola (mint például 1720-tól a kiskunsági Szentmiklóson). Ahol történetesen nincs iskola, megvannak azért nélküle, s legföljebb csak a fiúkat „járatják” deákoskolába, messzire, ahol ugyanis helyben hiányzanak az adottságok, vagy éppen helyben, miként a kiskunsági településeken az „uskolamestör” színe elé. Több jel szerint talán ezért tudatosan törekszenek Tasnádiék kiskunsági — vagy közeli — birtokos családokhoz háztűznézőbe, hisz nagy dolog volt ám abban az időben az iskola, bár ahol adva volt, annál igényesebbek lettek a redemptusok. Tudomásom van két kiskunsági hajdon liceumi neveltetéséről Pozsonyban: az egyik, a szabadszállási rektornatító lánya egy máramarosszigeti református gimnáziumi tanárhoz ment férjhez. (Igaz ugyan, hogy édesapjának, Écsy Balásznak Pozsony megyében született felesége.) A másik liceumi nevelt egy hajdani nyalka jászkun huszár, a tehetős szentmiklósi redemptus gazda, Kiss József felesége lett. S bizony meglátszott ám mindkét teremtésen a háziasszony-képzés. Aminthogy egészen más látszik az írástudatlan nemes Besnyey Katalin kezevonásán. Keresztje olyan kajla, mintha mi kapartuk volna a palatáblán jó hetven esztendeje, bár talán jobban hasonlítható a Kiskunságban emlegetett „kállomista köröszthő”, értsd: a fokosbalta fejének görbületéhez.

Tartozom mégis az igazságnak azzal, hogy Tasnádi Sára meg száz forint ára könyvet kap természetbeni jussának kiegészítéseként ugyancsak a XVIII. században. (Szóval volt azért olvasó nő is a családban, noha a Kiskunságban meg fele örökrész illette a lányokat — pénzben.)

Mint ahogy volt Tasnádi — a már említett Mihály –, akinek latin nyelvű útleveléről előbb szó volt, arról, melyet Mezőkeresztesen állítottak ki neki 1737. január 15-én. Kevés ilyesféle oklevelet olvashatunk manapság, mivel a benne említett ifiúr „dicséretesen elvégezvén hazai oskoláinkban tanulmányait, a messze híres magyar törvényeket, magasabb jogi ismeretek megszerzése céljából elhatározta, hogy meglátogatja Németalföld messzi tájait, hogy hatóságosabban szolgálhassa hazája közéletét.” Nemesi dicsekedési kedv keveredik útlevelükben nemes magyar patriotizmussal, az egész nemzetért érzett felelősségtudattal, mely utóbbi azért nevezetes, mert hisz ekkor még nem viselhet közhivatalt protestáns vallású. Külföldi akadémiai végzettsége után is legfőljebb a protestánsok ágenseként jelenhetik meg Mihály magasabb hivatali fórumok, pláne Bécs előtt. Sőt, nem kaphat diplomát protestáns sem idehaza, sem pedig Bécsben. Isten malmai azonban lassan örölnek, mondják „Tisztes” — értsd: tiszteletes — Tasnádi uramék hajlékában: a nyugati egyetemek az akkori világ legjobb tanintézetei. Illyés Gyula saját tapasztalata alapján állapítja meg, hogy a tőlük hazajött diplomásokból nem véletlenül lettek a magyar haza messze földön híres szakemberei. Igen fontos szerepe volt továbbá ösztöndíjasainknak Németalföld remek nyomtatványainak beáramoltatásában, kontinensünk tudományosságának itteni meghonosításában.³

Van azután még más jelentősége e passzusnak, olyasféle, mint a járlatlevelek igazolásának a vészmentes állattartó helyekről. Az ügy akkori időszerűségét két tényező indokolja. Az egyik az, hogy az udvar otromba felekezetieskedéssel a kálvinistákat okolja a pestis terjedéséért, másik pedig, hogy valóban kitört az epidémia III. (VI.) Károly csapatainak közvetítésével, és úgy elnéptelenítette az Alföl-

3. Több szentmiklósi diák látogatta például az európai hírű Herman Boerhaave leydeni professzor orvosi előadásait, akinek könyvtárából a szentmiklósi gimnáziumba került egy anatómiai könyv Szakáts József iskolai korrektorunk jóvoltából.

det, hogy „. . .Németországból, . . .mint valami terhes trójai faló-
ból. . . úgy özönlenek ide a letelepedők ezrei.”⁴ Föltehetően a pestis
fejzte be a lakosság kipusztítását a törököt követően a kiskunok
szomszédságában, s a köncsögi, bócsai pusztákat már üresen vásá-
rolták meg a Tasnádiak leendő sógorai.

Többszöri művelődéstörténeti átfedés miatt itt kell foglalkoz-
nom az erdőkkel és bennük úzótt méhészkedéssel. Bél Mátyás írja
ittjárta után 1730 körül, mennyire fáttan az egész Kiskunság abban
az időben.⁵ Ennek ellenére 1787. november 15-én Tasnádi Székely
Mihály és Sámuel zálogba adja bócsai és köncsögi birtokrészét Sza-
lay sógorának, de „az erdő ne pusztítassék, hanem gyarapítassék. . .”
Tizenkét esztendő múltával pedig Szalay Sándor és János hatalmaz-
za meg egyik unokaöccsét Bócsán, hogy nevükben védelmezze a
„Szank felől való Pascumban [ti. legelőjükön] lévő Nyáros Erdős-
kénket. . .” A látszólagos ellentmondás magyarázatként fogadjuk
el Tessedik Sámuel hírverésének országos sikerét a homok megköté-
sére dugványozott nyárfa hasznáról. Állatainak a fürgetegtől való
kímélése céljából telepíti a Kiskunság a XVIII. sz. második felében
nyárfával az ún. ligeterdeit.

Igényes fogyasztó hát Tóth János apáczaszakállasi prédikátor,
mikor kiköti Tasnádi sógora köncsögi és bócsai erdejében a tűzifa
biztosítását, hisz az előbb említett Kunszentmiklósi énekeskönyv-
ben még a tekintélyes, tehetős redemptus Jóború is „pap koróval,
ballangóval fűjteti derekasan a szobáját”, hogy jól felhevüljön a neve
napját köszöntő deákkántus. Igaz, van hírünk igényesebb és lassab-
ban fejlődő faféleségről szintén az előbb idézett énekeskönyvben,
mikor a kántus búcsúztatja a főlészögi temetőben osztálytársát:

„Az ákátzfák árnyékában

Musák ülnek gyász ruhában. . .”

4. Weszprémi István: Tentamen de inoculanda peste. London, 1755. befejező
szavai: „. . .ex Germania. . .velut ex praegnante quopiam Equo Troiano
aliquot Colonorum millia. . .effunduntur.”
5. Illyés B. — Szóts Rudolf: Bél Mátyás: A kunok és jászok avagy filiszteusok
kerületei. In: Bács-Kiskun megye múltjából. I. Kecskemét, 1975. 7-51.

Az árnyék föltételezei a terebélyesre nőtt akácfa koronáját, annak tavaszi virágzását, mely messziről odacsalogatja a méhecskét. Tóth János tiszteletös uram pedig ingyenkedő, sőt majd mindjárt meglátjuk: míveskedő szándékkal épített méhest magának Bócsán, hogy itt tetten érhessük a Jókai regényéből, Baksay Sándor írásából olyan ismerős irodalmi alakot, az ebéd után méhesében hárságyon pipázgató, Horatiust olvasó nemzeti uramat. Minden adva volt kedvteléséhez: könyvei, deáktudománya, hajlama. Talán csak a hárságy nem illatozhatott alatta, de éppolyan jól lehet ám szundítani a szalmafonatos vackon is. A finác még ismeretlen fogalom, Balkánról hozza vásárainkra a vörös fezes „bosnyák sógor” a füstöl-nivalót. A minőségi dohány füstje ugyanis életszüksége a gazdának emésztéséhez, a méhecskének pedig elriasztásához, nehogy eszébe jusson öngyilkos szándékkal egy magyar nemes nyakába mélyeszteni honvédő fullánkját. Majd füstölöghet szalmalángnál a méhecske is a repcevirágzás után, mikor befojtják, s elrabolják egyetlen kincsét, a fölséges mézet.

Ha már most valaki a kaptárlakókat kérdezte volna, hogy *milyen voltaképpen a Tasnádi had*, azt zúgták, zümmögték volna, hogy mohók: állandóan attól reszketnek, hogy elhajtja utolsó jószágukat a tatár, vagy a másík pogány, Kollonich, a félelmetes ellenfél adja el őket a gályákra. Rettegnek az ószövetségi hét szűk esztendőttől, attól, hogy mi marad unokáiknak. Megrövidülésüktől való félelmükben szinte alkudozni látszanak a végzettel szüleik, házastársuk halálára. 1787. november 15-én Sámuel és Mihály ilyen változatban: „. . .ha tíz Esztendők el forgássok alatt . . . Asszony Anyánk (kit Isten ollyon) meg találna halni. . .”, 1781. május 24-én pedig a sógor, Szalay János kötelezi magát Tasnádi Klára nevű felesége adósságának visszafizetésére, ha hitvese „mag nélkül (kit is a Jehova távoztasson) halála történne. . .” A végén igazán nem lepődne meg a kutató, ha azt olvasná a feleséghez írott levélben, hogy ha valamelyikük előbb halna meg, kit is az ég távoztasson, ő — mármint a férjem uram — föltétlen Pozsonyba költözik. Ironomat vettem én föl, jött azonban vele iróniám is. De hát hány tollforgató tudná visszatartani magát szatíra írásától, mikor azt olvassa, hogy mennyire aggódik hősünk felesége magtalansága miatt, és meg sem

fordul Szalay uram fejében, hogy ennek orvoslására nem elegendő a pusztá férji aggodalom? (Majd hamarosan olvashatjuk, hogy milyen embernek tartotta Tasnádi Klára a férjét.) Nézzük aztán Tasnádi Sámuel újabb önzetlen tettét. (Ő az, aki kegyesen megfizetteti „Eöt-sével”, Mihállyal „vonszó Atyafiságos” érzelmeit.) Nos, Szalay sógoruk tartozik nekik bizonyos „Márjási” pénzekkel, (értsd: Mária Terézia) aranytallérral, s megegyeznek, hogy Sámuel lemond minden követeléséről, ha kap 20 forintot meg egy csikós kantárt ráadásnak. Megállapodnak egyidejűen a vinculumban [ti. biztosítékban]: 50 aranyat (!) fizet a másiknak az, aki fölruhája az egyezséget. Nos, ki nem ismer itt rá a népmese álnok bírójára, akinek fizetnie kellett, mivel csak föl tudta bosszantani szolgálégye, Erős János?

Szerencsére akad azért emberi hang is a családi hagyatékban. Igazi magyaros indulattal ítéli el 1758. május 27-én János szinte alig silabizálható levelében Pankotay Jósa László nevű sógorát mondván: „én a Farkasra. . . Bárányimat soha se bíznám”, és ugyanott a családi címer olajágas galambjának hangján turbékolva csalogatja Tasnádi Mihály nevű tiszteletes bátyja urat: „Ujj Bort innánk. . . engedje meg az én jó Istenem, hogy ha nem előbb, Sz. Miklós napján edgyütt jó Horváti Bort ihassunk Poroszlon. . .”

Szóval tudnak ám azért emberi hangon szólni a Tasnádiak, és szeretnének remélni, hogy találtak vigasztaló szót hiveik előtt templomi és temetői szolgálatuk során, noha ebből semmit el nem árulnak az iratok. Igazán maradandót ketten hagytak a családból. A hajdani szentmiklósi diákról — 1766-ban vették föl az oskolába —, a könyvadományáról már olvastunk, szánjuk azért megemlékező sorainkat most özv. Szalay Jánosné, Tasnádi Székely Klárának, mert ő szintén megérdemli elismerésünket — talán legjobban ő szolgál rá! — 1830. november 28-án kelt végrendeletével. A szó igazi értelemben vett „nagyasszony”. Azzal kezdi, hogy visszavonja aláírását férjének tizenhat esztendővel előbb írt végrendeletéről. Sérelmes. Az ő gazdálkodása tette jövedelmezővé földjeit: néhai férje ugyan meg nem élt volna alsódabasi és babádi birtokaiból. Klára asszony volt az, aki az itt nem részletezett zálogos bérleteivel, marhatartással folyton gyarapította vagyonát (miként néhány kiskun menyecske az első világháborúban elveszett férje helyett.)Ezer forintot hagy négy

testvérére, valamint Köncsög és Nagy-Bócsa puszták 240-ed részét kitevő birtokát.

A hagyaték bizonyos ki nem jelölt részét rátestálta az ötet hat esztendeig igen nagy hűséggel gondozó fogadott lányára, testvére, Tóth Jánosné unokájára: eöri Fábián Krisztinára, vitézlő Dinnyés Zsigmond feleségére. Ugyanórá maradnak lovai, marhái, barmai,⁶ kocsijai, szekerei, gazdasági, házi, honyhai berendezése, az eleség, takarmány, ruhaféleségek, ékszerek, drágaságok, asztali, ágybeli felszerelés, az arany, ezüst portéka.

A férjéről maradt 100 arany tallért ráhagyja a pesti és az alsó-dabasi ref. eklézsiákra, hogy évi kamataiból kiegészítsék a lelkészi javadalmakat. Mindezt a párhuzam kedvéért illet részletezni, ugyanis a kiskun redemptusok ugyanígy gondoltak végrendeletükben az eklézsiára, de ők néha megemlékeztek buzgó kálvinista hitvallókként a plébániáról szintén. Nos, amire a párhuzam igazán célozni akar: a kiskun redemptus végrendeletéből ritkán marad el az iskola. Tasnádiék magatartásából pedig valami beteges igazságkeresés.

A hagyatéki eljárás utórezgéseként még a gyászév lejárta előtt nagy sietve szólították föl az örökösársak Dinnyésné a Tasnádi testvérek örökölt földjeinek felszabadítására. Erre ígéretet kaptak, de aligha mélyítette az említett mohóság Dinnyésné családi érzéseit.

Bizony, csak arra gondolhatunk, hogy sajnálták testvérnénjük végrendelező bőkezűségét, s végeredményben ez megérthető, (ha nem is helyeselhető). Mint ahogy az sem, hogy az oldalági Szelle örökösök 1833-ban — tehát három év múlva az örökhagyó elhalálása után — utólag nem járultak hozzá bócsai és köncsögi örökrészüknek Dinnyés Zsigmond által történt megvételéhez, mivel férjeik nem voltak fölhatalmazva az eladásra. Hát ez binyony úri huncut-

6. A „barom” szó általában marhát is jelent a Kiskunságban. (Tálasai István: A Kiskunság népi állattartása. Néprajzi füzetek 6. Bpest, 1936. 15. 1.) A szentmiklósi nótárius, Rajkó István kalendáriumi bejegyzése 1744-ben: „Haza jött Barmos Markácskám, . . . Űszóm a Baromról.” (Illyés B.: Kedves kis Hazánk . . . Kunszentmiklós. 1976. 196. 1.)

ság, kitalálásához prókatori furfangra volt szükség. Korántsem ritka egyébként: többször előfordult a Kiskunságban az eladói aláírás megtagadása a végleges adásvételi szerződés „improtocolláltatásakor” [ti. hatósági bejegyzésekor] mondvacsinált ürügyekkel a napóleoni háborúk idején. Az eladó kijelentette, hogy a fia katona, nem tudott semmit az eladásról, pedig hát a föld ára ment följebb a pénz romlásában.

A fősorolásban már láttuk, hányan szolgáltak lelkipásztorként a Tasnádiak és sógoraik, a végelszámolásakor azonban ismételt sajnálkozással summáztam, hogy szinte semmit nem szólnak erről az iratok, igaz, *egyéni érzésről, gondolatról* is alig-alig. Kénytelenségből így hát vagyonukról, anyagi gondjaikról írhatunk csak, hiszen a gazdasági élet, a vagyon gyarapítása nem ismeri az érzelmeket, legföljebb a vágyakozást világi javakra. Így aztán meggondolva az iratok természetét 1687-től kezdve azok legfőbb tanulsága a vagyon gyarapítása, világi javak megszerzése házasság, öröklés, vásárlás útján. Egy dologban voltak végig következetesek Tasnádiék: kivétel nélkül minden esetben nemesi birtokba nősültek be, s ugyanígy adták férjhez leányaikat.

Az *anyagi javak megosztása* során, azok megosztásakor hasonló következetességgel bérlik a sógorok, testvérek egymás földjeit. Mielőtt azonban valaki is családi érzésre következtetne ebből, arra gondoljon, hogy az osztatlan családi birtokot vagy annak részhányadait adják, illetve veszik ki bérbe. A hajdani kunpusztán, Bócsán meg Csengődön föltehetően a Jászkun statútumok⁷ alapján pedig elővételi, előbérleti joga volt a legközelebbi hozzátartozónak. Majd mindjárt meglátjuk, hogy néha 20–30 esztendő eltelt a bérletlejára-

7. Statuta pro judiciis Jazygum et Cumanorum

tig, s ennyi idő után általában az erősebb szokta rákényszeríteni igazát a gyengébbre, aki meg perel jobb híján.

Jó korán, 1755 körül a sógorok, Pankotay Jósa Imre, Sámuel és László emlegetnek *per* alatt álló „ezer magyar forintokat és tizenkét körmötzi aranyakat” tiszafüredi és kocsí birtokukkal kapcsolatban.⁸ A pör olyan XVIII. századi nemesünknek, mint mai embernek a televízió vagy a krimi. Egy olvashatatlan nevű András 1793. június 24-én kelt levelében Léváról panaszkodik erdőbényei, most Debrecenben tanuló öccsének, hogy nem tud semmit folyamatban lévő perük eredményéről. Ő maga készült ugyan Pestre híreket kapni, de az ő akadályoztatása miatt utazzék ezért öccse mielőbb. Gondolom mégis, hogy valamelyik Pankotay izgult pörük kimeneteléért, hisz előbb, 1759. november 10-én meg István írt lóhalálában Tiszafüredről „Tisztelendő Bátyja Urához” — föltehetően Tasnádi Sz. Mihálynak —, hogy szívlelje meg a *per* folytatására tett javaslatait.

Nehéz eligazodni az agyonra olvasott pörös iratok közt: talán 1780. körül indul a Tasnádi örökösök panaszbeadványával, mely szerint elorozták a Köncsög pusztán fekvő birtokrészüket a dabasi Szalay sógorék. A panaszhoz csatlakoznak a másik sógorék, Besnyei Józsefék. Valahogy így indul a „bellum omnium contra omnes”, tehát a mindenki háborúja mindenki ellen. 1784. május 19-én Szalay János levélben nyugtázza Dabasról Tasnádi fenyegető írását: csak pereljen, majd fizetheti a költségeket. Nos, fölösleges minden irat ismertetése, mert nem halad az ügy. Érdekesebb Szalay János nyilatkozata 1807. december 15-én, de nem a pör érdemi része miatt, hanem azért, mert az ügyvédi fogalmazás végleg megemészthetlenné teszi a beadványt. Arany János Hamlet fordításából a híres monológ pörhalasztását juttatja eszünkbe a kézirat kétértelmősége.

8. 1773-ban Kunszentmiklós az alábbi pénzerméket sorolja föl tanácsi számadásában: „Kemény Tallérok, Krajtzárosak, Körmötzi Aranyak, Császári Aranyak, Máriások, Petákok, Garasok, Spanyol Aranyak, Fél Souverainok — máskor Safferinok —, Hollandiai Aranyak. L. Illyés B.: Kedves kis Hazánk. . . 64. 1.

De még mást is: szegény magyar nyelvünk érthetatlenné, kétértelműen magyartalanná torzítását, prókatori álnoksággal csúrcsavarásra alkalmassá manipulálását. Az igen tanulságos periratot szó szerint adjuk, mivel külön közli a végén latin nyelven az egész egyezséget. Én pedig sejtésemet, hogy bizony az akkori jogászi zsargonnak megfelelően fejben először latin nyelven született a szöveg, és azt tették át magyarra, mely hazafias műveletben előkelő szerepe lehetett a Suhajdáról Suhajdyra öntudatosodott prókátornak.

„Alulírottak Szalay János Ur és Hitvesse, Tasnády Klára Asszony által meg kerestettvén az eránt, hogy az újabb Törvények értelméhez képest azon Portio Jóságokban [ti. tulajdonukba] vissza helyeztetnének, mellyeket folyó esztendei Sz. [ti. Szent] Jakab havának 1-ső napján Bócsai és Köncsögi Pusztákban Nemes Tasnády Mihály, az fent nevezett Asszonyosság Testvérje bizonyos Földmérő által ki mérettettvén, maga hatalmával el foglalt légyen. Mellynek következésében az ide zárt Insinuatorialis Levél Mássa által Határ napul rendelvén az Ügyes Felekk [ti. az ügyfeleknek] folyó esztendei Kis Asszony havának 7-dik Napját Bocására, melly nap magunk is meg jelentünk Szalay János Ur Bocasai Házánál, a hol előnkben jöven a Felek: nevezetessen Szalay János és Prókátora, Suhajdy Imre Urak, ugy szinte Nemes Tasnády Mihály és Hitvese, Aranyossi Borbála Asszony, akiknek is ki jövetelünk czélyát elő adván, minek utánna mind szóval, mind . . . be adott Irásából Nemes Tasnády Mihálynak meg értettük volna, hogy Tasnády Éva Szele Sámuelné, Tasnády Sára Tóth Jánosné és Tasnády Mária Gyöngyösi Mihályné Portiojokat részszerént meg vevén, részszerént ki árendálván, mellyeket eddig Szalay János Ur árendában bírt légyen. Azomban 1807-dik Esztendei Szent György Napkor eltelvén az árendás Esztendők, ki mérette és elfoglalta [ti. Tasnády Mihály]. Mellyre Szalay János Ur részéről többféle ellenvetések tétetvén, nevezetessen, hogy Gyöngyösi Mihályné Portiojának zálogos esztendei még el nem múltak, a többiek [ti. a Tasnády lányok] ismét némely tartozásaiknak eleget nem tettek. Ezekre ismét Nemes Tasnády Mihály felelvén az egész nap vetélkedésekben el töltt azzal a Következéssel, hogy más napra, előttünk barátságossan meg edgyezvén a Felek abban állapotok meg, hogy Szalay János Ur ki

fogja botsájtani Tasnády Sára Tóth Jánosné és Tasnády Éva Szele Sámuelné Bocsei és Köncsögi Pusztákban 1807-dik Esztendei Szent György Napig 40 forint Esztendei Árendában birt Portiojokat Nemes Tasnády Mihálynak úgy, hogy annak mennyisége egy Huszad résznek két hatod részibül álló lévén, . . . Feő Szolga Bíró és esküdtt Urak által ki mérettetessen, az el múlt Árendára nézve pedig Nemes Tasnády Mihály az Árendának kész pénzben Proportionáta rátájával [ti. a még le nem telt bérleti idő szerint járó összeggel] tartozik meg elégedni, melly mind a két Pusztabéli Portiora nézve 407 fban 30 Xrokban [ti. 407 forintban, 30 krajcárokban] meg állított [ti. megállapított], és az árendások [ti. Szalayék] által ki fizettetni rendeltetett. . .”

Bocsán 1809. augusztus 8-án Pest vm. alispánjának, egy főszolgabírónak és egy esküdtnek a kézjegye.

Meglepő fordulatról értesülünk azonban a következő évben: Tasnádi Székely Mihály nyilatkozata szeirint bírói ítélet visszahelyezte a bócsai és köncsögi birtokába, melyet addgi jogtalanul bitorolt sógora, Szalay János és hitvese, Tasnádi Székely Klára. 1810-ben azonban az alperesek meg mások rávetették peren kívüli kiegyezésre. Aláírt az egyezségnek, és csak utólag jött rá, hogy becsapták a rokoni békesség színe alatt. Nem nyilatkozik aztán Tasnádi Mihály, hogy mivel nem ért egyet. A becsapással vagy a rokoni békességgel, avagy éppen a békétlenkedés tetszik-e neki jobban. Elég az hozzá, hogy négy hónappal a békekötés után visszavonja aláírását az egyezséglevélről, s bár Halász Miklós szolgabíró Gyónon újra megkísérelte osztályos egyezsége bírní az atyafiakat, hiába fáradozott.

Gondolom, rájött az olvasó, hogy kicsoda voltaképpen a pörben szereplő Szalayné, Tasnádi Székely Klára. Bizony senki más, mint az 1830-ban majd testámentumát aláíró erélyes amazon, tehát nagyasszonyunk. Biztosra veszem: ő rendezte csatasorba a tanúkat olyan sikerrel, hogy előlépett pörnyertessé, aki aztán alaposan megtáncoltatta a vesztet felperest, Mihályt. Figyeljünk csak, milyen halk húrokat penget az eddigi harsány főszereplő: „Én Tasnády Székely Mihály mások ingerléséből Szalay János Sogor Uram és Felesége, Tasnády Székely Klára Testvér Hugom Botsai békességés

birtokában . . . a minemű erőszakos lépéseket Feleségemmel, Aranyosy Borbálával tettem, megesmértem, . . . ad Actum Majoris potentiae Processusomat [ti. itt: elismerem: a felperesi bírósági keresetet], mellyet mind eddig némellyeknek ösztönzéséből haszontalanul folytattam, . . . annak haszontalan . . . voltáról tökéletesen megőzöttetvén . . . a Processust revocalom, mortificalom, adnihilalom . . . [ti. a pert visszavonja, megszünteti, törölteti.]

Láthatja már mindenki, milyen veszedelmes ellenfél Szalayné: föltétel nélküli megadásra kész teti bátyját, nem hagyván meg még a látszatot, a pör esetleges szüneteltetésének jogát sem. Mégis ember tud maradni, mert az 1830. évi végrendeletében mind a négy testvérét — tehát Mihályt is! — egyenlő arányban részelteti a köncsögi és nagy-bócsai puszták 240-ed részét képező földbirtokából meg a készpénz ezer forintból: maradjon meg a családon belül a vagyon, hisz másoknak semmi köze a családi pörösöködéshez. Nagylekűségével szégyeníti meg tehát legjobban Klára asszony nemes bátyja urát.

Lássuk most a *családi vagyont*, annak keletkezését. Bevezetésként csak annyit: amilyen gyéren nyilatkoztak önmagukról Tasnádiék, éppolyan bőséges értesülésünk van vagyoni állapotukról, gyarapodásukról. Aligha sértődnek meg, ha anyagiassággal vádolja őket valaki, de csak az tegyen így, aki közömbös e földi javaival szemben. Bármelyik mai ház büszkélkedhetne, ha olyan régóta adhatna számot ingatlanairól, mint családunk. Az 1743. július 9-én keletkezett és az előbb már említett tasnádi Gödör utcában, Szüts István meg Kováts Imre szomszédságában fekvő nemesi kúriájukban írták az alábbi honismereti fontosságú vagyonleltárt. Előzményként csak annyit, hogy zálogos birtokába helyezték Tasnádiék Kenyeres nevű atyafiukat az ottani ingatlanaiknak: szántóiknak, rétjeiknek, kaszálóiknak, szőleiknek.

"A Disznó hegy farán lévő Szabad Kerti Szöllő földet, melyen tavaly Tek. Dobai János Ur Juh akla volt, . . . vegye kézhez. . . A földeknek és kaszálóknak helyek és szomszédjaik. . . :

1. A füzes szeg felé vagyon egy szántó földünk, a Mikó Patakára dül, mellynek felső szomszédja Nyilas föld.

2. A Menszenti (!) útfélen vagyon három, a füves kút alá dülnek, felső szomszédja Szabó Antal földe, alsó szomszédja Balog János földe.

3. A széna hordó és a Kávási út között vagyon hat darab földünk, melyeknek a széna hordó út felől való szomszédja Kis Márton földe.

4. A Barát Bálint földe végében, ugyan abban a sorban vagyon egy, melynek Török Bálint földe a szomszédja a Kávási út felől, a széna hordó út felől Kolosvári Jánosé. Ugyan annak a mi földünknek a végiben is. . . a Kávási út felől Varga Tamás földe a szomszédja.

5. A Berek Szegen kívül a Kávási útra járóban is vagyon, melynek a Város felől való szomszédja nyilas, külső szomszédja Szüts István földe.

6. Ugyan abban a dülőben is vagyon, melynek a Patak felől való szomszédja Kis Márton, külső szomszédja a Prosma (?) házához való föld.

7. A mely úton Szarvadrúl a Sósok járnak Szántó felé, ott is vagyon, a mely arra az útra dül, és egyszersmind a Csorda Délésre (!), a Város felől való szomszédja nyilas földe.

8. Az erdő felé való fordulóban a Szántai Ut hosszában is vagyon, az erdő felől szomszédja Szüts István földé.

9. Az erdön túl vagyon edj az erdőre és egyszersmind a Szilvási Utra dül, melynek szomszédja a Szántás út felől nyilas föld, Szilvás felől való szomszédja Szüts István földe.

10. A Szilvási és Szántás út között ismét három darab, a melyek is lábbal a malom gátra dülnek, Nap keletrül Jó Jakab földe, Nap nyugotrül Balog János(é).

11. A Palánk szegeletinél is edj vagyon, melynek az út felől való szomszédja az út hosszában Juhos István földé, alsó szomszédja Jó Jakab földe, az a föld a Szarvadi határra dül le.

12. Ugyan abban a fordulóban is a Csögi Utra dül öt, a Mikó Patakára is. Ott is Kettő egy más mellett, a Patak felől való szomszédja Juhos János földe.

13. A Juhos szegben is vagyon kettő.

14. Ugyan abban a Sorban is vagyon három, melyeknek végei dülnek a (?) útra, a másik végei a Füves Kútra.

15. A Csákány Kútnál lévő Kaszálló megyen a Szöllő gyepeig egy felől, más felől a Nádasról feljövő útig. Nap Nyugotrúl Kováts Imre földé, Nap Keletrül a mint a két út öszve szakad.

16. A Nádasdon lévő Kaszálló is egy felől a Szöllő gyepeig, más felől a Patakig.

17. A Csikos tón⁹ vagon egy Széna rétünk, melly is fel nyúl a Patak mellett a Barta hegy oldalig, mellynek felső szomszédja Juhos István, alsó szomszédja Jó Jakab, a Város felől a Szöllő gyepe. . .

Erdő Horváthi 25 Maj 1744."

Tasnádi Sz. János

testvérei meghatalmazásából

11 nemes személy mint hitelesítő.

A zálogos ügyletet bő két évszázaddal a telekkönyvezés előtt helyszíni adottságuk alapján szín magyar környezetben Erdő Horváthiban foglalták írásba, ahova — ha még emlékszünk rá előbből —, olyan szeretettel invitálta János úr Tasnádi Mihály nevű tiszteletes bátyja urát újbórra. 1743. május 13-án keltezett megegyezésük szerint ugyanis nagyon bölcsen nem osztják meg a Pankotay Jósa családból való édesanyjuktól örökölt horváthi Mák hegyet és a bényei Malombeli szőleiket. Annál kevésbé, minthogy Bényén van a szőlőben ház, alatta pince, külön borház, négy kád, méhes, kert szőlőstől, oltványostól, gyümölcsöstől. (Emlékezzünk rá: a sógor Tóth László lelkipásztor szintén méhest épített majd később Bócsán.) Különben bizonyosra vehetjük, hogy bérbeadás céljára darabonként vásárolták Tasnádiék a leltárunkban olyan szétszórtan fekvő „jóságotskáikat”. Más prédikátorok maguk gazdálkodtak. Tóth István áriáiban és dalaiban egyenesen erről híres a gyülekezet:

"Fülöpszállás híres város,

A pap benne a kortsmáros.

9. A „Csikos tó” megjelölés föltehetően ún. fokhalászatra utal, ahogy ezt megállapította Mészöly Gedeon Stófok nevével kapcsolatban. Különben a fokhalászat virágzó mesterség a Kiskunságban is (Illyés B.: Kedves kis Hazánk. . . 222. 1.)

Reggel az Istent ditséri,
Dél után a jó bort méri.”

Sajnos megfoghatatlan hányadokként ismerjük csak a Tasnádi család birtokainak nagyságát; például 1830-ban — ahogy már többször olvashattuk: Szalayné Tasnádi Klára birtokát — Bócsa és Köncsőg puszták 240-ed részét öröklő négy testvére. A meghatóan „vonszodó” Sámuel birtokát vásárolja meg Mihály nevű testvére atyafiságos uzsoraáron 1795-ben: a bócsai és köncsőgi családi birtok egynegyvened részének egyhatodát 700 rhénusi [ti. rajnai] forintért.¹⁰ Végül még egy adalék az eredetileg osztatlan családi birtok elaprózódásához: 1831-ben egyik oldalági származék, a halasi nemes Löky Nagy Sándor így pontosítja birtoka hollétét a köncsőgi pusztán: „néhai Kis Pál úr successori [ti. örökösei] Kortsmája háta megett.” Valamirevaló föld pedig aligha férne meg akkora helyen, továbbá aligha lehet nagyobb az a föld, mely osztályos egyezség útján jutott a halasi származék birtokába. Végül jelentéktelen föld lehetett az, melyért 800 váltó forint inflációs bért fizettek 1831-ben. Megfogható mértékkel Szalay Sándor szolgál köncsőgi birtokáról 1803-ban:

szélessége egyik oldalán	110 öl,
másik oldalán	74 öl,
hossza mindkét oldalán	1856 öl,
összesen 106 kat. hold	1152 öl.

Művelődés-, *technika történeti* jelentősége van az alábbi osztokodásnak 1770. október 5-én, amikor Tasnádi Székely Mihály, valamint a Besnyey unokatestvérek megosztják köncsőgi osztatlan birto-

10. A szentmiklósi ref. egyház följegyzése szerint 1752-ben Ausztria, Bajor- és Szászország megegyeztek a 20 forintos pénzlábban, és 3 ezüst húszas felelt meg a régi „konvenciósi” forintnak. Mária Terézia bankócedulát annyit érnek 1799-ig, mint a konvenciósi forint. A napóleoni háborúk pénzromlása miatt vezeték be helyette 1812-ben a „váltócedulákat”, az ún. váltó forintot.

kukat, a puszta 1/8-át: „Ágasegyháza és Ketskeméti Territorium felől való részén. . . Nemes személyek előtt effektíve kiszántott¹¹ barázdával. . .” megjelöltetett. „Melly nyóltzad részünknek egyik árka kezdődik a kőhalom határán innen Orgovány felől mint egy három száz kerék fordulással, melly kerék fordulás volt a lógós kotsinak elsőbb kotsikerekével. A másik sarka pedig mégyen a Ketskemétről Ágasegyházára vezető útig, melly út Köntsegnek Ketskemét felől való részén értetődik, de a melly. . . föld ekével általálunk egészszen elbarázdáltatott. . .”¹² További tájékoztatás céljából — nem mintha így jóval többet tudhatnánk — hadd közlöm a kunszentmiklósiaknak ennél sokkal korszerűbb területfogalmait: 20 redemptios forint értékű birtok „szélességben egy Deszka léttzel mért föld, melynek hossza 8 Rőf 2 1/2 fertályt tett, hosszába pedig 6. . . kötél, mely . . . a földmérő Létzet 9 és 3 1/2 Fertály mennyiségbe foglalta magába.” (Egy lécs föld = 10 öl széles és 300 öl hosszú; tehát majd két öreg hold volt.)

A *vagyonszerzés* módja nem különösen érdekes, bár tartozéka elemzésünknek. Az előbb már részletesen felsorolt, jobb elnevezés híján ún. ősi vagyonnak nevezhető *tasnádi* Tasnádi örökséget megnyugtatóan gyarapította az anyai, tehát a Pankotay Jósá-féle hagyatéknak Tiszafüreden, Kocs határában 1752-ben. János és Sámuel nevű öccseivel úgy egyezik meg Mihály, hogy pénzül kifizetik nekik birtokhányaduk részarányos bérösszegét (1764. okt.2.). Ez utóbbi eljárása mutatja, mennyivel vállalkozóbb, tehetősebb — talán tehetősegebb — ez az említett „Nemes Komáros Vármegyében Aranyos [ti. Callóköz-] nevű Helységben lévő Praedikátor, Tisztelendő” bátyjuk: Mihály, s mennyivel elesettebbek öccsei, akik „bizonyos és elkerülhetetlen szükségtől kényszerítettven eladták örökösen Erdő Bényén a Mulató hegy alatt édes anyjukról, Néhai Nemes Pankotay Jósá Judithról . . . örökösen őket illető Malombeli Jussukat. . .”

11. Értsd árokhúzó ekével — amilyen mindmáig látható a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményében — L. a 2. sz. táblán a külső ekét.

12. Az említett kocsikerék-mértéket gyalog változatában L. a 3. sz. táblán a Honsimeret 1987/1. verzőjáról.

(1743. ápr. 29.) Ennél még érdekesebb örökségben részesül mostoha-
anyja, az írástudatlan Besnyey Katalin jóvoltából fia az 1775-dik
Esztendőben Bójt Más Havának 13-dik Napján: 8 hold (!) szántó, 6
ökör, 2 szekér, 1 fogas, két (eke-)taliga, 5 tesla, 1 kocsi két lóval, 1
nőstény borjú, 1 asztal, 210 forint. Ha pedig majd elköltözik a portá-
ról, „az N.(emesi) Curian lévő minden épületeknek ára. . . Betsü
szerént az ő kezében mennyen. . .” Zavartalanul gyarapodik Sámuel
tisztelendő bátyja, a szerencsés Mihály sógorának, Mátyássy Pé-
ternek szerencsétlensége, élheterlensége, esetleg könnyelműsége
miatt. (Mátyássy egyetlen élő fia Besnyey Ilonának.) Szégyenkezve
adja elő 1779. szeptember 9-én Apácza–Szakállason, hogy 26 évvel
előbb zálogba vette anyai jussát, köncsögi és bócsai birtokát Tasnádi
Székely Mihály (felesége nemes Besnyey Katalin) 400 rhénusi forint-
ért, de nem volt képes kiváltani birtokát a lejáratkor, ezért nem
egészen világos módon újból elzálogosította földjét harminckét esz-
tendőre Mihály sógora özvegyének újabb 450 rh. forintért, bár már
nem bízik magában sem, és 100 forintonként veszi föl nényétől a
zálogos summát. Mondanom se kell, hogy sosem volt pénze Má-
tyássynak, ezért gyarapodott a Tasnádi vagyon újabb földdel, s Má-
tyássy valóban megerősíti lemondását birtokáról a győri káptalan
előtt (1797. nov. 29.)

Gyakorolta családunk a birtokmegosztás mindmáig ismert eljá-
rását, az *osztályos egyezséget* (1770. okt. 5., 1831. ápr. 24.)

Érdekesebb azonban ennél az, ahogyan *szemmel tartották Tas-
nádiék birtokaikat*, hisz általában nem földjeiken laktak, hanem
prédikátorkodtak sokfelé. Nemes emberek — és más foglalkozásúak
— lévén nem gazdálkodtak, hanem bérbeadással — ennek módjáról
a következő fejezetben — hasznosították földjeiket, bár azért a kör-
mére néztek ám bérlőiknek, kapásaiknak, kertészeiknek. Ez utóbbi-
ak ráncba szedésén fáradozik a napóleoni háború idején nemes és
nemzetes Tasnádi Székely Mihály, akinek kiadja útlevelét Pest sza-
bad királyi városa 1797. szeptember 23-án, hogy akadálytalanul
bejárhassa birtokait saját kocsiján, tulajdon lovaival a Pest megyei
Vadkerten, a Veszprém megyei Csetényben szőleit, valamint a ko-
máromi Aranyoson gyümölcsösét.

Mindez nem jelenti azt, hogy maguk is gazdálkodtak volna Tasnádiék, bár lehet, hogy környezetük sem helyeselte volna ezt. Nos, már láttuk, milyen büszke bortermelő prédikátorára a kiskun Fülöpszállás, mégsem egyedül neki vannak ilyen bukolikus hajlamai. A Tasnádiakhoz hasonlóan nemes ember a prédikátor Kun-szentmiklóson, ahol „. . . eltemettetett . . . Hazánknak egy igen nevezetes Tisztes Vénnye, . . . a kinek vidám öregségének és bölts ritka ujjságokkal tellyes beszédeinek tsudállására Országunknak Nagygyai közzül is sok által-menő Méltóságok magokat meg alázták. . .” — tudósítja a közvéleményt Kecskemét a Magyar Kurir 1790. május 18-i számában. Szőnyi Virágh Mihály haláláról volt szó, aki honi művelődéstörténetünk ismert alakja a XVIII. században, nyájának hűséges pásztora ötven esztendőn át, gyülekezetének példamutatóan gondos gazdája. 1778. október 31-én ilyen följegyzést találunk kalendáriumában: „Itt mentek el 3 véllások Szerümről nagy haszonnal.” Március 19-én „Orgoványon árpát, Bábonyon lent vetettek szolgálaim.” Április 2-án „Tavaszi buzát vettetett Sámuel fiam Már Kúttánál.” Április 17-én „Kölest vettettem. Orgoványon Paszulyt, Tököt, Kukoriczát.” Nemzetgazdai gondossággal szól ugyanabban az esztendőben vállalkozó híveihez: „A Báboni újj Szőlők azoknak, a kik jól mivelték, reménységek felett adták az mustot, némellyeknek 100 akót is.” Mindmáig pótolhatatlan állattartási följegyzései tanulságul szolgálhattak híveinek, és tanulhattak volna belőle Tasnádiék úgyszintén. Hiszen mindenkinek egyformán szolgál okulására matrikulai bejegyzése lelkészi szolgálatának ötvenedik évében: „Kún Szent-Miklósi Ecclesia és Helység. . . 1785-dikben hivatalomnak letételiben . . . két annyi lett . . . Lakossainknak . . . majorkodását, szántásait, vetését, kaszállásait, aratását, nyomtatását, szerüben való takarítását, szőlőbeli munkáját, barom tartását s.t.b. meggondoltam [ti. gondom volt rá].” Kétségtelenül nagyobb gondja, mint vizsgált családunknak.

Mostan pedig lássuk a családi *birtok hasznosításának* tasnádi útját, a bérbeadásnak egy egészen sajátos módját, tehát a már emlegetett zálogba adást. Egészen csírájában — az idősebbek még emlékezhetnek rá — jó negyven esztendeje éltünk ilyesféle hasznosítással, amikor például nagyobb családi örökségnek osztályos egyezség-

gel juttatott csip-csup darabját a réten bérbbe vette a juhász egy-két ürüért. Legjobbban a tulajdonos járt, mivel szinte ajándékként jutott névnapi, ünnepi vágóállathoz a másképp nem hasznosítható darab földjéért, hisz a juhász lelegettette volna mindenképpen. Ha ellenben a tulajdonos gondos gazdaként vigyázott rétyjére, a juhász kénytelen volt szerződést kötni minden esztendőben, mivel többbe került neki a tilosban való legettetés. Nos, az említett bérlet abban különbözött a zálogolástól, hogy hosszabb határidőre szólt általában az utóbbi, és pénzben számoltak el.

Baky János 1791. évi krónikájában olvashatjuk, hogy: „. . . Kún Szt. Miklosnak jól kellett állani, mivel a múltt 1600 Száznak elein Pusztát is zálogosított. . . Kup Gáspárnak Tettes [ti. Tekintetes] Pest Vgye Eskütytétül Bábonyon Bán Szállása ér Partyát Kutyával [ti. partját kútjával] edgyütt nyoltz Tallérokban Bolyo Jónás 1608-ban meg zálogositya. . .” Magyaráztaként annyit, hogy a mostani szentmiklósi pusztá — ahol előkerült a nevezetes avar fejedelmi kincslelet — 1608-ban még nemesi birtok, melytől távol él gazdája. Más kiskun településen szintén élnek a zálogolás lehetőségével. Bél Mátyás írja 1729-ben Kiskundorozsmáról: „. . .minthogy helyben nincs elegendő saját földjük, Üllés meg Átokháza kun pusztákat zálogba (in mutuum) veszik.¹³

Tudjuk, a török megszállás elől a nemesség általában elmene-kült földjéről, s jobb híján benősült új hazájában, beállt vármegyei szolgálatba vagy végvári tisztnek. Valamiből élni kellett, meg hát valahol: a Pest megyeiek Nógrádban Füleken. A török hatóság pedig eltúrte vizontszolgálat fejében Budán, hogy lelovagoljanak a végvári vitézek az Alföldre harácsolás céljából, birtokos nemeseink így behajthatták segítségükkel a zálogos summákat.

De lássuk most, hogyan indokolja a család fönt említett bérbeadásait. Kezdjük egy viszonylag korai zálogos ügylettel, Tasnádi Székely Mihályéval, akire rászállt anyai örökrésze Pankotay Jósa Sáráról a Heves megyei Tiszafüreden. Mivel azonban a tulajdonos apá-

13. Illyés B. — Szóts R.: i. m. 33. 1.

cza-szakállasi prédikátor, amint írja: „. . . távol lakásom miatt azon Jóságotskámnak mind ezideigh is semmi hasznát nem vehettem, kívánván annak árát [ti. bérösszegét] más, nekem alkalmatosabb és közelebb való Jozságra investiálnom [ti. befektetnem] s hasznomra fordítanom. . .”, zálogba adta unokaöccsének, Pankotay Jósa Lászlónak három esztendőre 478 magyar forintért és még 56 jó mértékű és folyó arany pénzért (1758. október 13.). Ugyancsak „tá-
vul lételnek miáttá Nemes, Heves és Uniált [ti. egyesült] Külső Szólnok vármegyében lévő Füredi és Kocsi Pusztabeli Jussotskámnak kevés hasznát vévén” — írja Tasnádi Sámuel 1776. április 7-én — zálogba adta hat évre.

Egy rövidebb lére eresztett zálogügylet valószínűsíti a bérlői szándékot 1750. március 17-én, amikor Szalay Pál, valamint felesége (Besnyey Zsuzsánna) zálogba adja bócsai birtokrészét három esztendőre 40 rhénusi forintért kecskeméti sógorának, nemzetes és vitézlő Sárközi Pálnak. Köztudomású ugyanis, hogy az elnéptelenedett kunpusztákat bérlő Kecskemét töméntelen barmai legeltetése céljából a török időkben, és még a XVIII. században is több ottani bérlőről írnak a kiskun jegyzőkönyvek.

A zálogos ügylet teljes megvilágítása céljából közöljük alább Tasnádi Székely Mihály és Szalay János nevű sógora szerződését, melyben Szalay zálogba veszi sógorának — ahogyan az fogalmazza — „Botsában és Köntsögben lévő ősi Sperativum [ti. remélhető örök-rész] 240-ed részből álló Jussomra Zálogképpen 1200 Rh. Ftokat ie [ti. id est = azaz] ezer kétszáz rajnai forintokat úgy fog adni, hogy azt vagy én [ti. Tasnádi] vagy Successorom [ti. utódja] e Datumtól fogva számlálván 20 Esztendőknek el folyása után le tévén azon 1200 Rh Ftot, vissza válthassam, vagy Successorim vissza válthassák, úgy Szalay János Sógor Uram is vagy nékem vagy Successoromnak hogy azt minden Törvénykezés nélkül 100 arany Vinculum [ti. bánat-péNZ] alatt a fent írt Summának le tétele után kiadni köteles legyen.” A szerződés lejártakor — 1795. július 8-án — Tasnádi kötelezte magát, hogy visszafizeti az 1200 forintot, tehát az eredeti zálogos summát, a következő pesti vásárig.

Mint a sógorok „perrendtartásából” még emlékszünk rá: nem ez volt az utolsó szavuk egymáshoz, de nekünk szintén szólnunk illik a fenti tanulságok alapján:

1/ A XVIII. századi pesti vásárokon szívesen értékesítette portékáját az Alföld, ha föl tudta hajtani állatait, mivel fontos árszabályozó szerepe volt az ottani vásároknak. Nem akarjuk ezzel kicsinyíteni más helyek vásárainak jelentőségét, de a fizetési terminus is erre felel Szt. György napja vagy a pesti vásár valamelyik dátuma: tehát amikor pénzhez jutottak marháik eladásakor. Az állat ellegelgetett a vásárra mentében, de még alig-alig tudtak árut szállítani tengeren, meg hát nemigen volt mit.

2/ Fontosabb tanulsága az előbbi zálogos ügyletnek az, hogy 5%-ot hozott kamatra a forgatható érték. Az ügyben szereplő legelő becsértéke ui. 1200 forint, melynek évi 5%-os kamata 60 forint, s ugyanennyi volt a föld hozamának pénzértéke minden esztendőben, tehát húsz esztendő alatt éppen 1200 forint. Elvben mindegy volt, hogy a gazda summája kamatozott-e, vagy a homoki legelő hasznára számíthatott a bérlő. Gyakorlatban természetesen egészen más lehetett a végeredmény, mivel nem kockáztatott semmit a bérbeadó, aki szabadon kamatoztathatta a zálogos summát. Kockáztatott ellenben a bérlő az állattartással, de sokat — esetleg 10–15%-ot — nyerhetett a napóleoni háborúk konjunktúrájának idején. Mindez nagyon szépen hangzik, ugye? Csakhogy nem fizetett ám semmit a bérlő a zálogos terminus lejárta után, ha előre elitta a tulajdonos a medve bőrét, és nem tudta visszafizetni a zálogos summát, s nem válthatta ki földjét a zálogból. Vásárolásra, henyélésre ad példát a Kunságból Bél Mátyás 1729 táján: mivel „saját földjeik hozama nem elég nekik, . . . kibérlik mások pusztáit [ti. zálogba], bevetik, vagy marhával népesítik be. . . jószágkereskedelmet is folytatnak, és . . . híres vásáraikon ilyen vagy olyan képességeikkel jobban boldogulnak. Természetesen vannak közöttük is, akik . . . lustábbak, és . . .

.siralmas nyomorba jutnak . . .ki nem fogynak a siránkozásból. .
„14

Végeredményben csalódtam titkos reménységemben, mivel tiszteletre méltó levéltárunk egyetlen darabja sem hozza kapcsolatba családunkat a Kiskunsággal. Tisztára véletlenül kerültek Szabadszállásra, bár — mint általában mindig — nagyon kiszámítottan nősültek be a hajdani elnéptelenedett kiskun Bócsa és Köncső puszták új földesurainak családjába. Persze azért korántsem haszontalan a családi levelestárak kutatása: várható egy-két hazai fontosságú levél fölbukkanása, mint itt a tasnádi családi birtok egyes részeinek helynévtára. Szükségszerűen asszociál továbbá a kutató aprólékos elemzéseit során aktabeli ismerős családjának véletlen eseményei meg hazai történéseink között. Itt és most akarva-akaratlan fölidézi a nagy hazai pestist Mihály úrfi németalföldi „járulatlevelében” egészséges voltának igazolása. Nem is annyira egészségügyi vonatkozása miatt, hanem azért, mert nem átallotta királyunk a kálvinistákat kárhóztatni a dögvész terjesztésében. Érdemes olvasni a szepesi kamara átiratát a magyar kamarának az 1718. évi erdélyi pestis ürügyén: „. . . mivel a praedestinatióba osto- bálul bizakodó kálvinisták nem törődnek az elővigyázattal. . .”¹⁵ Persze, vádolták az emberiség története során szándékos fertőzéssel a zsidókat minden tiltakozásuk ellenére. Dehát most a diadalmas ellenreformáció téveszti össze az ideológiát az epidémiával: 1739. május 2-i királyi intimátumot olvashatunk a kunszentmiklósi mat- rikulában, mely bizalmas rendelkezés már egyenesen utasítja a Jászkun Kerületet, hogy térítsék meg a kálvinistákat „elvetemedett eleve elrendeltetési meggyőződésükről (a damnata Praedestinatio- nis Opinione)”.

A térítés azóta sem sikerült, hiszen Tiszttes és Nemzetes Tasnádi prédikátoraink hányszor, de hányszor vették föl hitük alapigéjét, a kegyelem vigasztalását a nyitott sír előtt: nem az erő teszi hatal-

14. Ilyés B. — Szóts R.: 1. m. 24. 1.

15. Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története. 8. köt. Bpest, 1898. 146. 1.

massá az embert, hanem a kegyelem. Nos, ebben már benne rejtőzik a predestinációs kinyilatkoztatás, a biztató túlvilági elrendeltetésében, fátumában megnyugvó kálvinista hívő bizakodása.

Mint ahogy azonban nem ők találták ki a pestist, hisz sápasztó halál kaszált végig a tehetetlen alföldi eklézsiákon ugyanúgy, mint nagyjából húsz esztendővel előbb a színekatolikus marseille-i áldozatokon, az előző évszázadban London anglikán hitű népén, bizony volt közük a katolikus egyházatyáknak is a predestinációhoz. Egyetemi hallgató koromban egy kitűnően képzett premontrei pap-tanár barátom közölte velem, hogy augustinusi — tehát Szt. Ágoston vallotta — értelemben ő is hisz e tanban. Sőt, ott kísért a nagy katolikus hadvezér-költőnk vallomásában mind a fatalizmus, mind pedig az eleve elrendeltetés hite. Zrínyi determinizmusa már szinte nem keresztényi, hanem inkább antik vagy törökös indítékú: Sors bona, nihil aliud. Jó szerencse — semmi más. A Szigeti Veszedelemnek milyen magával ragadó epizódja a török kobzos éneke a szerencséről. Ugyanakkor az eposz páratlanul fölemelő jelenete, mikor lehajlik a fészület a szigetvári hóshöz, aki följánlja életét a magyarságért cserébe. A váltság eszménye pedig már keresztényi hitből fakad, s a „Sors bona” fordítása akkor „Gondviselés”. Helyesebben ez is, az is, és éppen ez teszi Zrínyi költészetét maradandóvá.

Persze Zimándi Pius főtisztelendő barátom sem a szerzőséget, elsőséget vitatta, mint ahogy én is összekötő hídnak szántam végső szavaimat II. Rákóczi György és Zrínyi Miklós közé, különböző hitű, de — szeretném remélni! — azonos szándékú olvasóim felé.

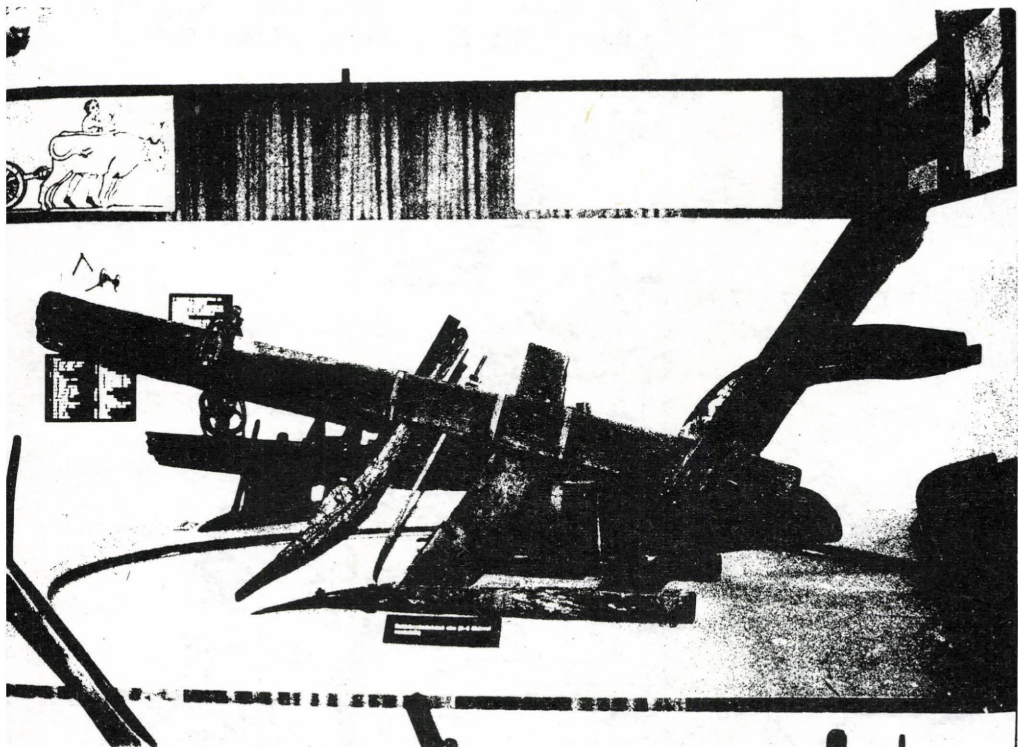
A Tasnádiak nagy csendben elvégezték föladatukat a „belső renden”, még esperes is akadt köztük. Igaz, kissé túlságosan világinak bizonyult életük a „külső renden”, de bárcsak boldogulhatott, tollasodhatott volna minden magyar ember; hozzájuk hasonlóan kisérhette volna életünket olyan nagy szerencse, hogy mi is próbáltuk volna megóvni és megőrizhettük volna iratainkat, mentesítő leveleinket három évszázad viharai között. Mert azért ez is valami ám.

1. sz. tábla

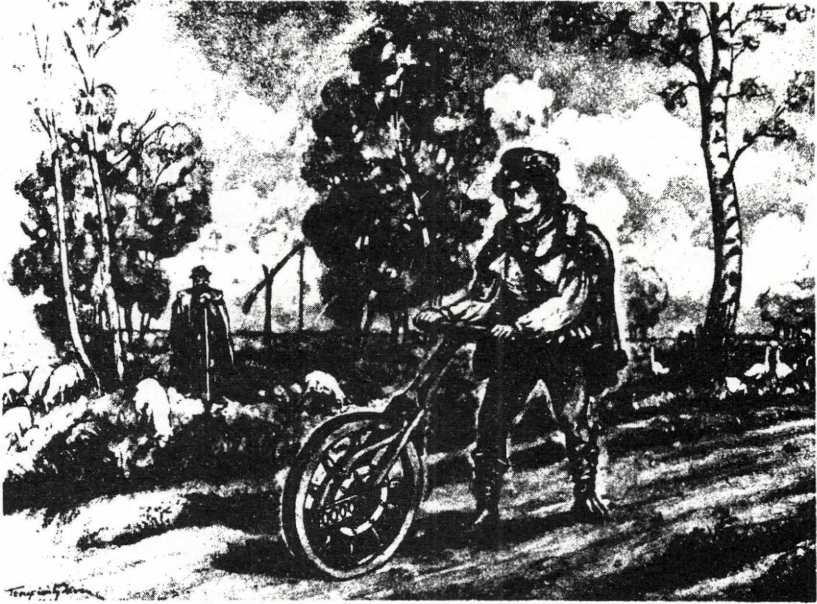
SZEKELY de TASNÁD.

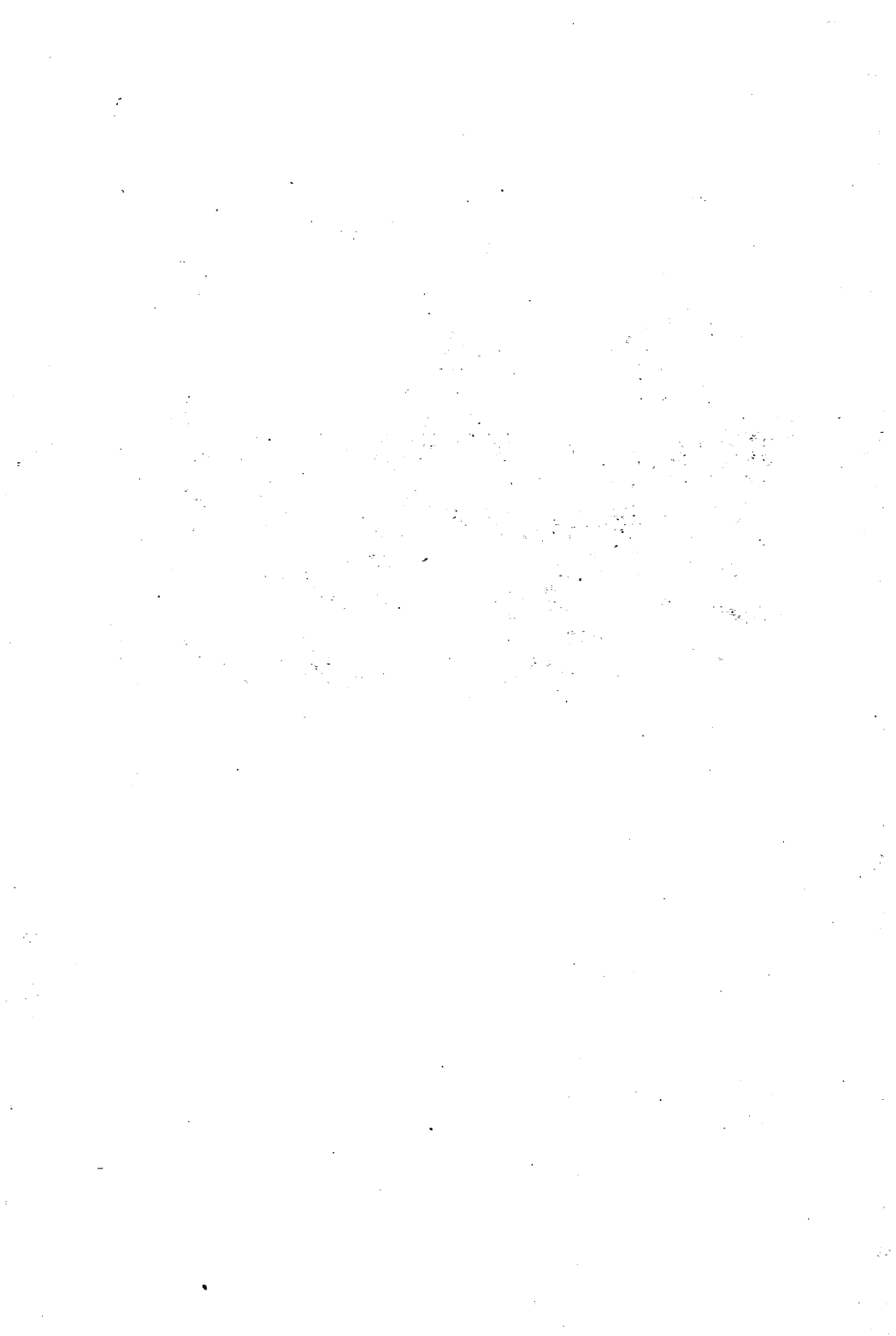
2. sz. tábla

3. sz. tábla

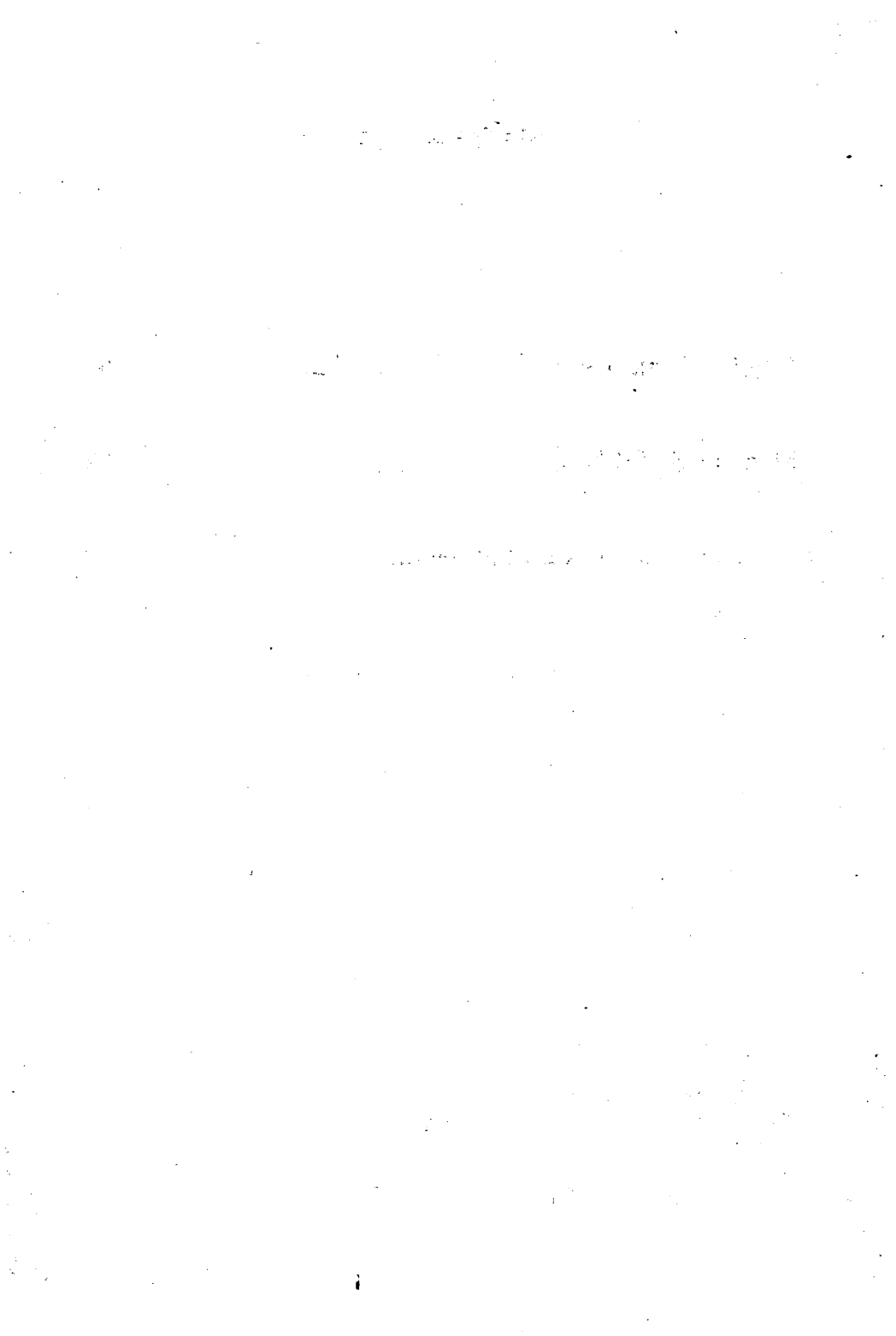

Az út hosszának mérése mérőkerékkel (XVI—XVII. század)

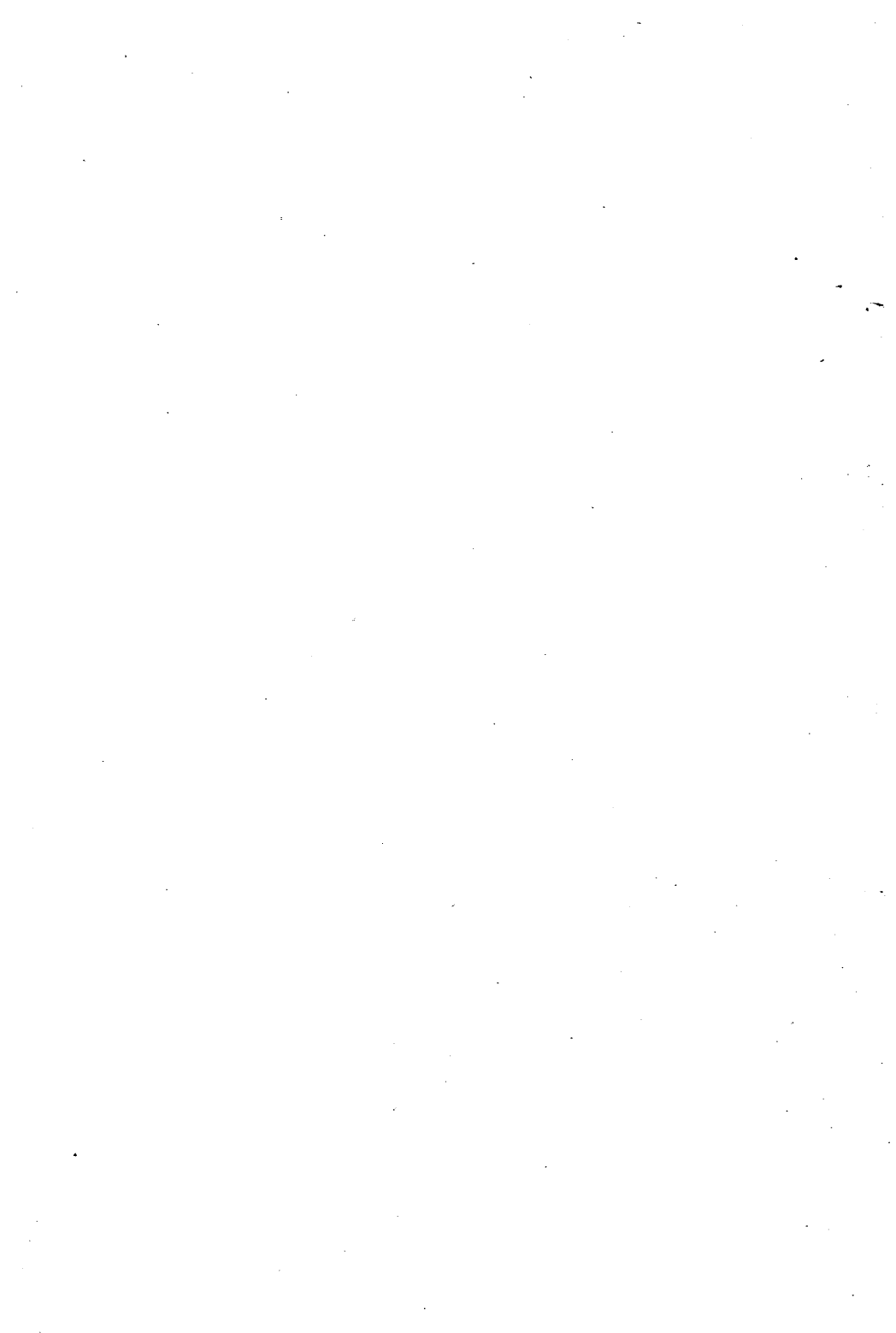

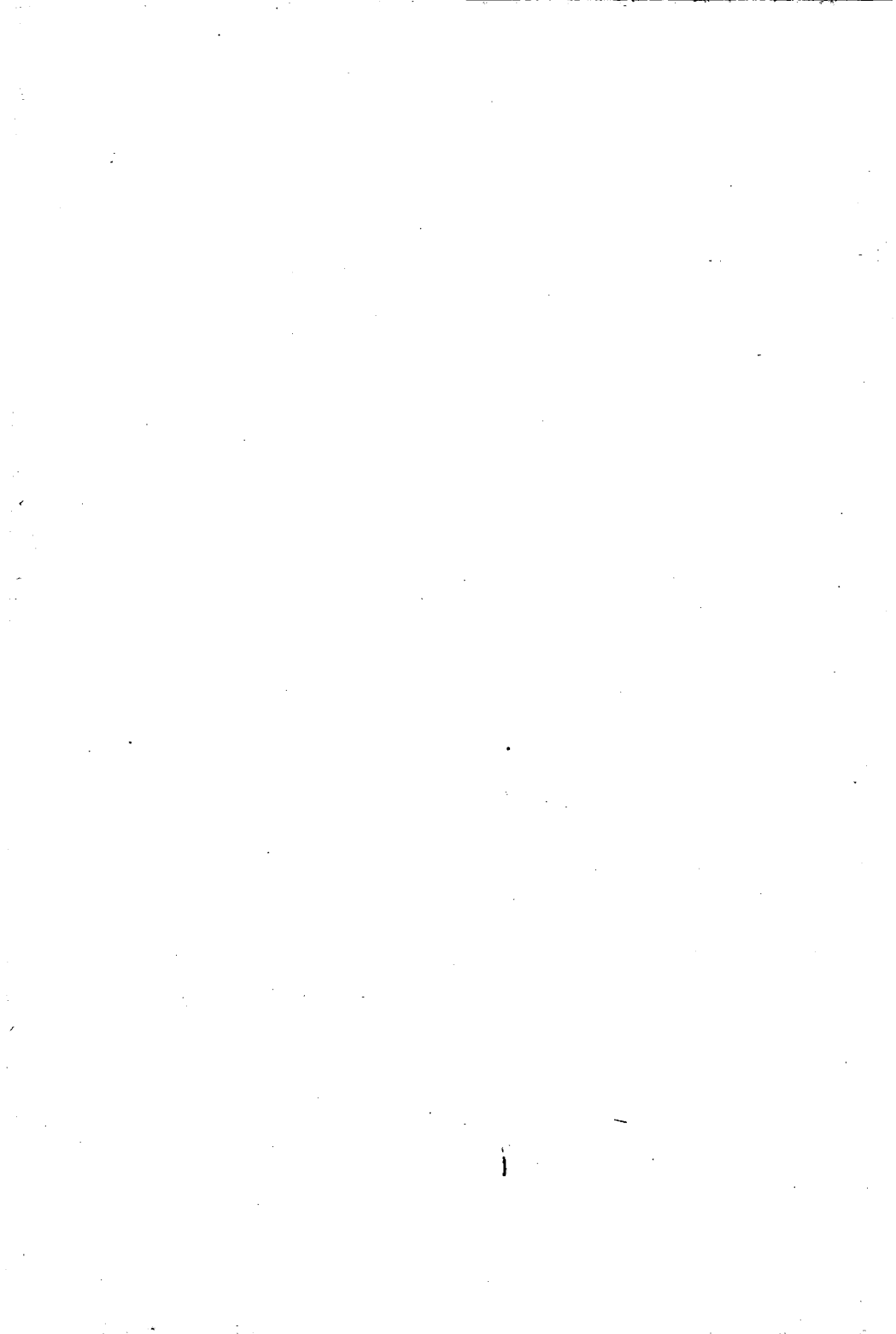
TARTALOM

A Felső-Kiskunság a XVI–XVII. sz.-ban	5
Földvári Antal Naplója	62
Tasnádi Székelyék családi iratai	106

Szedés és tipográfia: Szöllősi Béla
Készült a BÁCS-AG KFT nyomdájában
500 példányban

